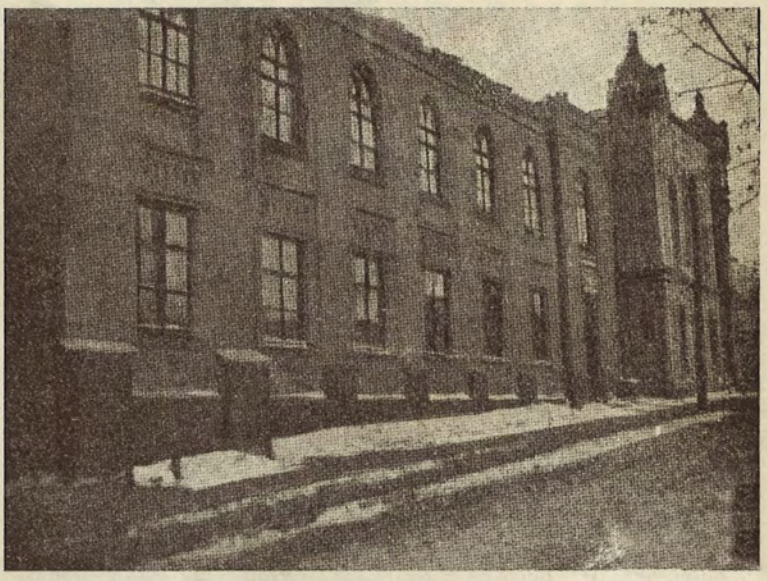
ישיבת קישינוב

בנין הישיבה ברחוב פופובסקי 8.

ישיבת קישינוב

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

יוצא לאור ע"י איגוד תלמידי ישיבת קישינוב
תל-אביב, ת. ד. 1962 טלפון 33401

כל הזכויות שמורות
לאיגוד תלמידי ישיבת קישינוב

נדפס בישראל, תש"ך
„יד החמשה", בית־ספר מקצועי לדפוס, כפר חב"ד

עם הספר

בשני הכינוסים הארציים של חברי „איגוד תלמידי ישיבת קישינוב" בישראל, שנתקיימו בראשון לציון בפסח שני תשי"ז וב־י"א בתמוז תשי"ח — יום השנה (יארצייט) של הרב י. ל. צירלסון הי"ד — דנו על הקמת „יד־ושם" לזכר ישיבת קישינוב.

בדברי המשתתפים בדיונים צויין כי חובה קדושה מוטלת עלינו, עם שרידי חרב, שנשארנו לפליטה מבין חניכי הישיבה החשובה הזאת, וזכינו ב"ה לעלות לארץ ישראל, לפעול למען הנצחת זכר הישיבה הזאת.

הועד שנבחר בכינוסים פעל להנצחת הישיבה בדרכים אלה:

א. הקמת קומה ב' בישיבת „אחי תמימים" בראשון לציון, ע"ש ישיבת קישינוב.

ב. הקמת אגף בבנין ישיבת „תומכי תמימים" בכפר חב"ד, לזכר ישיבת קישינוב.

ג. הקמת ישיבת קישינוב בקרית־גת — סניף ישיבת תו"ת לוד — מקום רכוז של עולים חדשים, ברובם מבסרביה.

ד. הקמת מוזיאון — ארכיון לחיי היהדות החרדית ופעלה על אדמת בסרביה.

ה. חלוקת הש"ס בין התלמידים, וסיומו בעת הכנוס — המתקיים מדי שנה בשנה — לזכר קדושי בסרביה ורומניה.

ו. ואחרון אחרון: הוצאת ספר „ישיבת קישינוב" — מוקדש לחיי הישיבה ופעלה, לתלמידיה, מוריה ואמרכליה.

אנו מציינים בסיפוק רב ובהודייה לשם יתברך שמו, שעם הוצאת הספר הזה, שהוא הסעיף האחרון בתכנית הנצחת הישיבה, — זכינו להגשים גם את יתר חמשת הסעיפים, שקדמו לו.

כיום, ת"ל, מתנוססים לתפארת האגפים שהוקמו בישיבת ראשון לציון, כפר חב"ד ובקרית־גת, על שם „ישיבת קישינוב", וכך יישמר זכרה לדורות.

ברם, הישיבה בקרית־גת, זקוקה עוד לפעולה רבה ונמרצת מצד שוחריה ונאמניה למען גידולה, שכלולה והתפתחותה, שכן היא עדיין בראשית צעדיה. אבל גדולה ועמוקה תקותנו, כי כשם שזכינו לייסד אותה, כן נזכה לראותה כשהיא על תלה בנויה.

אגוד תלמידי „ישיבת קישינוב"

תוכן העניינים

שער תולדות

לתולדות ישיבת קישינוב — הרב א. וסרמן 9
ישיבת קישינוב — דוד רחמני 68
שיטת הלימוד בישיבת קישינוב — משה רבלסקי 73

שער זכרונות

לזכר חבר ורע — הרב לוי הלוי גרוסמן 77
אחינו בני ישראל שבבסרביה — א. שטינמן 79
זכרונות — ד"ר משה שכטר 84
זכרונות של בן־ישיבה — דוד טריבמן 88
קצת על הגשמיות בישיבה... — צבי קרנקורס 93
אזכרה ימים מקדם — יעקב הורוביץ 95
ר' יעקב דינר ז"ל — ד"ר אשר גולדשטין 100
מעשה נורא... — הרב אהרן וסרמן 103
זכרונות מחיי בישיבת קישינוב — אלתר ספרא 129
שורות... — מאיר שילוח 133
זכרונות ראשונים — נ. גינתון 143
דמויות... — ז. פוסק 146
והימים ההם נזכרים... — יעקב פלס 151

שער תורה

שו"ת של הרב צירלסון ז"ל 163
דרוש לשבת תשובה של רבנו הרב משה גינשפרג ז"ל 170

שער ההמשך

פולס נתיבות... — א. ב. ידור 183
שמות התורמים לישיבת קישינוב לזכר קרוביהם ז"ל 189

שער מראות 192

שער תולדות

הרב אהרן וסרמן

לתולדות ישיבת קישינוב

פתיחה

בקרוב תמלאינה מאה שנים מאז נוסדה הישיבה בקישינוב, שהיו קוראים לה באידיש „די קעשענעווער ישיבה". לו זכינו היינו חוגגים היום יובל־חג, יחד עם היהדות הבסרבאית שהיתה גאה במוסדה המפואר הלזה. אך מכיוון שלא זכינו חרבה יהדות תמימה זו ואתה גם הודה, זיוה ותפארתה, הישיבה הקישינובית. ובמקום חוברת לציון יובל החג — אנו מגישים היום חוברת זכרון לחורבן מוסד זה, שהיה תפארת המוסדות בקישינוב שחרבו גם הם באותו הפרק...

מוסד זה היה לשם ולתהילה ליהדות בכלל וליהדות בסרביה בפרט. היו נוהרים אליו מכל קצוי רוסיה הגדולה. ממוסד זה יצאה הוראה לעולם. ממנו יצאו עשרות־עשרות רבנים ידועי שם, שכיהנו ברבנות בבסרביה וחוצה לה. ממנו יצאו מאות אברכים גדולי תורה, יראי שמים, צנועים, בעלי מידות שלא רצו להשתמש בכתרה של תורה, התפרנסו בדוחק, קבעו לילות כימים לתורה, ובהתנהגותם, באורח חייהם, קידשו שם שמים ושם שמים היה מתאהב על ידם.

בראש מוסד זה עמדו ראשי ישיבה גאונים, חסידים, ישרים ותמימים, ומיטב העסקנים שבקישינוב, יקיריה ונדיביה, טיפחוהו, גידלוהו ורוממוהו, והוא עמד על תלו בגאון ותפארת עד שעלה עליו הכורת ונחרב יחד עם

אלפי הישיבות שבאירופה בימי השואה שעברה עלינו במלחמת העולם השניה.

בטורים אלה אנו מתכוונים להעלות על הכתב תולדות הישיבה — ראשיתה, התפתחותה וחורבנה. להעלות על הכתב מה ששמענו עליה מרבותינו נוחי עדן, כשיצקנו מים על ידם, מה ששמענו מאבותינו ז"ל, מה ששמענו מזקנים שבדור, מה ששמענו מחברינו, תלמידי ישיבה זו, שזכו להישאר בחיים ויושבים אתנו בארצא קדישא הדין, תלמידים ממחזורים שונים מימי היוסדה ועד חורבנה.

ארבע תקופות אפשר לציין בקיום מוסד זה: א. תקופת הישיבה הישנה; ב. תקופת ר' שלום פרלמוטר ז"ל ור' משה'לה קליגמן ז"ל; ג. תקופת בבושקין ז"ל; ד. התקופה שלפני החורבן. — נשתדל למסור תקופות אלו על הסדר.

א. תקופת הישיבה הישנה

מתי נוסדה הישיבה? — על כך קשה לענות בדיוק. אמנם יש בידינו, לכאורה, תאריך מדויק לחישוב שנת היוסדה. בשנת תרצ"ה הוחג ברב פאר חג היובל השבעים־וחמש ליסודה. ולפי זה אפשר לקבוע בדיוק שבשנת תר"ך נוסדה הישיבה. אף־על־פי־כן אין תאריך זה בבחינת אלה הפוסל את הראשונים, כלומר, אין ללמוד מכאן שלפני זה לא היתה בכלל ישיבה בקי־שינוב. דומני שלא נפריז אם נשתמש בדברי חז"ל מימיהם של אבותינו בקישינוב לא פסקה מהם ישיבה.

יש להניח שעיר־ואם בישראל כמו קישינוב התקיימו בה חוגים לומדי תורה כמו בכל תפוצות ישראל. בין אם היו אלה בבתי־מדרש או בקלויזין, ובין אם היה להם בנין מיוחד — היו חוגים כאלה כבר בהתחלת הישוב היהודי בקישינוב. עיר שכיהנו בה רבנים גאונים וצדיקים, יסודי עולם, כהרב בעל „אוהב ישראל" זצ"ל, בעל „באר מים חיים" זצ"ל, הרב הגאון והצדיק ר' ארי' לייבוש מלנצוט זצ"ל, אי אפשר שלא יהיו בה נערים ואברכים לומדי תורה.

כדאי לציין, שבספר גבורת אריה של הרב מלנצוט מובא בהקדמה שהוא נשלח לקישינוב ע"י הרב מאפטא זצ"ל והוא כתב לפרנסי קישינוב בזה הלשון: הנני שולח לכם גברא כמוני, לקח הקב"ה רגבי הר סיני וברא את הלנצטר... אם צריך היה הרב מאפטא להדגיש זאת, סימן שהיו כבר אז בקהילה זו אנשים שדרשו גברא כמוהו... ואם אין בידינו פרטים מדויקים על קיום חוגים לומדים אלה — אין זאת רק מטעם פשוט שדרכה של יהדות בסרביה בענוה וצניעות בלי ליתן פרסום יתר לחכמיה, גאוניה, רבניה, סופריה, עילוייה, עסקניה ופרנסיה. בסרביה היתה אבן פינה נדחת במובן הגיאוגרפי ברוסיה הגדולה וגם יהדות זו נחבאה אל הכלים וכאילו נשכחה.

מעיד אני שהכרתי בקישינוב יהודים תלמידי חכמים במלוא מובן המלה, מקיימים והגית בו יומם ולילה, דברים כהויתם, והיו נחבאים אל הכלים ולא היו מכירים אותם. לא עשו תורתם קרדום לחפור בה וגם לא התגנדרו בלימודם. התפרנסו בדוחק והסתפקו במועט. וכך היתה מרגלא בפיהם: "און אַז מ'לערנט שוין אַ בלעטל גמרא דאַרף מען זיך בלאָזן?" (ואם כבר לומדים דף גמרא צריכים להתגנדר?), ואם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך — כי לכך נוצרת... ואם בתורה "הרבה" הדבר כך — עַל אחת כמה וכמה כשהמדובר "פון אַ שטיקל גמרא מיט תוספות..." (כשהמדובר בקצת גמרא ותוספות...).

זכורני כשהגעתי לקישינוב בשנת תרפ"א, בתחילת החורף, ונכנסתי לבית הכנסת דחייטים שברחוב צ'יאסובני, מצאני יהודי זקן ופנה אלי: אני מכיר בך שאתה לומד בישיבה, הואל־נא ולמד עמי פסוק חומש... אני בתומי חשבתי: מי יודע? יכול להיות יהודי זקן שלא למד תורה. ריחמתי עליו ואמרתי לו: בבקשה. הוא הוציא חומש בראשית ופתח בפרשת וירא. אני התחלתי לקרוא במהירות: "וירא אליו ה'..." רציתי להראות לו ידיעתי בתורה... אולם הוא ביקשני שלא ארוץ ושאלמד אתו לאט־לאט. התחלתי שוב "וירא אליו ה'", ותירגמתי לו באידיש: "דער אויבערשטער האָט זיך באַוויזען צו אברם..." והוא התחיל ללעוס הדברים... כך? כך? "דער אויבערשטער האָט זיך באַוויזען צו אברם?..." וחזר על זה מספר

פעמים בכוונה ובהתלהבות עצומה. אני הסתכלתי עליו ברחמנות, נעביך, יהודי זקן כזה ואינו יודע פסוק חומש... ראש מטומטם כזה... אחרי כן סגר את החומש ואמר לי: „תודה... בשבילי מספיק היום רק פסוק אחד...".

אחרי כן נודע לי שזה היה ר' זיידל שו"ב ז"ל החסיד המפורסם של בית סקווירא. וכל כוונתו היתה ללמוד מפי ילדים שעוד לא טעמו טעם חטא, ושתורתם יוצאת מפיהם בטהרה וכך היה דרכו בקודש תמיד. זהו ר' זיידל שהתלמידים היו שותים אצלו תה בשבת עוד בישיבה הישנה, ולכל ילד היה אומר אהיה כפרתכם ילדי ישראל... והדברים יצאו בתמימות שקשה להשיגה...

ועוד אזכור בשנת תרפ"ט, כשהוסמכתי ע"י מורי ורבי ר' משה'לה דיין ז"ל, הראיתי ההורמנא לאחד הידידים שלי באהריוב, יהודי תלמיד חכם, כמדומני שקראו לו ר' שמעון ווסיינר. הוא קרא אותה ישר והפוך והחזירה לי ואמר: אתה יודע שפה לא כתוב שאתה יודע ללמוד... פה כתוב רק שמגיע לך שידוך הגון...

כך היתה דרכם של הלומדים בקישינוב ובבסרביה כולה, לא לעשות עסק מידיעתם בתורה. היכרתי עשרות פקידים בחנויות ובמשרדים שהיו מלאים וגדושים בתורה ומי הכיר אותם? מי ידע עליהם בקישינוב?... לכן מה הפלא שלא נשארו לנו פרטים מדויקים על מרכזי תורה בקישינוב עוד לפני שנוסדה הישיבה הישנה שברחוב פטרופבלובסקי?... ללמוד תורה — זה היה בקישינוב דבר המובן מאליו. לך לבית־המדרש ותלמד... ואם התאוננה אשה אלמנה שאין לה במה להתפרנס והבן כבר גדל ואין לו איפוא ללמוד — הרי קודם כל סידרו את הבן בעבודה באחת החנויות או אצל בעל מלאכה, מובן אצל יהודי חרד. ומה שנוגע ללימוד היו שולחים אותו לבית־המדרש... והיו בקישינוב הרבה בתי־מדרש שהיו לומדים בהם כל היום...

כך מזכירים בשם את הטאַלנער קלויז, למטה בעיר, מול בית הכנסת הגדול, ששם למדו תורה כל היום ר' צדוק רוזנפלד ז"ל, ר' אלי' ווילנער ז"ל, ואדוני אבי זקני, מורי ורבי ר' משה חיים ז"ל שהיו קוראים לו ר'

משה קישיניבער או ר׳ משה פוצינטייער. וזה היה עוד לפני שנוסדה הישיבה שבפטרופבלובסקי.

יש איפוא להניח שהתקיימו חוגים רבים של לומדי תורה עוד לפני היוסד הישיבה הישנה. ובחוברת זו אנו מתכוונים להעלות בכתב זכרונות מן „הישיבה" בה״א הידיעה. הישיבה כמקום תורה מסודר ומרוכז במקום אחד ושיובלו השבעים־וחמשה הוחג לפני עשרים וארבע שנים. לצערנו אין לנו פרטים מדויקים על השנים הראשונות שבתקופה זו, ז״א על השנים שבין תר״ך ותר״מ — מי היו אז ראשי הישיבה, מנהיגיה, סדרי הלימוד, מה היתה אז צורת החזקת הלימוד, מקורות הכלכלה שלה וכו׳.

מכל מקום, זאת היא התקופה שלמדו בה ר׳ צדוק רוזנפלד ז״ל, חתנו של ר׳ אלישע הלפרן ז״ל, אחד העסקנים המובהקים שבקישינוב. ר׳ צדוק היה עשיר גדול, בעל החנות הידועה למנופקטורה שברחוב חרלמפובסקי. הוא היה קובע עתים לתורה וקיים את התורה מתוך עושר. אמרו עליו שהיה יודע מס׳ בבא בתרא בעל פה עם הרשב״ם. לא היה יושב בסעודה בלי מנין של אורחים. וזה ערב ובוקר וצהרים. וכמו שאמרתי כבר, זקני היה חברו. זוכר אני שפעם הלכתי עם זקני לקנות אריג למעיל חורף. התגלגלה ביניהם שיחה על הדין והחשבון שעליהם ליתן לעתיד לבוא. אמר ר׳ צדוק לזקני, שהיה שו״ב, משה, אני מקנא בך, אתה אמנם אינך עשיר כמוני, אבל אין לך פיזור הנפש שיש לי וכל הדאגות של תשלום שטרות יום־יום. וכן בעולם הבא תצטרך ליתן דין וחשבון רק על בין אדם למקום... ואני אצטרך ליתן חשבון גם על בין אדם לחברו, אז מה שוה כל עשרי ?...

ענה לו זקני: האמן לי, כשאני מטריח עוף לאשה עניה, אינני ישן שבועות שלמים, זה לך העולם הזה שלי, וגם לעולם הבא, לא אוכל לכפר זאת אפילו עם כל העשרות שלך...

בתקופה ההיא למד גם ר׳ נחמן כ״ץ, שהיה סוחר ידוע ובעל חנות של עור, היה תלמיד חכם גדול וירא שמים. כשהיה עובר לפני התבה היה ממש אש להבה. כן למד אז ר׳ זלמן שוחט ז״ל. לעת זקנתו כשפרש ממלאכתו, וכבר היה חלוש מאוד, לקח לו כר וכסת והיה בא לישון בבית המדרש

הגבוה, ואמר: אם אין אני בעצמי יכול ללמוד, לכל הפחות שאישן בבית שקול התורה אינו פוסק בו לרגע וכך תקלטנה אזני קול תורה גם בשנתי...

גם ר' אלי' בינדערער למד אז. גם הוא היה יושב, לעת זקנתו, בבית המדרש הגבוה עד שעה עשר—אחת עשרה בלילה. התפרנס ממש מקב חרובים. הרבה פעמים היינו שואלים אותו פשט במקומות שונים בגמרא והיה סדר לימודו פשוט להפליא.

אינני יודע אם גם ר' זיידל שוחט, למד אז בישיבה. בסוף תקופה זו למד ג"כ ר" משה'לה קליגמן, שאחרי כן נשא את בתו של ר' שלום פרלמוטר ז"ל. אומרים שלמד אצל ר' אברהם יצחק, שהיה נתמך כל הזמן ע"י ר' שלום פרלמוטר והיה יושב כל היום ועוסק בתורה לשמה.

הישיבה היתה אז בבית הכנסת הגדול שקראו לו באדנער שוהל, שברח' פטרופבלובסקי או יאקובלובסקי. את האוכל היו מביאים כנראה ממקום אחר או ממספר מקומות. עסקני הישיבה היו אז לפי השערה, ר' אלישע הלפרן ז"ל וחבריו, וכמדומני גם חותנו של ר' יוסף סודיט, ר' נפתלי גוכמן. גם מקום הלינה לא היה מרוכז במקום אחד, ואפשר שאף הלימוד התקיים במקומות אחדים ומלבד ביהכנ"ס באַדנער שוהל, היו לומדים כנראה גם בטאלנער קלויז למטה בעיר.

יש מזכירים כמגידי שיעור בתקופה ההיא את ר' שבתי משה, חסיד חב"ד, ר' יהושע, ר' בערל, ר' שמואל וגם אחיו של ר' יצחק אלחנן ז"ל. ולצערנו שמענו רק שמות בלי פרטים נוספים.

משנת תר"מ עד תר"ס מתחילים הפרטים להיות יותר ברורים. חיא התקופה שבה למד גם אדוני אבי מורי ורבי ר' משולם זושיא יהודה ז"ל, שקראו לו זושיא אהריוער. כבן שבע נכנס לישיבה. היה ידוע כמתמיד גדול. חבריו שהכרתי היו ר' יצחק קוטרזשאנער, שהיה רב ושו"ב באיספרן במחוז אהריוב. כן הכרתי את ר' שלמה מישונזניק, שבסוף ימיו היה משמש בקודש בחצר האדמו"ר מבויאן בצ'רנוביץ.

כשבאתי ללמוד בקישינוב, יחד עם אחי ר' מיכל, הרב בחולון, וכשנודע הדבר לחברו של אבי, בשמעם ש"זוסיא אהריוער'ס קינדער" באו ללמוד,

באו לבקרנו והם סיפרו לנו הרבה דברים מימי נעוריו של אבא בישיבה וממילא מימי נעוריה של הישיבה. אז בא גם ר׳ בן ציון חסיד שהיו קוראים לו גם בן ציון טאַלאַלניק. הוא אמר לנו שהרבה לילות נדדה שנת השכנים מחמת אבינו ז״ל... והסביר לנו דבריו, היות שלאבא היה קול מאוד ערב, וכשהיה לומד בלילה היו קמים השכנים ויושבים ומאזינים לקולו הערב...

מהם שמעתי הרבה על ראש הישיבה הראשון, או יותר נכון מגיד השיעור הראשון, ר׳ אברהם בער ז״ל. ר׳ אברהם בער ז״ל בא בפעם הראשונה לישיבה לבחון התלמידים. מובן שהקיפוהו בשאלות והוא נשאר קצת נבוך. אמר להם: חז״ל אומרים, „אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו...״ ואני, שאין תלמודי בידי, מה אני מחפש כאן?... והלך והתבודד שנה שלימה ואמרו עליו, שבאותה שנה חזר שבע פעמים על הש״ס כולו... ואחרי כן קיבל עליו התפקיד להיות מגיד שיעור בישיבה...

ידוע שבקישינוב לא היה מקובל, כמו בישיבות ליטא או הונגריה, לקרוא למגידי השיעור ראש ישיבה או ריש מתיבתא. יכול להיות שזה נובע מהעובדא שהישיבה בקישינוב נוסדה על ידי אנשים פרטיים או ועד של בעלי בתים והם שכרו לכל כיתה מלמד מתאים, בלי ליתן להם תואר מיוחד; בניגוד לישיבות ליטא שנוסדו ע״י הרבנים בעצמם וממילא היו גם לראשי הישיבה... ולכן קראו בקישינוב לכל מלמד, הרבי של כיתה פלונית, או של „חדר״ פלוני.

ואפשר שזה נובע ג״כ מהענוה היתרה ששררה ביהדות בסרביה בכלל ואצל מנהיגיה הרוחניים בפרט... בין כך ובין כך — הדבר ברור שכמעט כל מגידי השיעור בקישינוב לא השתמשו בתואר ראש ישיבה. הגעו בעצמכם, ר׳ אברהם בער ז״ל היה גאון ממש, בקי בש״ס להפליא, (היו אומרים עליו שהוא יודע לקרוא הש״ס ישר והפוך, ועל ר׳ גמליאל שהוא יודע הפרי מגדים ישר והפוך), ובכל זאת קראו לו רק סתם: ר׳ אברהם בער... ר׳ אברהם בער היה אומר כך...

ושוב דבר אופיני לשיטת הלימוד שבקישינוב. ר׳ אברהם בער היה חריף בלימודו, ושיטת לימודו היתה שיטת ליטא. מספרים עליו שבכל יום היה

אומר שיעור בגמרא ותוספות עם כל המפרשים והיה מחדש חידושים שונים בבקיאות וחריפות, וביום חמישי היה חוזר על כל השיעור, הופך ובונה מחדש, ובכל זאת כל תלמידיו — ואלה היו למאות — היו מהללים תמיד את חידושיו ההגיונים דווקא לרש"י על התורה... זכורני כשהיינו לומדים אצל אבא ז"ל חומש ורש"י, היה אומר לנו הרבה פעמים באמצע הלימוד: כאן היה לומד רבי ז"ל, ר' אברהם בער כך וכך... יהודים זקנים בקישינוב, תלמידיו, היו משתעשעים תמיד בחידושיו על פירוש רש"י... הפשט הפשוט מתוך הבנה עמוקה ויסודית — זה היה יסוד היסודות שבשיטת הלימוד בקישינוב בכל שנות קיומה של הישיבה... היו אומרים: מה בין אברהם בער לר' גמליאל (שהמקצוע שלו היה לימוד יורה דעה עם פרי מגדים)? ר' אברהם בער היה משיג את הפרי מגדים מן הש"ס... ור' גמליאל את הש"ס מן הפרי מגדים... פלפולי סרק והידושי הבל היו בבל יישמע בישיבת קישינוב... הרבה פעמים כשהיה בא מורנו הרב הגאון מהרי"ל צירלסון ז"ל והי"ד לבחון התלמידים בסוף הזמן היה מתחנן לפני התלמידים: במטותא מכם אל תבלו את הזמן בחיטוט יתר בפרי מגדים... תלמדו ר"ן ורא"ש, פוסקים ראשונים... ואמנם זה היה היסוד בלימוד בקישינוב...

בסוף תקופה זו מזכירים כבר את ר' שמחה'לה משגיח... ואת ר' שלום צ'ורטקובר כמשגיח רוחני, או לכל הפחות כנכנס ויוצא תמידי בישיבה וקרוב לעניניה הרוחניים. באותה תקופה כבר יצא שם הישיבה בעולם והתחילו נוהרים אליה תלמידים מכל פינות רוסיה הגדולה. בימים ההם, ז"א בימי המעבר של הישיבה הישנה לתקופת ר' שלום פרלמוטר ז"ל, למדו כבר התלמידים העילויים מורנו הרב ר' יעקב יצחק רבלסקי ז"ל ויבדל לחיים ארוכים הרב מ' גרוסמן שליט"א מת"א, לייזרקע האובודיווקא ויהודה באלטר, הלא הם הסופרים המהוללים היושבים אתנו פה היום ר' אליעזר שטיינמן ור' י' קויפמן אבן שמואל נ"י. הם הצטיינו בכשרונם ואמרו עליהם: „אַז זיי וואַקסען גרויסע שרייבערס..." (שיהיו ספרי רבבי). הצטיינו אז תלמידים בשם ר' מאיר מלמד, שעלה ארצה והיה שו"ב ונפטר בתל אביב. ר' מאיר שמואל ריישר שהיה רב מפורסם בגליציה. ר' בן ציון מגרסליס ידוע אז

כעילוי. ר׳ ישראל מרובר. ר׳ יצחק שטובלמן, בן עניים ומתמיד גדול. ר׳ יוסף לייזר מרדוויל, ר׳ זושיא ספקטור, ר׳ ניסל ליפוביצקי, ר׳ יונה קוזינר, ר׳ אשר בטלמן שהיה חתנו של ר׳ גמליאל. ויבדלו לחיים הרב מלמוד מבית דגון, הרב ר׳ אהרן שלפיט, התורני מר שמריל פטרושקה ומר ח. וייסאודלר. וכן למדו בתקופה ההיא, השו״ב ר׳ פסח שלאפיט ומר קרומסקי מתל אביב. וגם מורי ר׳ אברהם יצחק דרזנין שליט״א, שזכה לעלות לארץ ולהמשיך בהוראה בראשון לציון בישיבת „אחי תמימים״.

ב. תקופת ר׳ שלום כר מוטר ז״ל ור׳ משה קליגמן ז״ל

אנו נכנסים לתקופת „התחיה״ של הישיבה. מה הניע את ר׳ שלום פרל־מוטר להקים בנין מפואר, בנוי במיוחד לשם זד ?... הלוא הוא הבנין בן הקו־מותיים שברח׳ פופובסקי מס׳ 8, שהיה מפורסם גם ביפיו החיצוני האדריכלי !

כבר עמדנו בהתחלת דברינו על הענוה הי.רה של יהדות בסרביה. אפשר לקבוע בוודאות שגם ר׳ שלום פרלמוטר לא הקים את הבנין לשם התפארות ופרסום. ר׳ שלום פרלמוטר היה בעצמו יהודי תלמיד חכם, מצניע לכת, אעפ״י שהיה עשיר גדול (היו אומרים שעשרו מגיע לשני מיליון רוב־לים, הון עצום בימים ההם). ידוע שכל הבתים שבריבוע הרחובות מינקוב־סקי, חרלמפובסקי, סינדינובסקי וניקולייבסקי, כמעט כולם היו שייכים לר׳ שלום פרלמוטר, בהם החנויות המפורסמות למנופקטורה, המחסנים הגדולים של סחורה. באחד הבתים אלה שברח׳ ניקולייבסקי, היה גם בית הכנסת ה־ידוע של ר׳ שלום פרלמוטר. ועם כל עשרו זה היו כל מעשיו בצנעה. עוד לפני הקמת הישיבה, היה מחזיק בשני יהודים לומדי תורה שעסקו יומם ולילה בתורה לשמה וכל מחסורם עליו, הלוא הם: ר׳ שלום צ׳ורטקובר ז״ל, ור׳ אברהם יצחק ז״ל שכבר הזכרתים למעלה. ר׳ שלום צ׳ורטקובר היה חסיד מפורסם לבית צ׳ורטקוב ור׳ אברהם יצחק היה חסיד חב״ד נלהב.

מספרים שר׳ שלום פרלמוטר התאונן לפני ידידיו אלה שאינו יכול לישון בלילה כשהוא מעלה על מחשבתו איך שזקנים וזקנות מתגוררים בהקדש... בפרוזדורי בית מרחץ, ולהבדיל בחצרות בתי כנסת, בלי קורת גג על ראשם...

וכשהוא מגיע לפסוק „אל תשליכנו לעת זקנה...“ הוא שואל את עצמו תמיד: ואתה שלום, וואָס מאַכסטו שלום דערצו?... (מה אתה עושה לדבר זה?), ואז החליט להקים הבנין הנהדר למושב זקנים.

בנוסח אחר מספר ר׳ יעקב לינדן מראשון לציון. שביום השנה הראשונה לפטירתו של ר׳ שלום פרלמוטר ז״ל, ישבו ידידיו ומקורביו בבית הכנסת שלו ברח׳ ניקולייבסקי וספרו בשבחו. סיפר אחד ממקורביו שר׳ שלום סיפר לו, שפעם בימי החורף הרגיש עצמו לא טוב ונשאר בבית ולא הלך לבית הכנסת לתפלת מנחה ומעריב. בתפלת ש״ע במנחה האריך מאוד. זוג׳ גיטלה התפלאה מאוד על זה. אחרי שגמר תפלתו אמר לה: בוודאי את מתפלאת על שהארכתי יותר מדי בתפלתי, לכן אספר לך הענין. פעם עברתי בקיץ דרך גן העיר וראיתי זקנים ישנים על הספסלים. נגשתי אליהם ושאלתים למה אינם ישנים בביתם? ענו: שאין להם מקום, זה גר אצל בת וזה אצל בן ויש רק חדר אחד או שנים וגם בית מלאכה באותו החדר. הבת תופרת והיא צריכה למדוד הבגדים לנשים ולכן ביום אין לו מקום בבית. בחורף הם נכנסים לבית המדרש להתחמם ובקיץ הם ישנים על הספסלים בגן העיר. נכנס הענין בלבו וחשב לעשות משהו עבור הזקנים אלה. אבל מרוב עסקיו הזניח הענין ונשכח הדבר. שוב עבר פעם ע״י הישיבה הישנה וראה איך שתלמידי חכמים מקיימים את התורה מעוני ומרוב דוחק וגם על זה חשב לעשות משהו לשפר מצבם ושוב מרוב טרדות שכח הדבר. עכשיו כשעמד בתפלתו, עמדו שתי התמונות נגד עינו ואמרו לו: שלום, שלום, ביזט א שיינער איד, שטעהסט אַ לאַנגע שמונה־עשרה, מיר וועלען דיך ניט לאָזען דאַוונען, מעהרער געהט דאָס ניט... (שלום, שלום, אתה יהודי יפה, מאריך בתפלה, אנחנו לא ניתן לך להתפלל, הדבר אינו הולך יותר כך). והתחננתי לפניהם שיתנו לי לגמור תפלתי והבטחתי להם לעשות מיד בהענין. נו, מה את אומרת על זה? ענתה לו גיטלה: מה השאלות, כסף יש לנו ב״ה לרוב, מגרש יפה יש לנו ברח׳ פובפובסקי, קום ועשה. ובאותו לילה התקשר עם מהנדס והתחיל בתכנית של הקמת המושב זקנים והישיבה שברחוב פופובסקי.

אמרו בקישינוב, שאחז ממנהלי הג׳וינט שביקרו בקישינוב אחרי מל־חמת העולם הראשונה וגבנס למושב זקנים — אמר שבנין כזה אין לו להת־בייש גם באירופה המערבית או אפילו גם באמריקה... רוב הזקנים שנתקבלו במושב זקנים זה, היו בני תורה מובהקים. היה שם בית כנסת והם היו יושבים כל היום במנוחה על התורה והעבודה. וגם שם לא נפסק קול התורה כל היום.

סיפר לי הרב ר׳ יוסף לינשה שליט״א, שבין הזקנים היה אחד שקראו לו „דער איידעלער עם־הארץ״... פעם נפטר זקן אחד במושב זקנים, וכל הכוהנים יצאו את המוסד, יצא גם הוא אעפ״י שלא היה כהן. וכששאלו אותו: למה אתה יוצא, הלוא אינך כהן? ענה להם: הרבה פעמים קראו לי „במקום כהן״...

שוב מספרים, שהיה במושב זקנים יהודי זקן מופלג בן מאה וחמש. והיה הולך תמיד עם מקל. פעם ראוהו עולה על המדריגות בלי כל משענת. שאלו אותו, אם כן מקל זה למה לך? ענה להם: שאת המקל הוא נושא משום עינא בישא... שלא יקנאו בו הזקנים.

כל מחסורו של המושב זקנים, מקטנה ועד גדולה היה הכל מכיסו. יש להזכיר עוד דבר על מידותיו של ר׳ שלום, פרט שהודפס בחוברת היובל של המושב זקנים, שיצאה בשנת תרצ״ג. שם מסופר שלפני שנוסד המטבח העממי בקישינוב, שברח׳ אילינסקי, ויהודים בני תורה או סתם עניים לא היה להם היכן לאכול ארוחה בזול או לגמרי בחינם ובדרך כבוד, קרא ר׳ שלום לר׳ זאב פרנקל (מלמד) והציע לפניו שילך בכל יום לבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובכל מקום שיראה עני, ליתן לו פתק על חשבונו למסעדה כשרה. אבל תנאי מפורש התנה, שלא יודע ח״ו לאיש מי הוא המשלם בעד ארוחות אלה... כן היה מנהגו בכל חורף לחלק עצים לעניים ע״י ר׳ צדוק רוזנפלד, ואף זה רק בסתר.

אין איפוא כל פלא שיהודי בן־תורה, חסיד, תמים כזה, הרגיש כורח נפשי להקים מוסד ראוי לשמו. בוודאי שיהודי זה לא היה יכול לסבול איך שהתורה מונחת בקרן זוית, בחדרים רעועים, ומשום זה יסד הישיבה המפור־

סמת שקראו לה „ר׳ שלום פרלמוטר׳ס ישיבה״. שמעתי שבזמן שהושלם הבנין וחנכו אותו, אמר ר׳ שלום פרלמוטר לר׳ שלום צ׳ורטקובר: קשה לי להיכנס לבנין, הוא יותר מדי יפה... („ער איז צו שיין...״) והנני מפחד מפני הבחור... שלא יכניס אותי להתפארות וגאוה... ענה לו ר׳ שלום צ׳ורטקובר: אין דבר! יהודי שמקים בנין כזה לתורה — מותר לו להתגאות קצת...

שני הבנינים עמדו זה על יד זה, ולהם גם שער משותף ועליו השלט: „זה השער לה׳ זקנים ונערים יבאו בו״. המושב זקנים הוקם בשנת תרס״ג בשנת הפוגרום ויש להניח שבאותה התקופה הוקם גם בנין הישיבה.

יש גם גירסא, שר׳ שלום פרלמוטר היה סגי נהור לעת זקנתו ומשום זה הקים בנין לתורה אור... אולם גירסא זאת היא דעת יחיד בין התלמידים הזקנים שלמדו בתקופה ההיא.

כפי שאמרנו כבר, למדו בתקופה ההיא התלמידים שלמדו קודם בישיבה הישנה מתוך עוני וזכו ללמוד בישיבה החדשה מתוך הרחבה. אלה למדו עוד אצל ר׳ אברהם בער וגם אצל הרב מסורוקה ור׳ גמליאל ז״ל.

על הרב מסורוקה, ר׳ מרדכי פרנקל ז״ל, שקראו לו ג״כ הרב מסמיליה, מספר הרב מ. גרוסמן שליט״א מתל אביב, שהיה מתלמידיו המובהקים. הרב מסורוקה היה נכדו של הרב הצדיק ר׳ לוי יצחק זצ״ל מברדיטשוב. היתה לו בקיאות עצומה בכל חדרי התורה. גבה קומה ורזה, בעל לב רחמן, דרכו בלימוד היתה השיטה הליטאית, מישר הדורים בחריפות, אבל עיקר לימודו בישיבה היתה הלכה למעשה, ובעיקר בחושן המשפט. היה חסיד מסור לבית רחמסטריבקה וזלוטופול.

זכורני, כשאמנו ז״ל הטיפה לנו מוסר שנתמיד בלימוד גם אחרי שלמדנו ב„ליידיגען חדר״, היתה אומרת לנו: עדיין לא הגעתם לקרסוליו של אביכם ז״ל, אביכם בגיל שלכם כבר היה ממלא מקומו של הרב מסורוקה... (הרב מסורוקה נסע למספר שבועות ואבינו ז״ל מילא מקומו). והיתה מסיימת: וזאת לאו מילתא זוטרתא היא...

בשנים האלה התחיל שמעו של הרב ר׳ גמליאל לצאת בעולם הישיבה. שמו היה ר׳ גמליאל רבינוביץ, בנו של הרב מפטשורא. המקצוע המיוחד שלו

היה לימוד היורה דעה עם הפרי מגדים, טוחן בו והופך בו תמיד. להרב מסורוקה קראו פשוט „דער סאראקער רב", ולר׳ גמליאל קראו „דער רבי ר׳ גמליאל"... בלי כל תואר של ראש ישיבה... — שמעתי מפי תלמידיו שפעם למד לפניהם את „שער התערובת" וקרא במהירות שהתלמידים כמעט שלא תפשו באיזה מקום הוא עומד, ובאמצע שמעו פתאום מספר מילים באידיש: דאס איז ניט מיינס, דאס איז מיין אלטער׳ס... (היה לו בן בשם ר׳ אלטר והוא חידש איזה חידוש בשער התערובות ור׳ גמליאל לא שכח מלהזכיר הדברים בשם אומרם ואמר שחידוש זה אינו שלו, אלא של בנו ר׳ אלטר...). הוא היה נוסע להצדיק ר׳ דוד משה זצ״ל בנו של הריז׳ינאי זצ״ל. והשפיע גם על תלמידיו והיו נוסעים גם הם לצ׳ורטקוב לימים נוראים. אומרים שבסוף ימיו התעמק בספרי קבלה והתכונן במיוחד לביאת הגואל וגם זכה לעלות לארץ ישראל.

בתקופה ההיא היה ר׳ שלום צ׳ורטקובר מנהלה הרוחני של הישיבה. הרב גרוסמן מציין בזכרונותיו שר׳ שלום צ׳ורטקובר, הלוא הוא: ר׳ שלום אורבוך, היה מגזע של ר׳ נחמן זאב מקומזידיץ, ומגזע ר׳ ישראל מאיר אורבוך, מח״ס „אלפי ישראל" על חו״מ וספר מקראי קודש (ספרים שקנו להם שם בעולם הלומדים). ר׳ שלום היה בעיקר המשגיח והבוחן של האברכים שהתכוננו להוראה, שלמדו ב„ליידיגען חדר" או בבית הכנסת של ר׳ שלום פרלמוטר או בבית הכנסת של ר׳ אלישע הלפרן.

המסמיכים שבאותה תקופה היה קודם כל הרב מסורוקה בעצמו. ר׳ ברוך׳ל דיין, הלא הוא ר׳ ברוך פולינקובסקי, וכן דער בענדערער דיין, שהיו קוראים לו ר׳ ישראל חיים סולטונוביץ.

אין לשכוח את ר׳ שמחה׳לה משגיח, שהוא היה המוציא והמכניס, הדואג לכלכלת הישיבה ולכל צרכיה הגשמיים. הוא לא היה גדול בתורה אבל בחושו הטבעי הכיר כל תלמיד ותלמיד במדריגת ידיעתו בתורה וידע להעריך ולהעריץ התלמידים המתמידים. בחוגי הישיבה היו אומרים שר׳ ברוך׳ל דיין צריך לשוחח עם תלמיד מספר שבועות ולתהות על קנקנו אם הוא הגיע להוראה או לא — ואילו ר׳ שמחה׳לה משגיח, כשלגם כוסית יי״ש בן צ״ו,

היה אומר מיד: מובטחני שזה יהיה מורה הוראה בישראל וזה יהיה „אַ פשוטער באדנער...“ (כלומר, חבתן פשוט). אף הוא היה מוכיח בשבט פיו לכל תלמיד ומעודדו ללימוד בהתמדה ולשמה...

הרב ר׳ פנחס הלפרין מעתליט מספר, שר׳ שלום פרלמוטר היה מקפיד שאיש אחר לא ישתתף בשום דבר בהוצאת הישיבה. בכל חודש היה ר׳ שמחה׳לה מקבל מר׳ שלום הכסף לתשלום משכורת המורים ושאר צרכי ההוצאות של הישיבה. בימים ההם עוד לא השתמשו בהמחאות, צ׳יקים, והוא קיבל מר׳ שלום מטבעות ממש, כסף או זהב... והיה מביא את הכסף צרור במטפחת גדולה, אדומה ושוטחה על השלחן הגדול למטה בהדר האוכל והיה פונה לתלמידים ואומר: אתם רואים כסף זה, ממש זהב? ראו מה שמוציאים עליכם! האם אתם שווים זאת? שימו לב שעמלנו לא יהיה לשווא...

ר׳ שלום פרלמוטר נפטר בי״ד באדר תרס״ז, ואשתו הצדקנית ונדיבת הלב גיטאלע, נפטרה בשנת תרס״ח. חתנם ר׳ משה׳לה קליגמן ז״ל העמיד על קברם מצבת־אבן בנין לתפארה, והיו אומרים שזה היה בצורת קברו של שמואל הרמתי ועלה בימים ההם המון כסף. באוהל זה השאירו מקום לאחרי מאה ועשרים שנה גם בשביל ר׳ משה׳לה וזוג׳ שרקה׳לה... ידוע כי בשביל המושב זקנים השאיר ר׳ שלום קרן מיוחדת בסך מאה ועשרים אלף רובל. שהופקד בבנק ומהריבית בסך ששת אלפים רובל, התקיים המושב זקנים בהרחבה (קרן זו ירדה אחרי כן לטמיון, בימי המלחמה העבירה הממשלה הרוסית את הקרן למקום יותר רחוק מהחזית, לעיר רוסטוב, ועם כניסת הבולשביקים לרוסטוב הוחרם הכסף והמושב זקנים התחיל להתקיים מתרומות והוקם ועד מיוחד שבראשו עמד ר׳ משה׳לה קליגמן).

בשביל הישיבה לא השאיר ר׳ שלום קרן מיוחדת באמרו, הלוא כל כספי עובר בירושה לחתני ר׳ משה׳לה ולבתי שרקה׳לה היחידה, והוא כתלמיד הישיבה לשעבר, ידאג בוודאי ביתר שאת להחזקת הישיבה... ואמנם, קיים ר׳ משה׳לה רצון חותנו והוא יחד עם זוגתו החזיקו מכספם בישיבה. ר׳ משה׳לה בעצמו היה לומד כל יום שיעור קבוע בש״ס ופוסקים. ועל שרקה׳לה היו אומרים כאמה כן בתה... כמו אמה גיטאלה, היתה מכירה בכל תלמיד

ותלמיד ברוחו, בדעותיו, במידת ידיעתו בתורה ויראת שמים שלו.

בתקופה זו ובשנות המלחמה שימשו כמורים, מלבד ר' גמליאל, גם ר' מרדכי סקווערער, ר' שמערל מוויטעבסק איש חב"ד, ר' מיכל מקישינוב חסיד קרלין, שהיה מומחה למהר"ם שיף ועלה לארץ ישראל, ר' יעקב מיזיקובר (שהוא עכשיו רב בבוטושני), ר' יוחנן, חסיד סטולין, ר' לייב סטולינר־קרלין, ר' לייב בנדרר.

כתלמידים מזכירים בתקופה ההיא את מורנו ר' אלטר קופצ'יק, שהיו קוראים לו אלטר ליפקאנער, ר' שלמה טרוקר, ר' אברהם קיניבר, ר' נחמן יוסף, ר' יצחק סעקוראנער נ"י, ר' יעקב אקרמן שעלה ארצה ונפטר בתל אביב. ר' משה צוקרמן, ר' יעקב לינדן נ"י (דרושקופולר), מתמיד גדול, גר בראשון לציון, הרב מעתליט שהיו קוראים לו פנחס סלובקביצר, ר' ניסל טרוקר, ד"ר משה שכטר, ר' נחמן יוסף גינשפרג, בנו של ר' משה'לה דיין, כיום חזן בשיקאגו שבארה"ב, ר' יעקב הורוביץ שקראו לו יעקב רימיניקער מנהל בנק ברמת גן, ר' מרדכי קרנקרוס, ואחיו ר' צבי קרנקרוס וחיים דודסון (קריז'שאָפולער) נ"י, עכשיו בשיקאגו. תלמיד התקופה ההיא הוא גם מר יעקב אפטר נ"י, ממיסדי המשביר המרכזי ומנהלו בת"א, מר רנטוביץ, נחום משה, אבן עזרא, בר־רצון יצחק, דוד טרייבן והרב פנדלר שליט"א.

בתקופה ההיא, ב־1910, בא לכהן בקישינוב כרב ראשי מורנו הרב מהרי"ל צירלסון ז"ל והי"ד. מיד עם בואו לעיר התחיל להיכנס לישיבה לבחון התלמידים, והיה למופת בדייקנותו והרים בזה כבוד התורה ולומדיה. היום שהוא היה בא לבקר, היה יום של חויה חגיגית והתעוררות מיוחדת במינה.

בשנת תרע"ד פרצה המלחמה והרבה תלמידים מאוקראיינה חזרו לביתם ונשארו רק התלמידים מבסרביה והישיבה החזיקה מעמד. באותה תקופה מזכירים בשם תלמידים את הרב ר' יוסף לינשה, את שמעון אורטנברג, נח קיליער, חיים רדיוויצר, וועלוועל זשמערינקער, ר' ישראל קרייזילמן, שלמה אברמסון, יצחק ליברזון ומתתיהו סג"ל. בדרך כלל למדו בכל תקופה ממאה ועשרים עד מאה וחמישים תלמיד. לכל כיתה היה מלמד, כיתה כיתה לפי

מדריגת ידיעתה בתורה, ואחרי סיום הכיתות היה חדר שקראו לו „דער ליידיגער חדר" (החדר הריק). חדר זה לא היה קבוע בין כתלי בנין הישיבה. זה היה יכול להיות בבנין הישיבה עצמה או מחוצה לה. ידוע שה„ליידיגער חדר" היה גם בבית הכנסת של ר' שלום וגם בבית הכנסת של ר' אלישע הלפרן. — ולמה קראו לו „ליידיגער חדר"? לפי פשט הפשוט — מפני שלתלמידי חדר זה, לא היה מלמד. כל חדר היה נקרא ע"ש המורה המלמד, מגיד השיעור כמו: ר' גמליאל'ס חדר, ר' אלטר'ס חדר וכו', והיות שלתל־מידים אלה, לא היה כבר מלמד והיו לומדים בפני עצמם, לכן קראו לחדר זה החדר הריק... — יש גם טעם חסידי, שהרב הלפרן מזכירו: מכיוון ש„אורייתא בלא דחילו ורחימו לא פרחא לעילא"... יוצא, שחדר שהתלמידים לא למדו בו לשמה, התורה לא פרחא לעילא, ואז היה החדר מלא תורה... אבל אלו התלמידים הגדולים, כן למדו לשמה, היו יראי שמים מפורסמים ותורתם כן פרחא לעילא, ממילא היה החדר ריק...

כמו שאמרנו כבר, המלחמה לא גרמה לסגירת הישיבה. קישינוב עדיין היתה רחוקה מהחזית ממש. רק בשנת תרע"ז, כשסימני המהפכה נראו גם בקישינוב — התחילו להרגיש בישיבה סימני חורבן. בבנין של המושב זקנים הוקם סניף של הסמו־אובורונה (התגוננות עצמית). והזקנים והזקנות הועברו לבנין הישיבה. שרידי התלמידים חזרו לביתם שלא יינתקו מהוריהם. עוד היה נשמע קול תורה קלוש. למטה, בחדר האוכל, היה ר' וולף מגיד שיעור לפני מספר מצומצם של תלמידים תושבי קישינוב. אחרי כן גלתה התורה לבית הכנסת של ר' שלום פרלמוטר. מגידי השיעור היו אז הרב הלפרן וכן ר' נחום בערשאדער שלימודו היה חד וחלק... ר' בערל מאטיס בנו של ר' שמואל שוחט וכן הרב מפטרובקה.

מן התלמידים שבאותה תקופה מזכירים את ר' ישראל קרייזילמן הי"ד. ר' יוסף קורשובר, ר' חיים בנדרר, ר' משה בריסקר, ר' מאיר נזימוק, ה' ינקום דמם!... ויבדלו לחיים הרב משה לינשה שליט"א, ממעברת אחוזה ור' ישראל פוליקמן שליט"א מירושלים, הרב הפטרמן, כעת בארה"ב.

האנדרולמוסיא שבאה בעקבות המהפכה וכן כניסת הרומנים לבסרביה,

הביאה להתמוטטות המצב הכלכלי בבסרביה ולהתרוששות היהודים בקישינוב. גם אוצרותיו של ר׳ משה׳לה קליגמן נתדלדלו ולא היה בכוחו להחזיק גם במספר הקטן של התלמידים שעוד המשיכו בלימוד בבית הכנסת של ר׳ שלום. מזכירים יהודי עסקן בשם ר׳ אהרן זנדוייס ז״ל, שהיה דואג לכלכלת התלמידים האלה בימים ההם. בנין הישיבה נמסר לבית חרושת לסיגריות והממשלה הרומנית ניצלה זאת והחרימה את הבנין למוסד ילדים, יתומי־מלחמה נוצרים... ליהודי קישינוב נגע הדבר ממש עד הלב. הרבה האשימו את ר׳ משה׳לה קליגמן שהוא גרם למעשה מביש זה. יהודי קישינוב הרגישו את עצמם כל אחד אשם בכתם נורא זה... ומשום זה לחצו כל הזמן על ר׳ משה׳לה שישתדל לשחרר את הבנין מידי הנוצרים. הגיעו הדברים עד כדי כך, שר׳ משה׳לה שהיה תמיד מכובד על יהודי כל העיר, עכשיו פגשוהו יהודים תמימים ברח׳ ואמרו לו: דע לך, שאחרי מותך אנחנו נעמוד על יד האוהל ולא ניתן לך להכניסך לקבורה שם... חותנך ר׳ שלום, הקים מקדש, ואתה טימאת אותו... — יהודי בשם ר׳ יאסל גלייזער, פגש אותו פעם באמצע רח׳ אלקסנדרובסקי ואמר לו: ר׳ משה׳לה, יש לי דרישת שלום אליך... ושאל אותו ממי? וענה לו: מן הממזרים שלך... שבועות שלמים כמעט שלא יצא לרחוב. היה כואב ואומר לידידיו שה׳ יודע האמת שידו לא היתה במעל הזה. הרומנים החרימו הבנין על אפו וחמתו. הדבר היה כל כך ידוע ומפורסם בקישינוב, שגם המפלגות הרומניות ניצלו עובדא זו לצרכי תעמולה בימי בחירות. כל מפלגה היתה מבטיחה ליהודי קישינוב, שאם היא תגיע לשלטון תשתדל לשחרר את הבנין. ר׳ משה׳לה לא נח ולא שקט עד שבשנת תרפ״ח, כשהגיעו הצ׳רניסטים (מפלגת האיכרים) לשלטון, שוחרר הבנין, אלא שבכך אנו מקדימים את המאוחר.

*

בחורף שנת תר״פ כמעט שנדם קול התורה בקישינוב. היה חשש רציני לחיסולה הגמור של הישיבה. אמנם נמצאו הרבה יהודים בקישינוב שלבם כאב על זה והיו אומרים, הלוא בושה תכסה פנינו אם ייפסק קול התורה. סוף סוף קישינוב היתה רחוקה מהחזית והמלחמה פסחה על הקהילה היהודית

ולא נחרבה, ולמה אין מי שיעמוד בפרץ ויקים ועד שיטפל ברכישת בנין ולריכוז תלמידים למקום אחד ולחדש הישיבה? אבל השאלה נשארה ללא תשובה... והיה העולם שמם עד שקם ר׳ שלמה בבושקין ז״ל והחזיר העטרה ליושנה.

תקופת בבושקין

ר׳ שלמה בבושקין היה יהודי חרד, תלמיד חכם, מחסידי חב״ד, מוצאו מלטביה. הוא עלה פתאום לגדולה. כך היה מספר בעצמו: הדבר היה בימי שלטון קירינסקי, כאשר פחד הבולשביקים נפל על כל בעלי האחוזות, הפריצים. באותו הזמן בא אליו פריץ אחד שהיה לו הכרם הגדול ביותר בבסרביה, וגם הוא פחד שהבולשביקים יעלו לגדולה ויחרימו כל רכושו, והציע לר׳ שלמה לקנות כרמו. לבסוף מכרו לו בששה עשר אלף רובלים מטבע קירינסקי. למחרת הורד קירינסקי מגדולתו ואתו ירד גם ערך המטבע שלו. מרוב כאב איבד הפריץ את עצמו לדעת... — אף הוא היה מוסיף לספר: כשהלך בפעם הראשונה לראות את הכרם ונכנס עם הפריץ בשער הכרם היו שם כלבים עזי נפש וכל זר שהתקרב לכרם כמעט שקרעוהו לשנים. אולם כשהוא נכנס, רצו לפניו וליקקו רגליו. אמר לו הפריץ: אני רואה בזה אות שהכרם שלך הוא ותצליח בו... והיה ר׳ שלמה ממשיך בחיוך: „גיי פאר־לאז דיף אויף גוי׳שע סימנים...״ (לך וסמוך על סימנים של גוי...). ועדיין היה מהסס הרבה בזה. כל יועציו לעגו וקראו לו: משוגע, מי הולך בימים טרופים אלה וקונה נחלאות... — ואף־על־פי שראה שזו ממש מציאה גדולה, בכל זאת היה, הן ולאו רפיא בידו... וכך, בדרך הילוכו בכרם תפוש רעיונות, ראה לפניו איזה דף עם אותיות מרובעות. עבר רטט בלבו, הרכין את עצמו וראה, והנה דף של סידור ועליו פסוקי זמירות של מוצאי שבת, בדיוק „ויתן לך...״ אז החליט וקנה את הכרם...

כבר באותה השנה הרויח הון עצום בכרם זה. ומיד התחיל לחשוב ליסד איזה דבר חשוב בעיר. בכרמו היה מחזיק כנאמן את מורי ר׳ משה וייס שליט״א שקראו לו: ר׳ משה לודז׳ר, ואתו התיעץ על מה שאפשר ונחוץ

לתקן בקישינוב. ור׳ משה ענה לו: ועוד אתה שואל? אינך יודע שהישיבה עומדת להיסגר? קום ויסדה מחדש... נכנסו הדברים בלבו ובלי כל שהיות אמר ועשה... וכבר באביב תר״פ, בירח זיו, בפסח שני, אסף חמשת התלמידים שלמדו עוד בבית הכנסת של ר׳ שלום פרלמוטר, ונתאספו בבית כנסת חב״ד, ברחוב ניקולייבסקי מס׳ 66, בחצרו של רויטמן ששם הוא היה מתפלל בקביעות ושם הונח היסוד לישיבה שקראו לה מספר שנים: „בבושקינס ישיבה.

ר׳ שלמה לא הסתפק ביש. הוא שלח כרוזים לכל בתי הכנסת שבבסרביה, שכל מי שנפשו חשקה בתורה יבוא וילמד על חשבונו... הכרוזים יצאו בחודש תשרי תרפ״א, והקול נשמע בכל רחבי בסרביה שנוסדה ישיבה מחדש בקישינוב. בית הכנסת חב״ד היה קטן מהכיל כל התלמידים, שניתן היה לשער שיתחילו לזרום מיד אחרי ימים נוראים. ר׳ שלמה בא בדברים עם גבאי בית המדרש הגבוה שברחוב פריסייבסקי ושם היה מחסן גדול של בלואות והוא קיבל מהם כל קומת הקרקע למטה, והתחיל לשפצה ולתקנה להדרי לימוד, למטבח, לחדרי אוכל, ולחדרי שינה. נוסף לזה אפשר היה ללמוד בבית המדרש עצמו למעלה.

כבר בחורף תרפ״א היו כעשרים תלמיד. הלימודים התקיימו למעלה בבית המדרש. היו שמה שני שולחנות. על יד שלחן אחד למד ר׳ אלטר עם תלמידיו ועל יד השולחן השני למד ר׳ משה עם תלמידיו. — אין לשער גודל שמחתו של ר׳ שלמה בשעה שראה לפניו תלמיד חדש. זכורני כשהגענו לקישינוב, אני ואחי הרב מחולון שליט״א, ונכנסנו בבוקר, בפעם הראשונה לבית המדרש הגבוה, בערב שבת, ור׳ זכריה השען, קיבל את פנינו בשלום עליכם לבבי, והוליך אותנו לר׳ שלמה, שהיה יושב באותה שעה במזרח, לחץ אותנו ר׳ שלמה בשתי ידיו והלך אתנו לר׳ אלטר, שעמד באותה שעה על יד הבימה, ואמר לו בחיוך: מגיע לי מזל טוב! גולדו לי תאומים... אנחנו בתמימותנו חשבנו שבאמת נולדו לו תאומים ואמרנו לו מזל טוב... צחקו שניהם...

בחורף עדיין לא תוקן המחסן כולו והמטבח טרם סודר. תלמידיו של

ר׳ אלטר — אכלו אצלו ארוחת צהרים, ותלמידיו של ר׳ משה — אכלו אצלו. ארוחות בוקר וערב אכלנו ממזונו של ר׳ ישראל קרייזילמן ז״ל, שנתמנה למשגיח על הישיבה ע״י ר׳ שלמה. השיעורים התקיימו למעלה בבית המדרש והתלמידים שמחוץ לעיר ישנו על הספסלים הרחבים של בית המדרש.

בקיץ תרפ״א נתרבו התלמידים והגיעו למספר ששים בערך. השיעורים התקיימו כבר גם למטה, וכבר היו אוכלים למטה בקביעות ערב ובוקר ו־צהרים. התלמידים התחילו גם לישון למטה. רק הגדולים שבתלמידים ישנו למעלה בבית המדרש. נתוספו שלשה מורים. ר׳ משה לודז׳ר יצא ובמקומו בא ר׳ שמואל קוצקר ז״ל. אחריו בא במקומו ר׳ וולף קארלינער ז״ל. היו כבר שלש כיתות. בכיתה הגבוהה התחילו בלימוד יורה דעה, עם הרב ר׳ נחמן פוזין מזלטופול ז״ל, שנסע אחרי כן לארצות הברית. ר׳ אלטר למד עם שתי כיתות גמרא ותוספות מסכת יבמות.

ר׳ שמואל קוצקר היה משנן לתלמידיו דבריו של ר׳ טרפון: לא עליך המלאכה לגמור ואי אתה בן חורין להבטל הימנה. היה מקפיד מאוד שלא לעשות מלאכת ה׳ רמיה. זמנה של ארוחת צהרים בישיבה היתה בשעה אחת, ואם הוא היה גומר השיעור ואפילו מסיים פרק, לא היה מפסיק, אלא אומר לתלמידים: יש עוד שלשה רגעים והיה מתחיל בפרק השני. וכך היה אומר באידיש: „קינדער, ס׳איז נאך דא דריי מינוטען... — הוא נסע לקרוביו שבאמריקה. במקומו בא ר׳ וולף קארלינער, שהיו קוראים לו גם ר׳ וולף דובנער שכבר הזכרתיו למעלה. הוא היה חסיד קרלין נלהב והיה גאה כשהיה מראה באצבעו על לחיו: כאן סטר לי הזקן... והיה מסיים: שענערע פון מיר האבען דערצו ניט זוכה געווען...״ (גדולים וטובים ממני לא זכו לזה). הוא היה כל ימיו מלמד גמרא וקצת תוספות, ולא משום שלא היה ראוי ל־לימוד יותר גבוה, אלא שכך היה מעשה. המסכתות שהיה לומד ידען בעל פה, אבל את שמות תלמידיו היה מחליף לפעמים בשמות תלמידים ממחזור אחר. הוא היה אז קרוב לשמונים ונפטר בשיבה טובה ומנוחתו כבוד בקי־שינוב.

דרכו של ר׳ אלטר בלימוד היה חד וחלק כדרכו של ר׳ נחום בערשאדער.

הוא היה עמל ומתיגע בתורה, בהכנת השיעור, ועובר עליו מספר פעמים עד שהיה מלטשו ומחדדו היטב היטב. כך היה דרכו בקודש. קודם כל למד את הגמרא ותוספות לקיים ללמוד... פשוט לימוד תורה לשמה. אחרי כן שוב גמרא ותוספות לשם ללמד... ושוב פעם גמרא ותוספות עם מהרש"א מהר"ם מהר"ם שיף, הצל"ח, פני יהושע וכל המפרשים שהיו ברשותו. עד שכל קושיא וצדי קושיא היו מתלבנים לו ומתישבים לו בתכלית הבהירות... וכשהיה מגיד השיעור אף פעם לא היה מקשה קושיות ומתרץ תירוצים. אלא כל מה שבירר וליבן, זיקק וחידד היה משלב בתוך הגמרא, הרש"י והתוספות, לימוד המהרש"א, המהר"ם והמהר"ם שיף, הצל"ח והפני יהושע, היה לימוד בפני עצמו. פשוט להרגיל התלמידים בלימוד מפרשים ולא מפני שהיה עוד קשה מה שהוא... שהרי הכל כבר היה ברור עוד בלימוד הגמרא עצמה. אנחנו כבר היכרנו איפה סברת מהרש"א או סברת המהר"ם שיף. כשהיה מסלסל קצה זקנו בעת הגדת השיעור, ידענו שהוא מגניב סברת מהרש"א. וכשהיה מקמט הגומא שבמצחו (היה לו איזה קמט במצח), ידענו שכאן הוא מגניב סברא עמוקה של המהר"ם שיף... הוא היה ממש כחבר לתלמידיו. היה אוהב להשתעשע אתם וגם היה מרשה להגיד לנו מלתא דבדיחותא. ובכל זאת מעיד אני שהיינו יושבים לפניו באימה וביראה, ממש כעבדא קמיה מריה. הרבה יראת שמים וחסידות הכניס בלב תלמידיו, אף על פי שמעולם לא קבע שיעור מיוחד למוסר. כל מי שהשתתף אצלו בסעודת מלוה מלכה היה יוצא מבושם ביראת שמים וחסידות... — הוא נהרג על קידוש השם ע"י הנאצים בכניסתם לקישינוב בשנת תש"א, בחצר בית המדרש הגבוה, יחד עם ר' שלום שוחט (פוליקמן) והם הובאו לקבורה באותה החצר. זי"ע ועל כל ישראל והי"ד...

הרב מזלטופול ז"ל, היה איש אציל, אנין הטעם והדעת, דמות נהדרת כולו משי, בגדיו, מנעליו, הילוכו, דיבורו הנעים, קולו הערב היו ממש מקסימים כל רואיו ושומעיו. הוא היה אחד הרבנים הפליטים מאוקראינה ש־השאירו אחריהם רושם בל יימחה בעיר קישינוב. זכורני שבקיץ תרפ"ב בכ' בסיון, כיבדוהו להגיד תפילת אל מלא רחמים הידועה לזכרו של הרב

הקדוש ר' יחיאל מנימירוב זצ"ל ולקדושי שנת ת"ח. הוא אמר תפלה זו במתיקות נפלאה וגעו כל העם בבכיה. דרכו בלימוד היורה דעה היתה בסבר קולע וחלק. היו אומרים: מה שהיה ר' אלטר בגמרא, היה הרב מזלוטופול בפוסקים... — כאמור, נסע לאמריקה.

בחורף תרפ"ב, כבר הגיע מספר התלמידים למאה. בקיץ אותה השנה נתוסף לישיבה כוח הוראה גדול, שהכניס קנאת סופרים גם בין התלמידים וגם בין המורים. הלוא הוא מורנו הרב הגאון ר' שמשון אהרן פולונסקי ז"ל, שקראו לו דער טעפליקער רב. גם הוא הגיע לקישינוב בין הפליטים מאוקראינה בימי הפרעות של פטלורה־דניקין ימ"ש. מטרתו היתה לעלות לארץ ישראל. בינתיים לקח אותו ר' משה'לה קליגמן והיה יושב ולומד אתו שעתיים־שלוש ביום, פשוט חושן משפט... כשנודע לר' שלמה בבושקין שגאון כזה נמצא בעיר הזמינו לבקר בישיבה. בכיתה אחת למדו אז פסחים בדיוק, התוספות של ג' ערלים... ובכיתה אחת חולין בהתחלה, בתוספות מותר מיד מפני שהן מחליפים... — בשתי הכיתות הוא עמד כשרגלו אחת על הספסל ורגלו השניה על הרצפה, שמע איך שר' אלטר מסביר כדרכו לתלמידיו. אחרי כן ביקש רשות מר' אלטר, ואף הוא אמר כל העמוד בעל פה וכן פירוש רש"י בעל פה, אחרי כן התוספות בעל פה, אחרי כן המהרש"א בעל פה, אף הוסיף מהרש"א ממסכת ביצה, והסביר את שניהם כדרכו בקיאות נפלאה. אנחנו עמדנו משתוממים — ממש בעל פה מלה במלה... אז אמר לנו שהוא יודע בעל פה כל התוספות והמהרש"א שבש"ס הידועים כקשים... ר' שלמה רצה לעשות אתו חוזה למספר שנים במשכורת הגונה, אבל הוא לא רצה, שאיפתו היתה לנסוע לארץ ישראל, ובקושי הסכים להישאר בישיבה עד שיעלה ארצה.

ואמנם כשנשאר נוכחנו לדעת, שלא הפריז במה שאמר שהוא יודע בעל פה כל המקומות הקשים שבתוספות ומהרש"א בכל הש"ס. גאון להפליא!... עמודים שלימים במשנה למלך היה אומר בעל פה, מלה במלה... תשובות שלימות של ראשונים היה אומר בעל פה, ממש מלה במלה... — זכורני, כשסיים עם הכיתה שלו מסכת מכות, וזה היה בחדר הקטן שבבית המדרש

הגבוה, היכן שהאדמו"ר'ים לבית ריז'ין היו מתפללים בבואם לקישינוב, והוא יצא לבית המדרש והיתה דעתו ניחא, אמרו אליו החסידים המתפללים: נו, טעפליקער רב, סיימת מסכת ואיפה ההדרן? אמר להם: בבקשה, אם אתם תתנו משקה, אני אגיד הדרן... מיד העמידו משקה, שתו לחיים, והוא התחיל להגיד ההדרן. אחרי רבע שעה של פלפול עמוק, לא יכלו גם הלומדים להמשיך אתו. רק ר' פישל זיידמן ז"ל והי"ד, התפאר אחרי כן שהוא הבין עד הסוף, "נאָר איבער זאָגען, האָט ער ניט געקענט..." (לחזור על זה אינו יכול). כשגמר שתו שוב לחיים. ואמר להם: שבאם יעמידו עוד בקבוק יי"ש יסתור ההדרן ויגיד אחר... וכך היה. ועל השני הודה ר' פישל בעצמו שכבר בהתחלה "האָט ער פאַרלוירען..." (כלומר, לא יכול היה לעקוב אחרי המשך הדברים).

הוא היה גר ברח' איזמאילובסקי, מרחק שלושה קילומטרים מן הישיבה, ובשעה חמש בבוקר כבר היה בישיבה וגם התלמידים הרשלנים היו קמים כששמעו קולו. הוא היה תלמידו של ר' אלטר קונסטנטינר ז"ל, שהיו אומרים עליו, שאם קרא פעם בספר היה זוכר הדבר לעשר שנים. קרא זאת בשניה היה זוכרו לעולם. אף הוא לא היה קונה ספרים חדשים רק היה משלם בעד הקריאה. והיה אומר הרב מטפליק, שבלילה היה ישן רק שעתיים־שלוש וכל זמן שוכבו על משכבו הוא מביא ראיה לדברי רבותיו או לפעמים סותרם...

ובמקום גדולתו ראינו גם ענותנותו. היה מתרועע עם כל תלמיד ואפילו מהכיתות הנמוכות. היה ניגש לכל ילד ומעודדו שישאל אותו בגמרא במקום שאינו יודע. הרבה פעמים היה אומר: "פשט — פרעגט ר' אלטר'ן..." (אם פשט אתם רוצים לדעת, תשאלו את ר' אלטר). כשנכנס הדוור לישיבה היה רץ ומקבל ממנו את הדואר, והוא בעצמו היה מחלקו לילדים. היה בכיתה א' ילד נרדף מבולגרד שבבסרביה הדרומית, קראו לו פולק, והוא היה מגן עליו תמיד.

כשעלה ארצה, בשילהי דקייטא, השאיר חלל ריק לא רק בישיבה, אלא גם חלל, כאב וגעגועים בלבו של כל תלמיד ותלמיד. מין הרגשה של סילוק שכינה לאחר מתן תורה. הוא נשאר כסמל, דוגמא בישיבה, בו היו מודדים

גדול בתורה, וכך היו אומרים: „ער קומט ניט צום טפליקר רב...“ (פלוני אינו מגיע לקרסוליו של הרב מטפליק...). מובן מאליו שקשה היה למצוא לו ממלא מקום. הרבה רבנים פליטים מאוקראינה עברו בישיבה ולא נתקבלו. היה גם רב בשם טודרוס, והחזיק מעמד רק יום אחד וקראו לו רב דחד יומא... עלי שוב להדגיש שגם לרב מטפליק לא קראו ראש ישיבה, אף על פי שלמעשה היה ראש ישיבה במלוא מובן המלה. היו קוראים לו: דער טפליקר רב... ולחדרו: „דעם טפליקר רב'ס חדר“.

במקומו של הרב מטפליק נתמנה סוף־סוף, בחורף תרפ"ג, הרב ר' בן־ציון שיינברג ז"ל והי"ד. — הוא היה בנו של החסיד הידוע בקישינוב, ר' יהושע שיינברג ז"ל, וכן היה חתנו של הצדיק, התמים הרבי ר' יוסף ירוּשלמסקי מקוריץ זצ"ל והי"ד. הוא היה אברך־משי במלוא מובן המלה, תלמידו של הרב הגאון המפורסם ר' מאיר אריק מבוצ'ץ זצ"ל. דרכו בלימוד היתה לאו דווקא דיוק יתר בפשט במקום, אלא בבחינת אשת חיל שממרחק תביא לחמה... דברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר. שיטת הסוגיות... ובכל זאת נשאר נאמן גם לשיטת הלימוד שבישיבה, ועיקר לימודו היה הבנה יסודית במקום, אם שזה היה גמרא (פסחים) או פוסקים (הלכות טריפות), הכיתה הגבוהה למדה גם פרי מגדים והכיתה הנמוכה רק ט"ז וש"ך... לפני שהתחיל איזו הלכה היינו צריכים בעצמנו לעבור על כל המקורות שבגמרא, ר"ן ורא"ש, עם המעדני יום טוב והלחם חמודות. גם הוא היה כחבר לתלמידיו, אלא שגינוניו ונימוסיו החיצונים, שגם עליהם היה מקפיד, השׂאירו איזו מחיצה בינו ובין תלמידיו...

בשנת תרפ"ד קיבלוהו כרב לקהילת דומברוביץ. במקומו בא אז מורנו הרב ר' יעקב רבלסקי ז"ל. הוא היה בעצמו, כפי שהזכרנו למעלה, מילידי אוקרינה, ומהתלמידים המובהקים שבישיבה הישנה, בנו של החזן המפורסם שלמה רבלסקי חסיד סקווירא ידוע (גם רבנו בעצמו היה חסיד מסור לבית סקווירא), ר' יעקב כיהן כרב בעיר מאידן וחתנו של ר' אברהם ברון, שו"ב ידוע מאוקראינה, ובימי הפרעות שתה מכוס היגונים של פטלורה־דיניקין ימ"ש. הוא היה עד ראיה לחורבן הקהילות באקראינה. אף עיניו ראו חורבן

קהילתו. הוא הגיע לקישינוב רצוץ, נשבר ונדכא, ממראות הזוועות שראה. הרב רבלסקי, שחונך על ברכי החסידות התמימה של סקווירא, ואף היה מאמין תמים, בכל זאת שמענוהו הרבה פעמים נוגע בשאלה הכאובה: מדוע דרך רשעים צלחה... למה תביט בוגדים כבלע רשע צדיק ממנו... אף הוא היה מחנך לתלמידיו להסתכל על החיים כמו שהם. לא להתיאש ולא להתבהל מספיקות ושאלות... לא להבהל אם שומעים דבר שקר יוצא אפילו מפי איש שהחזיקו אותו תמיד כאיש אמת. לא להתיאש ולא ליפול ברוחנו גם אם נתקל בחיים בחסיד שהיה ידוע לאיש אמת, והנה הוא נתפש לדבר שקר — סוף־סוף גם הוא רק בשר ודם, ואין צדיק בארץ שיעשה טוב ולא יחטא... וקו זה עזר לנו הרבה בחיים האפורים, המציאותיים... — דרכו בלימוד היה פשט בפנים עם בירור ההלכה גם למעשה. רוב המחזורים שבין שנת תרפ"ד ותרצ"ד למדו אצלו החלק הראשון של יורה דעה, ההלכות: טריפות, מליחה, בשר בחלב ותערובות. לא היה אוהב סתם קושיות. למה לכם להרבות סתם בקושיות — היה אומר — במקום הקושיות תחזרו עוד פעם והכל יבורר לכם... חנופה היתה תועבת נפשו. ועל ידי זה סבל הרבה בחייו. ואם שנטה שכמו לסבול, בכל זאת לא ראה מנוחה כי טוב. ונתקיים עליו וימררוהו ורבו וישטמוהו בעלי חצים. והגיעו הדברים לסכסוכים שונים, דבר שגרם גם לפילוג כיתתו. חלק למדו אצלו וחלק עם המלמדים החדשים שהביאו ב־מקומו. הוא למד בטאלנר קלויז שברחוב טאַבשיבסקי או בבית הכנסת של ר' שלום פרלמוטר, וחלק מכיתתו למד בבית המדרש הגבוה. באותו זמן הביאו במקומו את ר' יצחק מצ'רנוביץ, שהיו קוראים לו ר' יצחק דער גע־לער (ר' יצחק הצהוב). ר' יצחק זה היה איש שקט ולא היה יכול לסבול את הפילוג ולכן עזב את הישיבה אחרי מספר חדשים. גם דרכו בלימוד היתה שונה ממה שהיה מקובל בישיבת קישינוב.

יכול להיות שגרמה הרבה לאלה הסכסוכים גם העובדה שרוב מנהלי הישיבה ומוריה היו קרובים לרוח „אגודת ישראל" או בלתי מפלגתיים, והוא אף על פי שהיה בלתי מפלגתי מובהק — נוטה היה ברוחו לדעות הקיצוניות שבציונות, מה שהחסידים היו קורים בימים ההם ריח של ריביזיוניזם...

והנני זוכר מעשה שפעם הלך לשמוע את ז׳בוטינסקי בעת ביקורו בקישינוב, כמדומני בשנת תרפ״ד. פגש אותו משה׳לה קליגמן ושאלו בחיוך ובקצת חוצפה: נו, ר׳ יעקב, מה הבינות מדבריו של ז׳בוטינסקי?... (יש להדגיש, שז׳בוטינסקי דיבר רוסית והרב רבלסקי ידע את השפה). אז הוא ענה לו, כדרכו: אני הבינותי מז׳בוטינסקי בדיוק מה שאתה מבין כשהנך הולך לשמוע את שליאפין... מובן שתשובות כאלה אין בולעים כל כך בנקל ואין הן עוזרות לאיחוי קרעים ואיחוד לבבות... אבל הוא היה רגיש ולא חס להגיב בתשובות חריפות עוקצניות כאלה גם אם ידע שבנפשו הדבר...

אין לשכוח שהרבה השפיע עליו המרירות שבחייו בתור פליט מאוקראינה ומי שזוכר את פליטי הימים ההם ואת מרירותם אפשר להבין גם לרוחו של רבנו ר׳ יעקב יצחק ז״ל ובפרט שמטבעו היה גלוי לב שהרבה פעמים זה הגיע לתמימות ממש של ילד. זכורני שפעם למדנו בבית הכנסת הקטן למטה בחורף תרפ״ד, פתחנו אז בהלכות מליחה. קישינוב היתה אז מוצפת פליטים רבים וביניהם צעירים רבים שהתכוננו לעלות לארץ ישראל וההכשרה שלהם היתה אז חטיבת עצים בבתים שונים. נתגלגלו גם לישיבה. באמצע העבודה נכנסו לישיבה להתחמם קצת. הם ישבו על יד תנור הברזל שעמד שם. רבנו ז״ל הסביר לנו ששת הטעמים של מליחה בפתיחה של הפרי מגדים. הם ישבו ושמעו בתשומת לב גדולה. כשגמר רבנו את הפתיחה וראה אותם מחייכים פנה אליהם: נו, חלוצי ישראל, הבינותם משהו? קם אחד ואמר את כל הפתיחה בעל פה... זה היה תלמיד מאחת הישיבות הגדולות שברוסיה. קם רבנו ממקומו ואמר לו, אם כך הדבר שאתה גדול בתורה אז עלינו להתחלף, שאתה תגיד השעור ותמסור לי הגרזן... ענה לו החלוץ: וכי אתה יודע מלאכה זו? אנו מתכוננים לשני הדברים גם לתורה וגם לעבודה. אז פנה אלינו רבנו ואמר לנו: נו, אתם שומעים? צריכים ללמוד לדעת שאלה, אבל לא לעשות מזה קרדום לחפור. לפרנסה יש להשתמש בקרדום ממש...

נתקיימו בהרב רבלסקי דברי חז״ל (מובא במדרש וברש״י מס׳ זבחים מ״ד ע״ב): לטובתי נשברה רגל פרתי... הסכסוכים הללו היו סוף סוף לטובתו.

הם אלצו אותו לעלות לארצנו הקדושה. זכה להיות חבר הרבנות בתל־אביב ומנוחתו כבוד בארעא קדישא.

הרב רבלסקי התחיל ללמד בתקופה שבה עברה הישיבה מרשותו של בבושקין, רשות היחיד, לרשות הנהלה, רשות הרבים. בשלש השנים שבבוש־קין החזיק את הישיבה בעצמו — לא שררה איבה וקנאה בין התלמידים וגם לא בין המורים. גם לא היה מקום לסכסוכים שונים. לא היתה מורגשת כל נימה של מפלגתיות בישיבה, אף על פי שהיו בין התלמידים כאלה. ר׳ שלמה היה מבקר מדי פעם בישיבה, ובפרט בחורף, כשהעבודה בכרמים לא היתה מרובה, היה מבקר כמעט בכל יום. הוא היה בא במרכבתו והרכב שלו (קוטשר בלעז) היה חוזר עם המרכבה הביתה, ובשעה שבע וחצי היה בא לקחתו בחזרה הביתה. היו אומרים בבדיחותא שהסוסים היו יכולים כבר ללכת לישיבה בעינים עצומות... על זה היה מעיר ר׳ יאסל קורשובר ז״ל והי״ד: שוטים, מה הוא החידוש בזה שהסוסים הולכים בעצמם?... החידוש הוא שהקוטשר שלו, הגוי, בעל בחירה, ואף הוא כבר הולך בעינים עצומות לישיבה...

לעולם לא אשכח תמונה זו. צורתו הנהדרת של ר׳ שלמה, כשנכנס לישיבה בחורף בשעה חמש בבוקר, וזקנו ושפמו מכוסים שלג וקור והיה מתישב בין התלמידים, ולומד לו שעור קבוע משעה חמש עד שעה שבע בערך. אחרי כן היה מתפלל עם התלמידים למטה, בבית־הכנסת הקטן, אחרי כן היה מציץ במטבח, משוחח קצת עם ר׳ ישראליקל, משגיח על צרכי הישיבה וחוזר הביתה לעסקיו. השגה שכזאת — יהודי עשיר כזה, והוא קם יום יום בבוקר השכם ללמוד בצותא ולהתפלל במנין יחד עם התלמידים...

מקטן ועד גדול אהבנו אותו, ממש כאבא. אני זוכר כשדובר באחי הגדול נכבדות, הלכה אמנו ז״ל להתיעץ על זה עם בבושקין. והוא התחיל להתחנן לפניה שלא תפריע לאחי בלימודיו, שילמד לכל הפחות עוד שנה או שלוש וכשיגיע לפרקו, הוא יעזור לה בהוצאות החתונה. אמי עדיין לא נחה דעתה ואמרה לו: נשאל גם בעצת מורו הרב מטפליק. נכנס ר׳ שלמה לחדרו של

הרב מטפליק ואמי ז"ל חיכתה בבית המדרש. פתאום אמר הרב מטפליק: קראו לאמא של מיכל שתכנס. ואמי נכנסה והרב מטפליק השפיע עליה שתשאירו בישיבה עוד מספר שנים. וכשיצא ר' שלמה מן החדר היה כל כך מאושר ושמח, כמוצא שלל רב...

עסק מיוחד היה כשהיה שולח לישיבה בקיץ מפרי כרמו. מלבד עצי הגפן היו בכרם זה כל מיני עצי פרי ממינים שונים, משובחים ומצוינים, והיו מפורסמים בקישינוב בשם מיוחד — פירותיו של בבושקין... ובפרט אם זה היה בחורף, בט"ו בשבט או בפורים, ובפרט כששלח לסעודת פורים מיינותיו המשובחים. והכל היה ביד רחבה כיד המלך...

הוא החזיק בישיבה, הכל מכיסו, מדבר גדול ועד דבר קטן. היו חדשים שההוצאות עלו לשבעים אלף ל"י סכום עצום בימים ההם. היו לו גם צרות מבני משפחתו שלא ראו בעין יפה את כל הענין, והיו באים אליו בטענה, למה יתן הוא הכל מכיסו ושאר אנשי העיר, עשיריה ונדיביה, יעמדו מרחוק כאילו לא איכפת להם כל הדבר. והוא היה מעיר על זה: „גיי געב זיי צוא פארשטייען אז אגוטע זאך לאזט מען ניט ארויס פון דער האנט"... (צא והסבר להם שדבר טוב אין מוציאים מן היד). ואף הם התחילו להוציא הוצאות מרובות לחיי מותרות... ולפעמים עשו זאת להכעיסו ולקנטרו. מובן שהתחיל להרגיש שהעסקים אינם מתנהלים למישרים כמקודם... וההוצאות התחילו להיות יותר מרובות מההכנסות, אז היה אומר גם הוא בכעין רגש של נקמה: „זיי ברענען אין דער טומאה ווען איך כאטש ברענען אין דער קדושה..." (הם שורפים כספים לסטרא אחרא ואני לכל הפחות אשרוף כספי לסטרא דקדושה...). ופעם אחת שמעתי באזני, איך שאמר לרבנו ר' משה'לה דיין, שהיה מתיעץ אתו הרבה בכל עניני הישיבה: „ר' משה'לה דיין, כל זמן שעוד יהיו בביתי חפצים למכור, לא אפסיק בתמיכתי בישיבה"... וכשבני משפחתו לא ראו בעין יפה שתלמידים יבקרו בביתו — היה אומר להם: מה אתם רוצים שבני לא יבקרו בביתי?... („וואס ווילט איהר, אז מיינע קינדער זאלן ניט קענען קומען צו מיר אין שטוב?...").

הוא היה מקפיד מאד שהתלמידים לא יצאו לרחוב בבגדים קרועים

או מלוכלכים. אף הוא היה קונה בגדים למחוסרי יכולת. מתפללי בית המדרש העריצוהו וכיבדוהו מאד מאד, אף על פי שהם היו חסידים לבית רוז'ין והוא היה איש חב"ד מובהק.

הבוחנים באותה תקופה היו הנגידים ר' פנחס גרינברג ור' פישל זיידמן ז"ל והי"ד. ר' פנחס גרינברג היה מיקירי קישינוב, עשיריה ועסקניה, מן המשפחות המיוחסות שבקישינוב, שזכו לתורה ולגדולה כאחד. הוא היה חריף מאד בלימודו. היה צולל למעמקי ים התלמוד ותמיד מעלה מרגניתא טבא. הוא היה בא פעם או פעמים בכל "זמן" לבחון את התלמידים. התלמידים פחדו תמיד ממנו. כל כמה שהם התכוננו היה מראה להם שעוד לא הגיעו לעומק הפשט הפשוט, כשהיו אומרים לפניו איזו משנה, היה מתחיל לחטט ולחטט עד שבתוך המשנה הגיעו לשקלא וטריא שבגמרא, וחילוקי הדעות של תוספות ורש"י וכל הסברות של המרש"א והמהר"ם שיף. תמיד היינו מקנאים בו, עשיר כה גדול וגם למדן כזה...

ר' פישל זיידמן הגיע לקישינוב בין הפליטים מאוקראינה. הוא היה מבאלטה, סוחר גדול של יערות. בזמן המהפכה החרימו כל רכושו והציל את נפשו בדרך נס. היה לו משפט גם עם הממשלה הרומנית שגם היא החרימה איזה יער שלו במחוז סורוקה. כנראה שקיבל אי־אלה פיצויים. כשבא בפעם הראשונה לישיבה, בחן את התלמידים וחילק לכל תלמיד סכום כסף — לכל אחד לפי מדרגת ידיעתו בלימוד. עליו היו אומרים: כספו גזלו ממנו אבל תורתו לא יכלו לגזול ממנו לא הפטלוריים ולא הבולשביקים... גם הוא היה חריף אבל ברוחב ולא בעומק. ידע להקשות עשרות קושיות על דבר אחד וגם להשיב עשרות תירוצים. היו אומרים "אז ער נעמט ארויס די נשמה מיט זיינע קשיות און אויך מיט זיינע תרוצים"... (הוא מוציא את הנשמה עם קושיותיו וגם עם תשובותיו). ואל לשכוח שבתור עשיר לא רצה לוותר אפילו על פשט'ל אחד. הוכרחנו להסכים לו... בזמן האחרון הוא היה המשגיח הרוחני של הישיבה. וכל שבוע היה נכנס ומבקר ובוחן בכתה אחרת. או שגם היה קורא תלמידים לביתו ובוחנם בביתו.

בסוף כל זמן היה בא לבחינה הגדולה מורנו הרב ר' יהודה לייב צירלסון

ז"ל והי"ד... ר' שלמה היה שולח מרכבתו עם בחור אחד או שנים להביא את הרב צירלסון. אפשר להגיד שיום זה היה ממש יומא דבפגרא בישיבה. אם שאנחנו היינו רגילים אתו, שהרי היינו הולכים אליו כל שבת לשלוש סעודות, לשמוע אמרותיו השנונות, מאמריו המסודרים והקולעים, הן בנגלה והן בנסתר, ז"א בחב"ד, עם שהיינו רצים תמיד לשמוע הרצאותיו ונאומיו והיינו בולעים דבריו כדבש, אם שהיינו קרובים לו, להילוכיו, לנימוסיו, — בכל זאת יום זה היה בשבילנו דבר יוצא מן הכלל. כל אחד התכונן לא רק למצוא חן בעיניו בידיעה בלימוד הגמרא או הפוסקים, אלא למצוא חן גם בצורת התשובה בדיבור, בסגנון, בצורת הביטוי, וגם בצורתו החיצונית שלו, כי הלא הרב צירלסון היה מקפיד ומדייק גם על דברים אלה. ר' ישראל'קל משגיח היה ביום זה עומד על המשמר ונזהר שהכל יהיה בסדר גמור. יום לפני זה היה מזהיר את התלמידים בכל רגע: הזהרו, הזהרו, התכוננו, מחר יבוא הרב צירלסון... הוא לא היה אוהב למצוץ את הדם והחלב של התלמידים. היה שואל כהוגן וגם ביקש לשמוע תשובה הגונה ומסודרת. לא אהב פלפולי סרק. אחרי בחינה זו ידענו שסוף הזמן הגיע. חופש בין הזמנים. היה מין רגש של אושר. ר' ישראל'קל הרגיש את עצמו מאושר, שהכל עבר בשלום, וגם ר' שלמה היה מרגיש את עצמו מאושר כאילו היה אומר: ב"ה שעמלי אינו לשוא!...

ענין מיוחד היה בישיבה לימוד ה"אור החיים" הקדוש בליל שישי. ר' אלטר ז"ל היה אומר בשם הבעש"ט זצ"ל שהוא מקנא בבעלי עגלות שנוסעים בלילה זה והם נעורים כל הלילה. הרבה לילות כאלה היינו נעורים יחד עם מורנו ר' אלטר. ולפעמים היה יושב אתנו גם ר' שלמה עד שעה אחת עשרה בלילה, ור' אלטר היה אומר לו שבשבילו זה מספיק ושיש לו לסמוך על שותפיו הנאמנים, התלמידים, בני יששכר. והוא היה עונה בחיוך: אני בתור סוחר יודע שמה שהאדם אינו קונה לו בעצמו אין לו, ולא תמיד אפשר לסמוך על שותפים...

אוצרותיו של ר' שלמה התחילו להתדלדל. מלבד ההוצאות המרובות של הישיבה ושל משפחתו — הסתבך גם בעסקיו. הוא קנה לו עוד ארבעה

כרמים ונשתקע בחובות לבנקים שונים. כשנודע לו שהבנקים עומדים לעקל את כרמיו — נפגש עם רבנו ר׳ משה׳לה דיין ושח לפניו את כל לבו. ממש מכר חפצים מביתו כדי להחזיק עוד בישיבה, עד שנבחר ועד בראשותו של ר׳ משה׳לה דיין ובנשיאותו של הרב צירלסון.

ואלה הם העסקנים שנכנסו בועד זה:

ר׳ נחום ריבשינסקי, שהיה נכד לבית רוזין. הוא היה תלמיד חכם וחסיד תמים, בלי שאלות וחקירות.

ר׳ נחום דולגץ׳ ז״ל. יהודי פיקח, אמרותיו שנונות, תלמיד חכם במלוא מובן המלה. היה גם כן שד״ר לאסוף כספים בשביל הישיבה ובכל מקום שבא הרים כבוד התורה וכבוד הישיבה.

ר׳ יעקב דינר ז״ל והי״ד. בנו של החסיד הידוע ר׳ שמעון דינר ז״ל, שהיה העמוד בין חסידי סדיגורא. אף הוא היה חסיד סדיגורא. הוא היה גיסו של ר׳ פנחס גרינברג. אף הוא היה עשיר גדול ומסור בלב ונפש לעניני הישיבה.

ר׳ שמעון צ׳חובל ז״ל והי״ד. יהודי יקר, צנוע, נעים הליכות, ירא שמים תמים ועוסק בצרכי ציבור במסירות ובאמונה.

ר׳ יוסף דוליצקי ז״ל והי״ד. תלמיד חכם, מוסמך להוראה, עסקן ידוע, אהוב לבריות, לא היה כמעט מוסד צבורי שהוא לא ישתתף בו. הוא היה מטיף בחסד עליון. הוא היה זה שאמן תלמידים מוכשרים במקצוע הדרוש. הוא היה אחד הגבאים שבבית המדרש הגבוה ובימות הקיץ היה לומד פרקי אבות בבית המדרש הגבוה ורבים היו שומעי לקחו והעריצו אותו מאד...

ר׳ פנחס גרינברג ור׳ פישל זיידמן שכבר דברנו עליהם...

ר׳ יעקב הוכמן לא היה נמנה בין הלומדים; אבל היה עושה מלאכתו באמונה והיה אוהב התלמידים כאהבת אב לבן. אם ידע בתלמיד שהוא חלוש וזקוק לאוכל מיוחד מזין ומבריא היה קונה להם מכספו. תמיד היה אוכל אצלו תלמיד בשבת ולרוב גם בימות החול. ולפעמים היה קורא שנים או שלשה תלמידים לשולחנו. וכך היה אומר: לערנען קען איך ניט אינ־

איינעם מיט זיי; אבער עסען קען איך דאך מיט זיי... (ללמוד בצוותא אתם איני יכול אבל לאכול אתם בצוותא גם אני יכול...).

האחים הקדושים ר' מאיר ור' אליעזר כהנא ז"ל והי"ד, בניו של ר' יהושוע העשיל כהנא ז"ל, עשירים ובני תורה, תורה וגדולה במקום אחד. גם הם היו מגבאי בית המדרש הגבוה... ר' אליעזר היה גם בוחן הכיתות הנמוכות וכן היה מנהל פינקסי הישיבה שלא על מנת לקבל פרס.

נשיא הכבוד של הועד היה הרב צירלסון.. ישיבות דחופות היו קוראים לביתו, אולם הפעיל, העושה והמעשה היה ר' משה'לה דיין, הוא הרב ר' משה הינשפרג, ראש הדיינים בקישינוב. הוא היה קרוב לעניני הישיבה עוד בתקופתו של בבושקין. הוא היה מתפלל בבית המדרש הגבוה יום יום והכיר כל תלמיד על מעלותיו וחסרונותיו. באותו הזמן שר' שלמה יסד הישיבה בבית המדרש הגבוה קיבל ר' משה'לה שטף דם במוח והיה רתוק למיטתו זמן ממושך. גם אחרי כן ציוו עליו הרופאים שלא יתאמץ יותר מדאי. אבל משאך הבריא, התחיל שוב לעסוק בעניני הישיבה. ר' שלמה היה מתיעץ אתו בכל דבר גדול וקטן. עכשיו, כשנתמנה ליו"ר הועד, הוא נהפך למעשה לראש ישיבה הן ברוח והן בחומר. ז"א הן בעניניה הכלכליים והן בעניניה הרוחניים של הישיבה. בביתו היו מתקיימות רוב הישיבות של הועד שבהן היו נחתכים עניני הישיבה וכל דרכי ניהולה הן בחומר (איסוף כספים, מו"מ עם ספקים וכו') והן ברוח (קבלת מלמדים, קבלת תלמידים וכו'). כל התלמידים שהיו באים לישיבה היו נכנסים תחילה לביתו והוא היה תוהה על קנקנם.

ר' משה'לה דיין היה מעיר טיטיב שבאוקראינה. היה בן עשירים ולמד תורה בנעוריו מתוך הרחבה. לא התכונן לרבנות והלימוד היה כולו לשמה. לקישינוב בא כאברך חשוב אחרי הנישואין. היה חתנו של הרב ר' נחמן יוסף עזריאל שווארצמאן, דור שלישי על כסא הרבנות בקישינוב. הוא היה פיקח מאד. ר' ברוך'ל דיין היה אומר עליו שהוא חכם לכשירצה, וכנראה שהוא תמיד רוצה... גם הרב צירלסון, כשהיו באים אליו עם דין־תורה מסובך היה שולח את הצדדים לר' משה'לה, וכך היה אומר להם

בלשונו הליטאית: „געהט צו ר׳ משה׳לה, ער פארשטעהט א געשעפט.... (לכו לר׳ משה׳; הוא מבין דבר...). הוא היה חריף המוח ובעל שכל ישר. היה מורה הוראה מובהק, ראש הדיינים בקישינוב. היתה לו גישה הגיונית לכל שאלה. תפש הענין במקום. הרבה פעמים זכינו לשבת בביתו ולשמוע אותו פוסק בכל מיני שאלות. הוא היה פעיל בהסתדרות אגודת ישראל וגם עשה בשליחותה בארץ ישראל. השתתף באופן פעיל בהרבה מוסדות חסד וצדקה. הרבנים הזקנים בקישינוב הכירו מיד בבואו לקישינוב, שיש ברכה באברך צעיר זה וסמכו ידיהם עליו.

כשכן קרוב, הכיר כבר, כאמור, עניני הישיבה. התלמידים המובחרים היו אוכלים אצלו בשבת והיה אוהב להשתעשע אתם הן בלימוד והן בעניני הישיבה וגם בעניני דעלמא. באותה שנה התחיל כבר ה„ליידיגער חדר" גם בישיבת בבושקין. המחזור הראשון בישיבת בבושקין, כלומר אלה שהתחילו ללמוד בליידיגען חדר, היו התלמידים המצוינים: הרב ר׳ משה לינשה שליט״א מאחוזה — חיפה, הרב ר׳ מיכל וסרמן שליט״א מחולון, וייבדל לחיי עולם הרב הקדוש ר׳ משה בריסקר ז״ל והי״ד... הם היו הראשונים שהתחילו ללמוד ש״ע אבן העזר אצל ר׳ משה׳לה דיין וגם הלכות נדה ומקוואות. הם היו יושבים לפני ר׳ משה׳לה דיין בבית המדרש הגבוה, והיו מסדרים לפניו שעורם וכל הדבר הקשה היו מביאים לפניו. אף הם היו באים בערבים לביתו והיו יושבים לפניו עד שעה מאוחרת. והגם שר׳ משה׳לה היה אוהב להשתעשע בדברי חידוד, העיקר אצלו היה בירור הסוגיא, השיטה, של הלכה למעשה. כשהתלמידים נכנסו לכיתתו, היה להם הרגש של חתן שצריך לרדת משולחן חותנו ולעבור לרשות עצמו... גם הוא הרגיש ברגש זה ומשום זה כל מה שהיה לומד עם תלמידיו, בין אם זה היה בשיעור הקבוע, בין אם זה היה בשיחותיו בעניני דעלמא היה מלמד זאת ברגש אבהי, מעין צידה לדרך, כאומר: הנה עוד מעט הם יוצאים לרשות עצמם, לים הסוער של החיים, ולכן צריכים להדריכם, לחסנם ולהעמידם ברשות עצמם. כל שיחותיו היו קולעות למטרה זו. הוא הרגיש באחריות שהוא מקבל עליו בשעה שהיה מסמיך התלמידים להוראה. הלוא

הם יהיו מורי ההוראה בדורו ולכן יש להדריכם שלא יבושו ושלא ייבוש בהם. לפני הסמיכה היו נכנסים התלמידים לביתו מספר שבועות ונוסף לזה שהיה בוחנם בלימוד, היה גם מציע לפניהם כל שאלה שנכנסה לביתו, לראות איך הם פוסקים הלכה למעשה. ביתו היה מעין המשך הלימוד שבישיבה. גם הרבנית שלו מרת רבקה ז"ל והי"ד, אף היא היתה מחווה דעתה על כל תלמיד ותלמיד, בחינת דין הניא לי ודין לא הניא לי. ויש להדגיש: היה לה חוש מאוד חריף בהבחנת מדרגת התלמידים, הן ביראת שמים והן בלימוד ובדרך ארץ...

הוא היה דואג מאד שהתלמידים יהיו מוכנים למאבק עם החיים החילוניים, ולכן היה משוחח תמיד עם תלמידיו על כל בעיות החיים האקטואליות ושיכלו להיות אקטואליות, הן בבעיות כלליות והן בבעיות שונות ביהדות. הוא היה מטיף מצוין. היה יכול ללמוד משנה אחת בפרקי אבות שתים שלש שבתות. כל קיץ היה מלמד פרקי אבות באחד מבתי הכנסת בעיר והמונים ובני ישיבה בתוכם, היו נוהרים לשמוע פירושיו שהצטיינו בחכמת־חיים, בפקחות ובעמקות כאחד. היה מתעמק בכל בעיה, בכל רעיון עמוק עמוק, כדרכם של גדולי החוקרים והדרשנים, בעל העקדה או „בינה לעתים". אף הוא דרש מתלמידיו שיתעסקו גם בדרוש והיה מעודדם לזה. וכך היה אומר להם: „דאס איז אייער ארודיע"... (זהו הנשק שלכם...).

ואף על פי שהיה מתנגד שהתלמידים יקראו ספרות חילונית, הרשה זאת לאלה שמילאו כריסם בש"ס ופוסקים. ובפירוש היה אומר: לזה מותר לקרוא, „ער האט אַ האַרטן זשאלודיק"... (יש לו קיבה חזקה...), אבל תנאי מפורש היה מתנה עם אלה שקראו — שלא יקראו בגניבה... ושאחרי הקריאה יבואו אליו לשוחח וגם להתווכח על תוכן הספר. ואמנם שיחות אלה התנהלו כמו בין חברים... אני זוכר שבאותו הפרק נתפשו כמה תלמידים שגנבו והוציאו כמעט את כל ספרי ההשכלה שבבית הכנסת „יבנה", בית הכנסת של הציונים. העיר היתה כמרקחה. אנשי העם אמרו בלשונם הפשוטה: „האט איר געהערט אזוינס? ישיבה קינדער זאלן גנבענען!... (השמעתם כזאת? תלמידי ישיבה שישלחו ידם בגנבה). המשכילים, הציונים, היו אמנם שבעי

רצון מעצם הענין שבני ישיבה להוטים אחרי ספרי השכלה. אבל גם הם היו רוצים שהתלמידים יגנבו רק תוכן הספרים ולא הספרים ממש... החסידים והיראים נרעדו למשמע הדבר הזה... גם בארזים נפלה שלהבת!... עד אותו הזמן לא נתפשו בני הישיבה לדברים כאלה... והיו אלה שאמרו שבזמנו של בבושקין לא היה קורה כדבר הזה... וזקפו האשמה לחשבון הועד.

אף ר׳ משה׳לה דיין נזדעזע — גם מעצם הגניבה וגם מזה ששליחת היד היתה בספרי מינות. ביתו היה אז כמרקחה. משכילים יצאו וחסידים נכנסו... אלה פשוט בקובלנה רשמית על הגנבה... ואלה בכאב לב על ספרי המינות שנשרו מתוך חיקם של הגנבים הללו... ר׳ משה׳לה אסף את התלמידים עם הספרים הגנובים לביתו. על השולחן הצטברו עשרות ספרים, יקרי ערך מתקופת ההשכלה וכן ספרות ציונית. ר׳ משה׳לה ניהל משפט פנימי כמעט שבוע ימים. חקר ובדק, בחן היטב לבו של כל תלמיד ותלמיד מאלה הגנבים. ניהל המשפט בחכמה, בתבונה ודעת, בבחינת שמאל דוחה וימין מקרבת... אחדים הוציא מן הישיבה ואחדים רק העניש... וכך הצליח להרגיע הלבבות ולהשקיט הרוחות. מראהו של ר׳ משה׳לה באלה הימים היה דומה לנשר על גוזליו ירחף... כמצביא העומד על המבצר האחרון והוא שומר עליו בכל כוחותיו האחרונים.

באותה התקופה נתקבל לכיתה א׳ ר׳ הירש גוטמן, חתנו של השען הידוע ר׳ ישראל גילדין, החסיד הידוע לבית בויאן. הוא שהמציא את השעון עם המחוג הנוסף שהיה מראה גם את ימי החודש... ר׳ הירש היה יהודי תמים, שעוריו היו ידועים לו והיו אומרים עליו שהוא אומרם בעל־פה, באופן אוטומטי... הוא המשיך במשרתו זו כמעט עד חורבן הישיבה. כל המחזורים שמאותו הפרק והלאה עברו דרך כיתתו.

גם ר׳ פנחס גולדנטיל ז״ל, לימד זמן ידוע בישיבה בכיתה א׳ ואחרי כן נתמנה כשו״ב בעיר בוהוש.

באותה שנה התחיל ר׳ אלטר להתאמן במלאכת השו״בות ולא היה לו זמן ללמוד כל היום בישיבה ונתקבל אז במקומו ר׳ יצחק שטרנברג ז״ל, שהיו קוראים לו ר׳ יצחק גלצר... (ר׳ יצחק מגלץ). הוא היה בעל זכרון

להפליא... זוכר הכל עם הדף והשורה, הן בגמרא והן ברש"י ותוספות. לר' יצחק אח שיבדל לחיים ארוכים, הלוא הוא הדיין הגאון ר' אליהו שולזינגר מצ'רנוביץ, היושב כעת בבני ברק. ר' יצחק היה מתמיד גדול, ואם שהיה חלוש מטבעו, היה לומד בפני עצמו גם אחר השעור, כשהוא שוכב על מיטתו. הוא לא רצה להשתמש בכתרה של תורה וניסה מזלו במסחרים שונים ולא הצליח. כן היה זמן מסוים גבאי ראשי אצל האדמו"ר מאדזשוט בגלץ. גם בישיבה היה רק מספר חדשים ונסע אחרי כן לקנדה, ונתמנה שם לרב, באחת הקהלות. גם הוא השאיר רושם עצום בישיבה ע"י בקיאותו העצומה בשני הש"סים, בבלי וירושלמי...

באותה תקופה נתוספו לישיבה עוד שלשה חדרים מלבד אלה שבבית המדרש הגבוה, הלוא הם החדרים שהשאירם בצוואתו הנגיד ר' יוסף אורבך, מחותנו של ר' משה'לה דיין. באחד מאלה החדרים היה גר ר' יצחק מגלץ כל זמן היותו בישיבה. אחרי ר' יצחק נתמנה במקומו של ר' אלטר, ר' אליעזר שאצברג ז"ל והי"ד, שהיו קוראים לו ר' אליעזר זלישצ'יקר. כשם שהיה קשה למצוא ממלא מקום להרב מטפליק, כך היה קשה למצוא ממלא מקום לכיתתו של ר' אלטר. הרבה מועמדים עברו ולא יכלו להיקלט באווירה זו של סגנון לימוד כה פשוט ובכל זאת עמוק, שיצר והכניס ר' אלטר בישיבה. גם ר' אליעזר זלישצ'יקר לא החזיק מעמד הרבה זמן, אף שיש להודות שהיה בר אורין במלוא מובן המלה, יהודי תמים ונוח לבריות וחבר לתלמידיו, בעל מידות וגם דרשן נפלא.

חושבני שהגיע כבר הזמן לכתוב מספר מלים גם על ר' ישראל קרייזילמן ז"ל והי"ד, שהיו קוראים לו ר' ישראל'קל משגיח. מוצאו מרובנה והזקנים שבחבריא עוד היו קוראים לו ר' ישראל רובנר... הוא היה אחד מחמשת התלמידים שעוד נשארו מהישיבה הישנה ביום שיסד ר' שלמה בבושקין את הישיבה. הוא היה תלמידו המובהק של ר' נחום ברשדר. גם הוא היה מלמד בשיטה זו. לימודו היה מלא טעם והגיון בריא. הוא היה בוחן תמיד את הכיתות הנמוכות והתלמידים ידעו שזו לא בחינה קלה. תמיד היינו מתפלאים על הבנתו העמוקה והיסודית בדף גמרא. אותו העמוד

בגמרא שאנחנו למדנו, כשהוא היה מסבירו היה לובש צורה אחרת לגמרי... הוא היה גיבן מלידה; אבל בעל כשרונות, חריף ופיקח. למעשה הוא הוא שנהל את כל עניני הישיבה. היה מתפלל בכונה עצומה ור׳ נחום ריבשינסקי היה אומר שהוא מקנא באברך זה איך שהוא מתפלל בכונה, בקדושה ובטהרה... השפעתו על התלמידים היתה גדולה מאוד. הוא אהב אותם וגם הם אהבו אותו והעריצוהו, אף על פי שהיה זורק בהם מרה, ולפעמים במידה גדושה... גם הוא ידע להוקיר ולכבד את התלמידים המצוינים ואהב אותם אהבת רעים וידידים, כי בסופו של דבר הוא היה עוד תלמיד גם הוא, בן ישיבה ברמ״ח אבריו... כל דאגות הישיבה היו מוטלות עליו. לשלם למאפיה של פרויקע בעקער — הוא דאג... לטוביה החולב — ר׳ ישראלקל דאג... לאיטליז — ר׳ ישראל משלם... ניקיון הישיבה, סידור החדרים, חדרי האוכל, חדרי הלימוד, חדרי המיטות, לכל הוא דאג. לפעמים היה גם מתווך בסכסוכים שבין התלמידים וכן בין התלמידים והמורים.

הוא היה מקפיד מאוד על נקיון הישיבה ותלמידיה. היינו אומרים בהלצה: עכו״ם אנקיותא קפדי — וישראל... לא כל שכן. ענין מיוחד היתה ההליכה לבית המרחץ בערב שבת, לבית המרחץ למטה בעיר, שהיו קוראים לו וואניעס באָד... כל כיתה היתה הולכת עם בחור אחד יותר גדול ואשר לו היה מוסר ר׳ ישראל כסף במזומן או פתק מיוחד להנהלת המרחץ. מי שלא היה בבית מרחץ זה לא ידע טעמה של זעה בערב שבת...

ומעשה שהיה באחד התלמידים שהיו קוראים לו אברהם שלפיט או אברהם דומברובצר או אברהם פסח׳ס, הלוא הוא השו״ב הידוע בשם פסח שוחט (הגר כעת בגבעת עליה יחד עם בנו זה), שהיו קוראים לו אברהם דער קליינער, להבדילו מחבר בן עירו שהיו קוראים לו אברהם דער גרויסער, הלוא הוא ר׳ אברהם האניג הגר היום ביד המעביר. ור׳ אברהם הקטן, אחרי ששכב כחצי שעה על הספסל העליון בבית הזיעה והצליף כל גופו בבייזימיל, זחה עליו דעתו וירד לחדר הפנימי, לשטוף גופו בצונן ופתח במהירות את הברז, ובמקום למלאות ספל צוננים מילא ספל רותחים ושפך על כל גופו. וכיון שנכוה בהם התחיל צועק בקולי קולות... נתאספו

כל האנשים שהיו אותה שעה בבית המרחץ וכל חבריו התלמידים וכל אחד בעצתו ובתרופתו. גם ר' פישל זיידמן היה שם באותה שעה והתקרב אליו ואמר ברוגזה ובביטול: מה כל הצעקות הללו? הלוא רוב הפוסקים הכריעו שכלי שני אינו מבשל...

כשמסרנו הדברים לר' ישראל משגיח העיר על זה: כך דרכו של אדם: צרותיו ויסוריו שלו אינו יכול לסבול גם בכלי שלישי... ויסוריו של חברו הוא סובל ומקבלם באהבה אפילו כשהם בכלי שני...

ר' ישראל היה מטבעו שתקן, אבל מה שדיבר היה במדה ומשקל, בשכל ובטעם. לא היה דבר נעלם ממנו. במבטו חדר ללבו של כל תלמיד ותלמיד... ידענו שממנו אין להסתיר דבר. גם הוא המשיך בתפקידו זה מיום היווסד הישיבה ע"י בבושקין ועד יום חורבנה בשנת ת"ש.

כפי שהזכרנו למעלה הוסמך המחזור הראשון בשנת תרפ"ו ע"י ר' משה'לה דיין. ומכאן ואילך היה הוא מסמיך את בוגרי כל המחזורים לאחר שנבחנו לפניו ולפני ועדה מיוחדת מתוך הועד המנהל של הישיבה, ועמדו בבחינות. הרב צירלסון לא היה מסמיך בחורים לפני נישואיהם. ידוע שהוא הציע דבר זה עוד בשנת תרס"ד, בכנס רבנים ברוסיה. אבל רוב הרבנים לא קיבלו הצעתו זו. הם היו בדעה שאדרבא, שיש לעודד האברכים ע"י ה"סמיכה" שירגישו את עצמם מלאי אחריות להתנהגותם באורחות חייהם וגם ליראת שמים. ידוע שבדברים שבעקרונות אי אפשר היה להזיזו מדעתו והוא נשאר נאמן לדעתו בלי יוצא מן הכלל.

במחזור השני למדו והוסמכו התלמידים דלהלן: הרב ר' ישראל פוליקמן שליט"א, שקראו לו ישראל שלום שוחט'ס. הלוא הוא הקדוש ר' שלום שוחט ז"ל והי"ד, שנהרג על קידוש השם יחד עם ר' אלטר, בחצר בית המדרש הגבוה ושם הובאו לקבר ישראל. ר' שלום שוחט היה חסיד ידוע לבית רוז'ין, הצניע לכת והיה הולך תמיד עם מטריה פתוחה, הן בימות הקיץ והן בימות הגשמים וזה בכדי שלא יבוא להסתכל מחוץ לד' אמות. בנו, חברנו ר' ישראל, עלה ארצה לפני סיום המחזור והמשיך ללמוד באחת הישיבות של חב"ד בארץ. כשנודע לאביו שהוא לומד בישיבת חב"ד לא

נחה דעתו מזה. מי יודע?... הישיבות בארץ?... גם אלה של חב"ד, ריח של ליטוואקעס יש בהם... ולא נתקררה דעתו עד שקיבל מכתב מיוחד מהרב מטפליק שבו הוא מודיע לו שבנו הולך בדרך הישר והוא ירא שמים גמור... אז הביא מכתב זה וקרא אותו בפניו ופניו קרנו משמחה... הנה מה שכותב הרב מטפליק!... ב"ה... בטלה דעת המלעיזים...

הרב ר' מיכל שליט"א דוברוסקין, שהיו קוראים לו מיכל בראילר או מיכל דער קליינער, להבדילו מאחי, שקראו לו מיכל דער גרויסער. ר' מיכל דוברוסקין הכניס בישיבה נימה חב"דית. בימים ההם היתה בכלל נטיה ללימוד מוסר. היו תלמידים שלמדו כל יום פרק במסלת ישרים והיו שלמדו תניא. גם היתה אז נטיה להכשרה רוחנית במידות, השתלמות במידות שונות. מי במידת השתיקה... מי במידת הכעס... מי במידת זהירות מלשון הרע, מרכילות, מי בהושטת עזרה לחברים נצרכים... יסדנו אז קופת גמ"ח פנימית. זה התחיל באותו הזמן שריאותיו של חברנו ר' יצחק פוצינטוויער נחלשו והוא היה זקוק לטיפול מיוחד של אוכל יותר מזין ומבריא וכן רפואות מיוחדות. ר' מיכל דוברוסקין המשיך לימודו בפולין והוסמך גם ע"י הגאון בעל משמרת שלום ז"ל.

הרב ר' שמואל קייסרמן ז"ל והי"ד, שקראו לו שמואל טלנשטר, בנו של השו"ב הידוע בטלנשט שבבסרביה, ר' בעריל שוחט שליט"א הגר כעת בתל־אביב. כמעט כל בניו זכו ללמוד בישיבה. כשנולד ילד במשפחת ר' בעריל קייסרמן היינו אומרים מזל טוב לר' שמואל, בכור הבנים, ולר' ישראל משגיח היינו אומרים שירשום אותו כבר בישיבה... אחדים מהם קיבלו עוד סמיכה מר' משה'לה דיין. ר' שמואל קייסרמן היה אברך צנוע, נחבא אל הכלים, מוכתר בנימוסין, שוקד על דלתי התורה ולא שכח ללמוד גם קצת לימודי חול. הבין קצת גם במסחר הואיל והיה לו דוד בקישינוב, סוחר ידוע ירא שמים ות"ח.

החברים שלנו הידועים, הרבנים הקדושים ר' יצחק פוצינטייער ור' צבי פוצינטייער ז"ל והי"ד... שניהם היו מכפר פוצינטי שבמחוז אהריוב. בכפר זה היה זקני ר' משה חיים שו"ב והוא שחינך אותם לתורה שלא על מנת

לקבל פרס והוא שהביאם לישיבה ומסרם לר' שלמה בבושקין ואמר לו: הנה הבאתי לכם עוד שני ילדים שלי... שניהם היו מתמידים גדולים אבל שונים באופים ובנימוסם... ר' יצחק לא ידע בעולמו יותר מלימוד תורה. היה מציק לתלמידים שהציצו בספרים חיצונים... וספרים חיצונים היו אצלו גם ה"עקדה" וספר העיקרים. על המורה נבוכים לא העיז לדבר, היות שתלמידי הבעש"ט העריצו ספר זה, אבל לא ראה בעין יפה שתלמיד שעוד לא מילא כרסו בש"ס ופוסקים יעיין בו... הוא התחנך רק לתורה ולחסידות לבית סקווירא. אחרי שנשא לאשה בת השו"ב מאיספרן, התאמן גם הוא במלאכת השו"בות.

ר' צבי פוצינטייער נשאר בקישינוב גם אחרי שהוסמך לרבנות. הוא היה נעים הליכות, עסקן בעיר ופעיל בהסתדרות צעירי אגודת ישראל בקישינוב.

במחזור זה למד והוסמך, גם כותב הטורים האלה, שקראו לו בישיבה ארקע ביעשטר או ארקע מיכל'ס ברודער.

באותו מחזור התחיל ללמוד גם הרב אברהם אורנשטין שליט"א, ואחרי כן המשיך לימודו אצל סבו הרב ר' ברוך הי"ד, רבה של ידינץ.

ועדיין ר' משל'לה קליגמן עומד כמנודה ומרוחק מן העסקנים של הישיבה. היה מובן שעד שהבנין לא ישוחרר אין לו מקום בהנהלת הישיבה הציבורית. ויש להגיד שר' משהלה קליגמן לא נח ולא שקט ופעל לשחרור הבנין. בקיץ תרפ"ז התחילה שוב תזוזה בענין זה. הגיעו שוב ימי בחירות לפרלמנט הרומני. מפלגת האיכרים הבטיחה הפעם שהיא תעשה הכל לשחרור הבנין אם יהודי קישינוב יתמכו בה.

זוכר אני נואם מצוין שנשלח לקישינוב ע"י מפלגה זו. הוא היה רב דוקטור ידוע ברומניה. הוא נאם בבית הכנסת הגדול של הקצבים בקישינוב. שהיו קוראים לו די נייע העקער שוהל. הוא הלהיב לב שומעיו. הוא ביקר גם בישיבה והתפלפל בלימוד עם רבנו ר' בן ציון שיינברג. הוא היה בעל כשרונות, מכיר הרבה שפות, מטיף בחסד עליון ואיני מזכיר שמו מפני שהקדיח תבשילו ברבים בימי המצוקה בעיר יאסי.

ואמנם קיימה מפלגה זו הבטחתה. וכשעלתה לשלטון התחילה מיד בביצוע הבטחתה. ר' שלמה בבושקין היה אז שבור ורצוץ הן במובן הכלכלי (אם שמצבו הכלכלי השתפר במקצת) והן במובן הרוחני. ידע ר' שלמה שכל זמן שהישיבה תתקיים בבנין בית המדרש הגבוה — היא תיקרא על שמו, ישיבת בבושקין. אבל אם יעברו לבנין הישן של פרלמוטר קליגמן, יישכח שמו לעד... ר' שלמה לא היה רודף אחרי הכבוד. בכל זאת כאב לו שאחרי עמל רב כזה שהוא השקיע בישיבה אחרי המלחמה, להקימה מחדש, ואחרי כל זה ימחה שמו לגמרי — זה כבר יותר מרדיפה אחרי הכבוד... ואמנם ר' משלה קליגמן דרש אז שבבנין החדש יש להעמיד בפנים איזה לוח על שם הנדבן בבושקין אבל לא כמיסד הישיבה מחדש... אני זוכר שפעם נגש אליו ר' פישל זיידמן לדבר על לבו והעיר לו כך ברמז: הלוא כ' יודע שלא הלוח הוא העיקר... וכ' הלוא מאמין ששם בעולם האמת הכל גלוי וידוע לפניו יתברך שמו... גם בלי מצבת שיש... וגם בלי כל שלט... ענה לו ר' שלמה: נכון... ואני מאמין ב"ה בכל זה... אלא פשוט תמוה הדבר למה כ' מספר לי זאת ואינו מספר זאת לר' משה'לה קליגמן...

התלמידים שזכרו עוד את בבושקין הבטיחו לו שלא יעברו לבנין החדש בלי רשותו וגם נתנו לו על זה תקיעת כף... (הרב צירלסון התיר להם אחרי כן תקיעת כף זו). לבסוף הושג הסכם שהישיבה תקרא על שם פרלמוטר — קליגמן מיסודו של בבושקין. וכאן המקום לציין, כי ר' משה'לה דיין הוא שעמד בתוקף שעל כל הניירות הרשמיים של הישיבה יצויין בפירוש „מיסודו של ר' שלמה בבושקין". בקיץ תרפ"ט עברו התלמידים לבנין הישן וכך חזרה עטרת התורה ליושנה... וכאן אנו מתקרבים לתקופה האחרונה.

התקופה של פינחהורבן

כאותו נר שהוא מתלהב ללהב גדול טרם יכבה — כך היתה דומה תקופה זו... שוב התחילו ללמוד תורה מתוך הרחבה. שוב התחיל קול התורה לבקוע ולעלות מרחוב זה. אחרי שלא נשמע שם כמעט חמש עשרה שנים. הגוים השכנים שבאותו רחוב היו אומרים שמיום שנפסק שם קול

התורה אינם יכולים לישון. הם היו כבר רגילים להירדם מתוך נעימת הסימפוניה של קולות האברכים בחצות הלילה. גם הם קידמו בברכה החזרת התורה למקומה הראשון. יש לציין שתלמידי הישיבה היו בדרך כלל מכובדים ונערצים ע"י האוכלוסיה הלא יהודית, עד כמה כמובן שהאנטישימים לא הדריכו אותם לשנאה וארס... באותו רחוב היה גר פרקליט מחוז עוד מימי הצאר ניקולאי י"ש, והוא היה מוקיר ומכבד את המורים וגם התלמידים. גם בימי המלחמה, כשהיו חוטפים אנשים לעבודת המלך, לא העיזו השוטרים או החילים להיכנס לבנין הישיבה.

אני זוכר עוד מעשה. מספר שבועות ישנתי בביתו של ר' יעקב דינר ז"ל, אני וחברי ר' שמואל קייסרמן, כשיצא ר' יעקב דינר לנופש לקייטנה (דאטשע בלעז). למדנו אז הלכות מקואות. היינו קמים ללמוד בחצות לילה. מובן שלמדנו בניגון ובקול רם. בשכנות, מול החלון שלמדנו, היה גר שופט מחוזי. הוא קם בלילה, ניגש אל הגדר ובקש סליחתנו שנעבור ללמוד בחדר אחר. הוא דיבר בדרך ארץ ובנימוס. והלוא שופט מחוזי ברומניה היה שליט כל יכול, ובכל זאת דיבר באדיבות רבה...

גם השוטרים הכירו כבר את בני הישיבה והיו מכבדים אותם. זכורים לי ימי חנוכה בישיבה. באלה הימים הותרה הרצועה. ז"א שבלילה אחרי הדלקת נרות חנוכה זלזלנו קצת בלימוד. קישינוב היתה אז עיר ואם בישראל עם הרבה מוסדות. בחנוכה היו מארגנים העסקנים בכל לילה קונצרט אחר בבתי הכנסת לשם איסוף כספים בעבור המוסדות. גדולי החזנים היו משתתפים באלה הקונצרטים וגם הרב צירלסון היה נואם כמעט בכל ערב. מובן שלאלה הקונצרטים הותר לנו ללכת. על יד שער בית הכנסת עמדו השוטרים ולא נתנו להיכנס בלי כרטיס כניסה. לפי פקודת הגבאים היו מרשים לנו להיכנס חינם. והשוטרים היו מכריזים ומטעימים זאת בקול רם: שיכנסו תלמידי הישיבה... רק אלה שלא הולכים לתיאטרון או לסינימה מותר להיכנס כאן בלי כרטיס...

כן, שוב התחיל לבקוע קול התורה ברחוב שקט וצנוע זה, רח' פופובסקי 8. אין להגיד שההתמדה היתה כאן יותר גדולה, אבל ההרחבה היתה יותר

גדולה. חדרי אוכל מרווחים, חדרי לימוד גדולים, מסודרים עם ספסלים ועם קתדרה מיוחדת למגיד השעור, חדרי שינה נקיים ומאווררים.

מהמחזורים שבאלה השנים הצטיינו התלמידים דלהלן: ר' מנדל רשקובר ז"ל והי"ד... אביו ז"ל היה שו"ב והוא הוא שהביא הניגון הידוע לצור משלו אכלנו ויבנה המקדש... בימים ההם למד גם גיסו ר' יעקב קריביליונר וקרובו שואל צ'ימישליער שנסע אחרי כן עם הוריו לארצות־הברית... ר' דוב קובילקר ז"ל והי"ד... שקראו לו בעראלע קובילקר... הוא לקח לאשה בתו של ר' בעריל קייסרמן והיה גיס להאחים קייסרמן. הוא היה אברך מוכשר, התמחה בהוראה, בחינוך וידע להשפיע על בני נוער ומבוגרים כאחד...

כבר הזכרנו למעלה את הרב ר' אברהם גוניק שליט"א ואת הרב ר' אברהם שלפיט שליט"א. ר' משה קופשטיין שליט"א, נכדו של השו"ב ר' מנדל ז"ל. הוא היה פליט מאוקריינע והגיע לקישינוב עם שאר הפליטים אחרי הפרעות. זקנו ר' מנדל שמר עליו כעל בבת עינו. הוא היה תלמיד מצוין, בעל כשרונות, נואם בחסד עליון. הוא נמצא כעת בערבות רוסיה... ונפשו קשורה אלינו...

ר' משה ליבסטאג, שקראו לו משה קאפרשטר. בנו של השו"ב הירא והמושלם, ר' אהרן ליבסטאג מקאפרשט. סיפרו לי יהודים שגם בערבות רוסיה מסר את נפשו להצלת יהודים מקור ורעב. בנו זה ר' משה'לה הנמצא בתל־אביב, קורא לעצמו כעת בשם סמבטיון. ואמנם כשמו כן הוא. משהו היה תוסס בו ולא נח ולא שקט אצלו... הוא היה בראש החברייא בעת גניבת הספרים מבית הכנסת יבנה. ר' דוב ברבש ז"ל והי"ד, שקראו לו בעראלע יאסער. בנו של הנגיד התורני והעסקן הידוע בעיר יאסי ר' יהודה לייב ברבש ממשפחת הרב מבריסק וגדולי ליטא. הוא היה בחור מוכשר מאד ולא ידע מנוחה, חתר רק להשתלמות, למד גם בפרנקפורט ובישיבת חכמי לובלין. נשא לאשה בת הנגיד התורני מגדולי תנועת המזרחי ומנהיגה ומהעסקנים המפורסמים בקהילת יאסי, הלוא הוא הקדוש ר' חיים גלבר ז"ל והי"ד... הוא נפל על קידוש השם יחד עם חתנו ומחותנו בין אלפי הקדושים

ברכבות הידועות בעיר יאסי, בשנת תש"א... ר' דוד רחמני נ"י, שהיו קוראים לו דודל קופרשטר. היה לו דוד בשם ר' זושיא דרברמדיגר בעל המסעדה הכשרה הידועה בקישינוב, נין ונכד לבעל קדושת לוי זצ"ל... הוא היה גר לרוב אצל דודו זה והיתה לו ההזדמנות להשתלם גם בלימודי חול. הלוא הוא ר' דוד רחמני, כיום מנהל בית ספר בחולון.

האחים ר' אלטר ור' מרדכי ספרא מסקורן בני התורני הנגיד ר' יצחק שנפל על קידוש השם בכניסת הרומנים לסקורן בשנת תש"א.

באותה תקופה הוסמכו התלמידים דלהלן:

האחים ר' יוסף צימרינג ז"ל והי"ד, וייבדל לחיים ארוכים אחיו ר' שמואל אבא צימרינג, שהוא כעת רב בארצות הברית. האחים צימרינג היו ידועים בישיבה לדוגמא של אהבת אחים. זמן רב שמענו שר' יוסף היה מעיר לאחיו הקטן: אבא את!... ולא הבינונו למה מרמזים הדברים, חשבנו שהוא מעודד אותו לאכול כמו שאומרים באידיש: אבא עס... עד שנודע לנו שהכוונה היא לדברי חז"ל: את... לרבות אחיו הגדול... שהוא חייב בכבודו... שניהם היו מדומברוביץ, מקום שרבנו ר' בן ציון שיינברג כיהן אז ברבנות ובהשפעתו באו אל הישיבה. אביהם ר' דוד, סוחר במנופקטורה, תלמיד חכם ועסקן בעירו. זכה לעלות ארצה וגר כעת בבני ברק...

הרב ר' יוסף לרנר שליט"א שקראו לו יאסאלע בענדערער... היה מתמיד גדול והיתה לו נטיה לחיטוט בספרי היסטוריה... הוא חתנו של ר' דוד צימרינג וגיסם של האחים צימרינג. ר' יוסף צימרינג נשא לאשה את בתו של ר' מנדל שו"ב. הוא היה מהשובי"ם המובהקים בקישינוב. יהודי בעל מידות נעלות, שידע הלכות טרפות עם כל הדקדוקים של הפרי מגדים. הרבה פעמים שאלנו אותו פשט בפרי מגדים ותמיד קלע לפשט הנכון. ר' פנחס גורפינקל ז"ל והי"ד, שקראו לו פנחס בלזער. הוא היה בנו של ר' אברהם מבלץ, החסיד הידוע לבית בויאן ובעל גימטריאות ידוע.

ר' חיים רבלסקי ז"ל, בנו הבכור של רבנו ר' יעקב יצחק רבלסקי. עלה ארצה ועבד במזכירות הספריה הלאומית בירושלים. ומנוחתו כבוד בירושלים...

הרב ר׳ ישראל שליט״א פלדמן שקראו לו ישראל זשאבקאס על שם כפר הולדתו במחוז בלץ. מתמיד גדול וירא שמים, כעת רב בהר־טוב.

הרב הקדוש ר׳ ישראל הוכמן ז״ל והי״ד, חתן הרב ר׳ מנשה רבינזון ז״ל מיאסי,, שקראו לו דער רדיקינענער רב. גיסו של הרב הגאון ר׳ מרדכי רולר זצ״ל, הרב מניאמץ, שנפטר בירושלים ומנוחתו כבוד בהר הזיתים. חברנו ר׳ ישראל הנ״ל היה בחור מוכשר ומעורב בדעת עם הבריות. נפל על קידוש השם בעיר יאסי בשנת תש״א.

כן למדו באותה תקופה ר׳ אפרים סויבלמן מבלץ, כעת במושב נחלים, ת״ח וירא שמים (בשרותו בצבא הרומיני שמר במסירות נפש על זקנו וסבל יסורים קשים ולא גילחו). ר׳ שבתאי סופר, כעת שו״ב בת״א (גם בבני ברק), ר׳ יואל סופר מוורטיזשן, הי״ד. הוא דיקדק מאוד במצוות השבת אבידה ואפילו בדבר פעוט היה עומד ומכריז על האבידה. האחים אהרן רומיננקר ומרדכי רומיננקר. ר׳ קלמן ריגורודסקי, שקראו לו קלמן בנדרר, כיום שו״ב באור עקיבא, אביו, ר׳ יוסף־חיים, היה בקי גדול בתלמוד ירושלמי. ר׳ מאיר אונגורענער הי״ד, שקראו לו מאיר תם, בעל כשרונות לספרות.

ועדיין לא היה ממלא מקום מתאים בחדרו של ר׳ אלטר. הוא עוד המשיך בלימוד בכיתתו רק חצי יום. וחציו השני היה ממלא מקומו חברנו הרב ר׳ משה לינשה. נתחלפו מורים שונים. בהתחלת שנת תרצ״א נתקבל לכיתה זו ובמשרה שלמה אחי ר׳ מיכל, הרב מחולון. מספרים שר׳ אלטר נכנס לכיתתו לשמוע דרך לימודו והעיר ר׳ אלטר: נו, יעצט איז שוין געקומען איינער אויף מיין שטייגער... (עכשיו כבר בא אחד שלומד על הדרך שלי...). הוסיף על זה ר׳ ישראל משגיח, שהיה גם הוא באותו מעמד ואמר: נו, אם ר׳ אלטר כבר מסכים הרי זה טוב...

מתלמידיו המצויינים של אחי היו: ר׳ נפתלי גינשפרג נ״י, שקראו לו נפתלי משה׳לה דיינס, תלמיד חריף הגר כעת בתל־אביב ושמו כיום נפתלי גינתון. הרב ר׳ שלמה רבינוביץ שליט״א, שקראו לו שלמה׳לה ארלאיער, בנו של הרב ר׳ מנדל שליט״א רבינוביץ מארלאי, במחוז יאסי. שניהם גרים כעת בארצות־הברית ומכהנים בקודש. שלמה׳לה היה מהמוכשרים

שבחבריא ונטה כבר אז לעסקנות ציבורית... האחים פוסק, בניהם של הגאון ר' הלל פוסק ז"ל שהיה אז רב בטטרבונר שבבסרביה. הלוא הם האחים ר' ישראל ז"ל ויבדל לחיים ר' זליג שניהם חריפי מוח, והיו קוראים להם די שארפע פוסקים (הפוסקים החריפים). ר' אליהו פרוכטר נ"י, שקראו לו אלי מוינשטר, כעת מנהל בנק קופת מלוה של הפוהמ"ז בירושלים. אחי הרבנים ר' פנחס וסרמן כעת ברומניה ור' ישראל וסרמן רב במעברת דוד.

ועוד יש להזכיר מתלמידיו של אחי הרב מיכל וסרמן: את האחים ר' ליבר בהרב ור' מרדכי בהרב, בני הרב ר' יוסף בהרב ז"ל מליפקאני, שהיה בטראנסדניסטריה ומשאת נפשו לעלות לארץ ישראל, נפטר בבוקרסט ושם מנוחתו כבוד. — הראשון מנהל בי"ס ממשלתי דתי בחיפה והשני בת"א; את ר' יוסף גור־אריה בן האדמו"ר ר' מ. גור־אריה אינגרלייב ז"ל מאקרמן; את ר' אברהם גרשטיין מקאפרשט כעת במרחביה; את ר' יחיאל גרדישטר כעת בבני־ברק; את ר' משה וינשטין בכפר אתא; את האחים ר' אהרן ור' שלום זילברפרב בני האדמו"ר ר' חנוך הניך זילברפרב שליט"א; כן למדו אז בישיבה האחים האדמו"ר ר' יצחקל מסקווירא הי"ד, הקדוש ר' ברוך אשר ויב"ל ר' נחום, כעת בארה"ב, וקרוביהם ר' נחום טברסקי הי"ד ור' שלמה טברסקי, כיום בירושלים; אליעזר כפרי (דורף) כעת בת"א; האחים ר' מנשה ראנד ז"ל ור' יעקב ראנד, בני השו"ב המהולל ר' לייביש ראנד בפרדס חנה; ר' יצחק צימרינג, בבני ברק; ר' מרדכי קיסרמן כעת שו"ב בקרית חיים; ר' מרדכי קופמן, ספרא דדיינא בבית הדין הרבני בבאר שבע; את ר' דוד קפליבצקי, בנו של הרב ר' יונה מקפרשט; ר' אליהו קוגן ור' יצחק קוגן, בני הנגיד ר' מאיר כהנא, הי"ד; הרב משה רבלסקי, ר' עקיבא רבלסקי, בני רבנו יעקב יצחק ז"ל; ר' מרדכי מילעגער, כעת ברמת־גן; ר' יעקב אריאלי, כיום בגבעתיים; ר' שמחה אברמוביץ, כיום בצפת, בנו של המוהל המפורסם ביאסי; אברהם ארנון, כיום בשער העמקים; ר' חיים בן־שלום, כיום בפתח תקוה; ר' יצחק בירמן כיום בת"א; ר' אליעזר בורשטין ור' יוסף גרייבר, כעת בת"א; ר' יהושע איזירר, כיום בבני ברק, ר' ניסן יואלי (קוזמינסקי), כעת בשמיר; ר' אליעזר סחרני, כעת בכפר אתא; ר' אברהם

עירוני (גרודישטר), כעת בגבעתים; ר' עזרי' מנחם ור' יעקב פריד, כעת בבני ברק, ר' פרץ פייארשטין; ר' מרדכי שמעון לנקסנר, שו"ב בחיריה. ועוד אחרים שלא נזכרו כאן מחמת שכחה.

בשנת תרצ"ג, ב' אדר, התקיימה בישיבה, חגיגת מסירת הבנין המפואר של הישיבה ע"י ר' משה'לה קליגמן. הבנין כמובן היה רכושו הפרטי של ר' משה'לה קליגמן ובחגיגה זו מסר הבנין באופן רשמי ובאישור הממשלה, לקנין עולם לישיבה. הרב צירלסון השתתף כמובן בחגיגה זו והרחיב הדיבור על נדבת לבם של האלופים ר' משה'לה נ"י ורעיתו מרת שרה'לה העוזרת על ידו. בסיום דבריו פנה לזוג בדברים נרגשים: אשרי הזוג שככה לו!...

בשנת תרצ"ד עבר אחי ר' מיכל לעיר סאבני שברומניה. במקומו נתמנה שוב ר' בן ציון שיינברג שעזב משרתו בדומברוביץ ועבר בחזרה לקישינוב ואחרי כן נתמנה כדיין בקישינוב. רבנו ר' יעקב יצחק רבלסקי עלה אז ארצה וכמורים קבועים עד חורבן הישיבה, נשארו, ר' הירש גוטמן, ר' בן ציון שיינברג. ר' משה'לה דיין הוסיף, כמקודם, ללמוד עם הבחורים הגדולים שהתכוננו לקבלת "סמיכה".

באלה השנים הונהג, שמלבד זה, שהתלמידים שגמרו הישיבה היו מקבלים "הורמנא" מר' משה'לה דיין — היה כל תלמיד מקבל תעודה על גמרו חוק הלימודים בישיבה ועל תעודה זו היו חותמים בזמנו הרב ריבילסקי ואחרי כן הרב בן ציון שיינברג.

בממוצע למדו תמיד כמאה תלמיד. הישיבה נתמכה מתקציב הקהילה ומאיסוף תרומות בבסרביה וברומניה. מלבד ר' נחום דולגץ' שכבר הזכרנוהו, היה נוסע למטרה זו גם ר' יוסף רוזנברג ז"ל והי"ד, שקראו לו יוסף משה מרדכי'ס, מחותנו של הרב דרברמדיגר מבוהוש... הוא בעל המסעדה הכשרה שברחוב פבלובסקי, מול ביתו של ר' משה'לה דיין. גם הוא היה איש נכבד בעמו והרים כבוד הישיבה בכל מקום בואו. אחריו נסע ר' צבי הירש גוטמן המלמד, וגם הוא הצליח בדרכו לאסוף כספים ולהרים קרנה של הישיבה.

בשנת תרצ"ה חגגה קישינוב ברב פאר שני יובלים חשובים לשני מוסדותיה הותיקים. הראשון למלאות מאה שנה לקיום בית החולים היהודי

בקישינוב והשני למלאות שבעים וחמש שנים לקיום הישיבה. הראשון התקיים בחורף, ג' טבת, והשני באסרו חג השבועות. בשניהם היה ראש המדברים הרב צירלסון. עומד הוא בשני החגיגות הללו וכאילו רוצה לתרץ את הפליאה שפתאום יהדות צנועה זו חוגגת יובלים, יובילייאומס בלעז... הלוא כל דרכיה של יהדות זו היא בבחינת והצנע לכת. ואחרי שהוא מרחיב הדיבור על ענין הצדקה בכלל שתפקידה הוא להיות כמזון רוחני לנפש, שלא תתגשם מעט מעט עד היותה לבשר, ויובל בית החולים הוא סמל ההתגלמות של רעיון הצדקה. הוא פנה כדרכו אל המשתתפים ביובל ואמר להם: „אתם יודעים מה שחתן היובל שלנו דורש מכם? הנה, ראו נא, מה עשו אבותיכם ואבות אבותיכם, איזה בנין הקימו! הנה הירושה של אבותיכם, אבל מה אתם עשיתם להרחיב אוצר ירושה זה?... איה הלברוטוריומס החדשים הזקוקים היום לבית חולים משוכלל?... איפוא לשכות הרפואה באמצעות רנטגן?... איה אותה ההשתכללות בשביל מחלקת הניתוח?... זה שואל מכם חתן היובל בעצמו, המוסד בן המאה... והוא דורש מכם תשובה... הנני דורש מכם תשובה — מוסיף האורח בן מאה שנים להרעיש — לא תשובה מעולפת בנאומים יפים או בהחלטות נאות, אלא תשובת כיס... כיס המעות שלכם... תכופית, ודווקא פה... דווקא פה במעמדי...

ביותר הדגיש התמיהה בחגיגת היובל של הישיבה. גם היהדות החרדית חוגגת יובל?!... באסרו חג השבועות נתאספו נכבדי העיר, רבניה, דיניה, מוריה, תלמידי־חכמיה יראיה וחסידיה, סלתה ושמנה של שלומי אמוני ישראל, עסקני קישינוב מכל השכבות והזרמים, תלמידי הישיבה מכל המחזורים, מיום הוסד הישיבה, אלה שלפני המלחמה ואלה שלאחריה. כחתני היובל ישבו בראש זקני ר' משה חיים וסרמן ז"ל, ויבדל לחיים ארוכים אחי ממעברת דוד כצעיר התלמידים — התגלמות התקופות מיום היוסדה עד יום היובל. בדבריו לנאספים אמר הרב צירלסון: אין אנו חוגגים יובל של מוסד תורני. כמו שאין אנו חוגגים יובל של תקופה מתקופת חיי עמנו... כך אין אנו חוגגים את היובל של תקופה מתקופת חיי התורה... יובל — חוגגים רק בדבר שנכנס לסוג בני מות. דבר שהוא יכול לחלוף ולהיבטל מן העולם

— חוגגים ציון יובל על זה שהדבר עודנו ממשיך להתקיים... אבל לא כן בקיום עם ישראל ובקיום התורה ששניהם נצחיים הם ואינם כלל בסוג בני מות — בהם אין מקום לחגיגת יובלים... אם כן, מה היה לנו הפעם, אשר לאחר כל אלה, החלטנו לחוג את יובל החמש ושבעים לקיום הישיבה שלנו?

התשובה היא, שבאמת אין אנו חוגגים גם היום את ה„יובילי" הרגיל בזמנו של אחד המוסדים הידועים, שחגיגתו תכונה בשם יובל רק בדרך השאלה, אבל לא על דרך המקורית, — ביחס למוסד של תרבות תורנית גבוהה כ„הישיבה" אנו חוגגים את היובל האמיתי, המקורי, ברוחו המקראי; יען כי מושג היובל של הישיבה הנהו אותו המושג של היובל העתיק, המקראי, שהוא חגיגת החרות, הבאה אחרי כל תקופה ותקופה בת חמשים שנה, ככתוב: וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, דהיינו הפגנת חרות כללית באמצעות שחרור העבדים ויתר מיני שחרור מהשתעבדות, המפורטים בתורה...

ממושג כזה הלוא כלול גם היובל של שנות החמש ושבעים לקיום ה„ישיבה" שלנו. הננו חיים היום באויר מחנק של השחתת המוסריות (דעמאראליזאציע) שהתחוללה לאחר המלחמה העולמית הנוראה. ההפקרות הנפרזה כבשה לה, לאסונגנו, חלק מהנוער שלנו לעבדים. רק ה„ישיבה" היא שהוציאה ומוציאה עד היום, זה חמש ושבעים שנה, אלפי חניכים, בתור רבנים, דיינים, שוחטים, מורים מצוינים, חזנים תורניים וסתם לומדים, שלבד היותם בעצמם רחוקים מהשתעבדות המסוכנה אל ההפקרות הנוכחית, יש להם עוד בערך ידוע השפעה לטובה על חלק מסוים מההמון... נמצא שיובל הישיבה" מתאים בשלמותו אל הוראתו העתיקה המקראית, בתור סמל החרות.

ואף על פי שבכל חמש ושבעים שנות קיומה של ה„ישיבה" לא חגגה יובלים תקופתיים, הרי זה משום שעד הנה לא היה עצום כל־כך ההכרח להפגין את ההשתחררות מהיות עבדים להפקרות, אבל היום, אחרי השערוריה המוסרית, שהסתבכה מאסון המלחמה האיומה, נחוץ מאד להגשים הפגנה כזאת ע"י יובל מקורי, שהוא הנהו מושג החרות הרוחנית.

ואחרי שהוא הדגיש שיובל זה הוא חג כללי לכל שכבות העם וזרמיו, חג כללי מהמדרגה היותר נשגבה — הוא פנה בקריאה לנאספים: קחו נא בו חלק בכל חום לבכם כל אשר בשם ישראל יכונה וגם רשמו כזאת על יומן החיים שלכם — בזה תמצאו חפץ לעתות ידועות...

זה היה רק חמש שנים לפני חורבנה של הישיבה... לפני חורבן היהדות הבסרבאית בכלל ויהדות קישינוב בפרט... עדיין מצלצלות באזנינו המלים שאותו גאון, תפארת היהדות ומאורה, הכריז באותו יובל בפאתוס בסיום דבריו: „רשמו כזאת על יומן החיים שלכם — בזה תמצאו חפץ לעתות ידועות..." ולא הרגיש אותו אריה שיומן החיים של יהדות זו עומד להיפסק לעד... הוא דיבר אז על ההפקרות המוסרית שהביאה אחריה המלחמה העולמית אז. האם ניבא לו לבו על ההפקרות וההשתוללות של חיות הטרף המתורבתות שיביאו שואה איומה על ראש האומה? אמנם הרבה הרגיש: מיום שהתחילו ניצני הנאצים להתראות הוא היה מן הראשונים שנלחם בתופעה זאת, בכל מיני אספות הוא התריע וחזר והתריע והפגין על הסכנה האיומה שצוררת בכנפיה מפלצת זו; אבל עד כדי כך איש לא ניבא אז!...

למחרת אותו יובל וממש באותו ערב, אחרי שהחוגגים הלכו להם, עמדו כבר המשמרות של תלמידי הישיבה והמשיכו בלימודיהם — לטהר הזוהמא, ההפקרות, השחיתות והדימורליזציה, לגרש הטומאה וארס הנחש של העולם החיצוני, החילוני, הגוויי... אוי, אוי, תנו רבנן!... אוי, אוי אמר רבא!... אוי, אוי, אמר אביי!... תנו? והיום?... אמר? והיום?... לא! לא!... שנו ושונים גם היום... אמר ואומר גם היום!... ויאמר גם להבא! אין הפסק לתורה ואין הפסק לקיום האומה, כך אמר הרב צירלסון בנאומו בחגיגת היובל... כן, אין הפסק!... „קול גדול ולא יסף" ומתרגמינן „ולא פסק"!... מאותו חג השבועות הראשון יום מתן התורה, ועד אסרו חג השבועות זה, משנת תרצ"ה, שנת יובל שבעים וחמש — נמשך קו אחד, שרשרת אחת — קול גדול ולא יסף, ולא פסק!...

ואלה התלמידים המצוינים שהמשיכו בקול זה עד שנפסק ונדם בשנת ת"ש. ואלה הם:

הרב ר׳ שלמה קופצי׳ק בנו של רבנו ר׳ אלתר הי״ד, הגר כעת בכפר אתא; הרב ר׳ יעקב פלס מעיר טלנשט כעת בת״א; הרב ר׳ אברהם שמואלי, מזכיר ראשי בבית הדין הרבני ברחובות; ר׳ זוסיא שמואלי שו״ב בחיפה; ר׳ אהרן קיסרמן שו״ב בארצות הברית; ר׳ ברוך סגל שו״ב בחיפה; ר׳ יעקב קיסרמן, ר׳ משה קיסרמן ור׳ קלמן קיסרמן, כעת בת״א—יפו ובני־ברק, בני השו״ב ר׳ דוב קיסרמן מטלנשט כיום ביפו; ר׳ מיכאל שילוח, אחיו של ר׳ מאיר שילוח (שליאכובוי) נכדיו של ר׳ שמה מנקר ז״ל; ר׳ יהושע טוביאס הי״ד; האחים ר׳ אברהם ור׳ ישראל אברהם, בני השו״ב ר׳ יעקב אברהם בקרית אונו; ר׳ יואל אשכנזי בן האדמו״ר מברלד; ר׳ צבי ליבוביץ, כעת בפ״ת; ר׳ י. בירנבוים, כעת בירושלים; ר׳ זכריה גרינברג, כעת בחיפה; ר׳ צבי הורוביץ, כעת בת״א; האחים משה ומאיר הלפרין; ר׳ י. לנדסמן כעת בפ״ת; ר׳ יחיאל סובול, כעת בחיפה; ר׳ אליעזר סטרחילביץ, כעת בחיפה; ר׳ גדליה ארשטיק, כעת בראשון לציון; ר׳ מנדל פוקס, כעת בגדרה; ר׳ אברהם פישמן; ר׳ מאיר שמולוביץ, כעת בבני־ברק; ר׳ ישראל שוסטק, כעת בבני־ברק; ר׳ ברל פלימן, ר׳ לוי פרסמן, ר׳ יעקב שלייזר — שלשתם מטלנשט וכעת נמצאים בבסרביה; ר׳ שמעון צימרינג מדומברוביץ. ועוד אחרים, שלא הזכרנו שמותיהם מחמת אי־הידיעה והשכחה.

הארס האנטישמי שיצרה והפיצה המפלצת הנאצית, התפשט והרעיל את האוירה של אירופה כולה והגיע גם לרומניה, שלא היתה חסרה גם לפני זה כמות גדולה של רעל אנטישימי....

בחורף תרצ״ח עלתה לשלטון המפלגה האנטישימית הידועה, מפלגת גוגה־קוזה י״ש. והימים ימי ביקורי האזרחות של יהודי רומניה. זו היתה גזירה נוראה לפי המושג בימים ההם. יהודי רומניה התחילו לנדוד מעיר לעיר ומכפר לכפר לאסוף חומר לאישור האזרחות שלהם, וגם אני בין הנודדים. נסעתי אז מוֹאסלוי שברומניה הישנה בחזרה למולדתי בסרביה לחפש תעודות בכפר שבו ביליתי ימי נעורי, כפר ביעשט, מחוז אהריוב. נסעתי יחד עם אמי ז״ל. זו היתה הפעם האחרונה שביקרתי בבסרביה

ובקישינוב. בכל הדרך מיאסי עד קישינוב שמענו בקרונות ובכל תחנה: מות ליהודים!... מחר יבוא עליהם היום השחור!... הוא הוא היום הששי שהיה מוכן מראש ע"י ממשלה זו ועושי דברה שבכל אתר ואתר, לעשות שמות ביהודים, ברכושם ובממונם. בכל הדרך שמענו צעקות, צעקות אחינו בני ישראל, שהתעללו בהם הגוים בקרונות, ורבים מהם הושלכו החוצה דרך החלונות. ישבתי בפינה בקרון וארכובותי דא לדא נקשן... ממש בדרך נס ניצלתי ולא אונה לי שום דבר באותה נסיעה...

יום זה, יום חמישי, נקבע ליום צום, לתפילה ולתחנונים, להעביר את רוע הגזרה. מתחנת הרכבת בקישינוב נסענו בחשמלית לבית הסבא שלי, שהיה עוד בחיים, והיה גר לא רחוק מבית המדרש הגבוה. הנסיעה בחשמלית היתה ממש באויר מחניק. כל מבט של הגוים היה ממש דוקרני... קראתי על שפתותיהם את המלים: מה? אתה עוד בחיים? מחר!... מחר, חביבי!... העיר היהודית קישינוב היתה נבוכה... כשנכנסנו לבית הסבא מצאנו שם עוד יהודים שהיטיבו את לבם אחרי הצום... שותים לחיים. בלב מרוסק, אכול יאוש, הלכנו לישון... מי יודע מה יהיה מחר?!... מרוב עייפות נרדמתי מהר.

בשעה ארבע לפנות בוקר, נכנס בבהלה דודי ר' יוסף, בנו של הסבא, נגש בדרך ארץ למיטת אביו, העירו בנימוס משנתו, וקרא לו בקול צרוד: אבא, הם נפלו!... (טאטע, זיי זענען אַראָפּ...) התעוררתי כמו מחלום, ושאלתי: ומי עלה? (ידוע שפחדו אז שלא יעלו לשלטון אנשי משמר הברזל, שהיו יותר פראים וצמאי דם מן הקוזיסטים.) ענה לי זקני: „נאראלע דער אויבערשטער איז ארויף..." (שוטה, השי"ת עלה לשלטון...).

גם מי שלא האמין בנסים יכול היה למשש את הנס הגדול הלזה במו ידיו... ליהודים היתה אורה, שמחה וששון ויקר... והעיר קישינוב צהלה ושמחה... כמו חולה גוסס שפתאום הוא מתעורר ומתחיל לצחוק וצוחק בלי הרף עד שהוא נופל, גווע ומוציא נשמתו, — כך היתה דומה אז קישינוב בשמחתה. לא יכולתי כבר לישון, קמתי לראות את העיר בשמחתה. הביקור הראשון היה לביתו של מורי ורבי, הגאון מהרי"ל צירלסון ז"ל והי"ד... זה היה בשעה שבע בבוקר. לא נסעתי בחשמלית. הלכתי ברגל. רציתי לראות

שמחת היהודים בכל רחוב, בכל פינה ופינה, על כל שעל וצעד. לכל ארכו של הרחוב הידוע אליקסנדרובסקי, הלכו יהודים ובירכו זה לזה במזל טוב.

כשנכנסתי לחצרו של הרב, היתה מלאה אנשים. גם בית הכנסת ולהבדיל המשרדים היו כולם מלאים אנשים שצהלו משמחה. ראיתי אז גם את ר' יוסף סודיט ז"ל, משכמו ומעלה גבוה מכל העם. ופניו צוהלים והוא לוחץ את ידי הרב בברכות מזל טוב. ועיניו זולגות דמעה... כל אחד התקרב לפי התור ולחץ ידי הרב בברכת מזל טוב... באותו בוקר אחרי התפילה, לא נכנס הרב, כדרכו, לסעוד את לבו. הוא היה עמוס מאד בעניני ציבור. פתאום נפתחה הדלת והקצבים נכנסו לחדר. כשראה אותם נכנסים קם וירץ לפניהם. והוא קידם אותם בברכת מזל טוב. באותו יום ששי היתה צריכה לצאת הגזרה על איסור השחיטה בקישינוב. וביום חמישי שלפני זה אמרו הגויים במפורש: מחר יהיה מותר לשחוט רק יהודים... כמה מאמצים השקיע הרב לבטל גזרה זו ולא עלה בידו. כל הצינורות הדיפלומטיים שלו נסתמו וכל קשריו עם אנשי השלטון נפסקו, בבחינת אין שלטון ביום המות... וכשנכנסו עכשיו הקצבים היה מלא שמחה ואמר להם: בדיוק לכם אני מחכה... רק לפני מספר רגעים טילפנתי לעיריה ולמשרד הבריאות והתקשרתי עם אישים רמי מעלה וביקשתי מהם לעכב כעת הגזרה שלא תצא לפועל היום... הם הבטיחו לי, אבל ביקשו להגיש להם בקשה גם בכתב. והוא כבר הכין מספר בקשות למשרדים שונים ופנה לקצבים: „איר זענט דאך יונגע מענשן לויפט זשע שוין, אבער איר זאלט לויפן ווי די צווייטע לויפער פון דער מגלה... (הלוא אתם אנשים צעירים לכן תרוצו מיד, כמו הרצים השניים שבמגלת אסתר). ועדיין זכורים לנו איך שהקצבים בקישינוב היו עומדים לפניו תמיד באימה ובירא ובאותו היום בטלו המחיצות, כולם לחצו ידיו ויצאו דחופים בדבר המלך...

כשהגיע תורי ללחוץ ידיו ולקבל פניו פרצתי בבכי ושאלתי בשלומו. הוא נרתע למראה הדמעות שלי, שם ידו על כתפי ואמר לי: מה לעשות? ב"ה „שמשי כותב וגבריאל מוחק"... והוסיף באנחה כבדה: ולפעמים קורה בעוונותינו הרבים, גם להפך... הרגשתי שגאון זה לבו אומר לו שהשמחה היא

לא לאורך ימים. מעולם לא ראיתי אותו כל כך שבור ורצוץ כמו ביום זה. לבי אמר לי אז שאני לוחץ בפעם האחרונה הידים הקדושות שהיו מלאות מעש לעמו, לארצו ולתורתו, ידיו הנקיות של האי גברא רבא...

מביתו של הרב חזרתי לבית המדרש הגבוה לבקר אצל מורי ורבותי, שהיו מתפללים שם, הלוא הם מורי ר' משה'לה דיין ור' אלטר ז"ל... בדרך בחזרה הרגשתי כבר שהשמחה נצטננה קצת... בבית המדרש עמדו החסידים אחרי התפילה, שתו לחיים, פניהם קרנו מגיל ושמחה, אבל על פניהם אפשר היה להכיר ששמחתם מהולה בתוגה. דבר־מה העיק על הלב. ר' משה'לה דיין הרחיב הדיבור על הפסוק ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא... אמרו חז"ל אסתר סוף כל הניסים... וחז"ל בעצמם שאלו: והאיכא חנוכה?... והתחיל לרעוד בכל גופו ורוטט בידיו ובאצבעותיו כדרכו וחזר על דברי חז"ל: והאיכא חנוכה?... אתם מבינים רבותי? והאיכא... ס'איכ'ט נאך ביז הייגט... (עד היום עוד איכא...) ונזדעזע באמצע, נאנח אנחה עמוקה והוסיף ואמר: ה' יודע האמת „אז ס'איז שוין ניטא קיין כוח אויך נסים צו דער טראגען..." (אין כבר כוח לסבול גם הנסים).

ראיתי אותם אז כולם, כל היהודים היקרים, החסידים הישרים והתמימים של אותו בית המדרש הגבוה, ראיתי את מורי, תמימי עולם, והרגשתי שהנני רואה אותם הפעם האחרונה...

אותה שבת רציתי לשבות בישיבה, לספוג עוד פעם מאוירה זו שספגו סבא ואבי ז"ל, שספגו כל חברי... גם אמי ז"ל רצתה לשבות בישיבה, גם היא היתה קשורה כל חייה עם הישיבה, והלא בעלה אבי ז"ל היה בן הישיבה, אחיה בן ישיבה ובניה כולם למדו בישיבה, ולכן רצתה גם היא לשאוף מאוירא דשבת בישיבה. אלא שהסבא ז"ל הפציר בנו שנשבות אצלו... מי יודע? נאנח עמוקות ופרץ בבכי... כמעט שלא נתן לנו לצאת מפתח ביתו כל השבת, רק מה שהלכנו להתפלל בבית המדרש הגבוה. כל יום השבת הרבינו בלימוד בצוותא, בשיחה, בזכרונות מן הישיבה הישנה והרבה ממה שהזכרתי כאן שמור בזכרוני מאותה שבת...

מאותה השמחה ששררה בקישינוב בערב שבת כמעט ולא נשאר כלום...

ערפל כבד כיסה שוב שמיא דקישינוב ולחץ מאד מאד על לב יהודיה. ספרתי כבר הרגעים שנדליק הנר ונבדיל ושאוכל ללכת לאותו צדיק טמיר ונעלם, קדוש עליון, גזעא קדישא, מאור הדור, הלוא הוא הקדוש האדמו"ר ר' יצחק זצ"ל מסקווירא, הי"ד... עוז וחדוה היה לפניו תמיד... לא ראיתי אותו עצב מימיו, לא שמעתי אותו אף פעם נאנח... רציתי לראותו גם עכשיו. האם גם בפניו ישנם אותם החריצים העמוקים, קמטי היאוש והתוגה שראיתי על כל פניהם של יהודי קישינוב?... אחרי ההבדלה הלכתי מהר לאותה פינה שקטה, מלאה קדושה וחסידות, צניעות ואצילות גם יחד... אותה פינה שקטה שברחוב טיאבשובסקי, האדמו"ר ישב לו על כיסא פשוט, קיבלני בחיוך כדרכו בקודש, החליף אתי מספר מלים, קרא את הקוויטל, ברך אותי ושלח אלי מבט, אותו המבט התמים שהיה שולח לכל מי שנכנס לחדרו והתעכב יותר מדאי... מבט שהיה אומר: הואל נא ורחם עלי ותן לי להמשיך בשעורי, בעבודתי, עבודת הקודש... קיבלתי ממנו ברכת הפרידה והוא הביט, הביט עלי בחיוך... ועדיין מבט זה וחיוך זה מלווים אותי עד היום...

עלי להתוודות, כשיצאתי מחדרו הייתי קצת מרוגז... מאין השקט והשאננות?... האם אינו מרגיש צדיק זה את המצב?... נקלעתי בין החסידים... הם קיבלו אותי בקצת קרירות... חששו „אז ס'איז שוין ניט דער ארקע..." היססו שנהפכתי קצת למודרני... ששואל כבר שאלות... והוא מלא ספקות... ר' ברוך גולדנברויט שאל אותי למה אני נרגז ומיואש? וסיפר לי שפעם נפגשו האחים הקדושים, צדיקי יסודי עולם, האדמו"ר הזקן ר' יצחק זצ"ל מסקווירא ואחיו האדמו"ר ר' דודל זצ"ל מטולנא. ידוע שבסקווירא היו אומרים תהלים בלי הפסק. שאל ר' דודל זצ"ל לאחיו ר' יצחק: אחי סערדצא (רחימאי), איך אתה יכול להגיד כל התהלים בלי הפסק? אני, כשהגני אומר רק שלשה או ארבעה קאפיטליך „גרימט מיר שוין אין בויך..." (כואבת לי כבר הבטן). ענה לו ר' יצחק: „נו? גרימט אין מ'זאגט וויטער..." (כואב ואומרים הלאה). ודפק לי ר' ברוך על כתפי, אתה מבין? אין סקווירא פרעגט מען ניט... ס'גרימט און מ'זאגט וויטער... (בסקווירא אין שואלים, כואב

וממשיכים הלאה) גם אותה פינה שקטה מלאה אמונה ותקוה, ראיתי אז בפעם האחרונה...

למחרתו, ביום ראשון בבוקר, ביקרתי ביקור אחרון בישיבה. השעורים התקיימו כסדרם לכל כיתותיהם. רק נכנסתי לאולם הגדול למטה וריח תורה נתפשט בכל אברי. אחרי מפלתם של גוגה־קוזה י״ש אמר הצורר גוגה: הפעם נצח ישראל, אבל פרק זה (הכוונה לביקורת האזרחות) שאנחנו פתחנו אותו, הוא פרק שישאיר רושם בל ימחה גם אחרינו... אמור אמרנו שעם מפלתם תבוטל גזרה זו, אבל מיד נוכחנו לדעת שהגזרה במקומה עומדת והרגשנו שהשמחה חלפה כבר ושוב באים עלינו ימים אפורים, אכזריים. וכשנכנסתי לישיבה היתה לי ההרגשה שהנני בורח מחרבו של עשיו לאהלו השקט של יעקב. ואמנם קול יעקב בקע בכל פנה בישיבה כאילו בחוץ חרבו של עשיו אינה מנפנפת על אוהל זה. אותם הפנים המצומקים, החיורים והרועדים, אותם התלמידים עם הקשקיטלעך (הכובעים) הידועים בבסרביה, אותן העינים התמימות שאין להן בעולמן רק תורה, תורה... נכנסתי לכל כיתה, החלפתי מלים עם מורי. מחזורים חדשים, שלא הכירו אותי אבל שמעו עלי... לחשו זה לזה: הנה זהו ארקע... אחיו של מיכל... ישראל... פנחס... והורידו שוב ראשם לספרים, חס להם על זמנם, חבל על כל רגע של ביטול תורה... וגם אני לא רציתי לבטלם מתורה וגם מיהרתי להגיע עוד באותו היום לאהריוב, למקום מולדתי, לכפר בו גרתי, הלוא הוא ביעשט, להתחיל בחיפוש הניירות...

ר׳ ישראל׳קל משגיח קיבלני בדמעות גיל. הרבה הרבה שוחחנו על מצבה הכלכלי והרוחני של הישיבה. הראני שוב הכול: חדרי השינה, המיטות המסודרות עם הסדינים הצחורים כשלג, גם החדר הצר שעמדו בו המזודות של התלמידים והכל בסדר, נקיון למופת, השולחנות הארוכים עם שיש לבן עליהם... הוא הצביע באצבע על הכל ואנחה חרישית פרצה מלבו: „אוי, מ׳זאל דאס לאזן... די שונאים זאלן דאס לאזן... (שהשונאים יתנו לנו לחיות). פירושים היו למותר. בימים ההם הבין כבר איש את רעהו במבט, ברמז, בלחישה, בקטעי מלים... חרבו של עשיו כבר היתה תלויה על ראשו של

יעקב... הוא הלך ללוותני. כשהגענו לשער, נשענתי על השער ועמדתי כך זמן רב נשען והוא החליף אתי עוד מספר מלים, שוב זכרונות ולא ידעתי שהנני עומד על סף זה בפעם האחרונה.

רעדה אחזתני פתאום, ממש כעין צמרמורת, הוא הביט עלי בתמהון ושאלני פשר הדבר. אמרתי לו: עע... שטויות... מחשבות זרות... ממש שגעון... בימי נעורי לא הייתי מעלה על דעתי מחשבות כאלה... הוא הציק לי ואמרתי לו פשר הדבר. כשעמדתי נשען על השער, חלפה מחשבה במוחי שהנה מתמוטט השער ונופל עלי יחד עם כל הבנין... הסתכלנו זה בזה... שתקנו... עמדנו כאלמים... בסוף הפסיק ר' ישראל את השתיקה ואמר לי בלשונו של ר' זכריה השען: יאק שמאיע... (מלים שעד היום איני מבין פרושם אבל כונתם היתה תמיד לביטול מצב של יאוש) „יאק שמאיע" חזר עוד פעם, „ניט געזארגט" (לא לדאוג), והוסיף גם ברוסית: „בודעט חאראשא..." (יהיה טוב). גם אני התאזרתי עוז, מעשה גבר ונפרדתי ממנו בשלום ועד היום ייצר לי על זה שלא החזרתי פני לראות עוד פעם את ר' ישראל'קל, שבוודאי עמד באותה שעה ואמר ברכת יברכך... ישמרך... ואולי ברכתו זו עמדה לי שנשארתי בחיים והנני כותב אלה השורות למזכרת נצח...

זה היה רק שנתיים לפני חורבן הישיבה... בקיץ תרצ"ט נחתם ההסכם הידוע של ריבנטרופ—מולוטוב, אשר לא היה לנו למזל טוב... מיד אחרי חתימת ההסכם באה מפלת פולין והתפוררותה וחלוקתה בין בעלי ההסכם והביאה אחריה השואה האיומה על האומה הישראלית. כבר בהתחלת ת"ש הגיעו השמועות האיומות על חורבן הקהלות ועל התעללות נאצים ביהודים, על ריכוזים של יהודים במחנות ועל חורבן המוסדות היהודים וביניהם הישיבות המפורסמות.

סיפרו לי האחים אברהם וישראל אברהם, בני השו"ב ר' יעקב אברהם נכדי החסיד המפורסם לבית בוהוש, ר' יוזפא ז"ל מפיטרא ניאמץ, שבאותו הזמן אסף ר' משה'לה דיין את התלמידים וסיפר להם על חורבן הישיבות בפולין, ודרש מהם יתר התמדה, יתר אחריות, דמעות זלגו מעיניו ופנה לתלמידים: אתם עכשיו שארית הפליטה, אתם עכשיו נושאי דגל התורה.

למדו ביתר עוז וביתר חשק עד שהמקום ירחם על עמו ויציל את שארית הפליטה...

לא הרגישו אז שהכורת על הישיבה בקישינוב לא יבוא דווקא מן הנאצים י"ש, מחריבי גוף האומה...

לפי הסכם זה היתה צריכה רומניה להחזיר לרוסיה את בסרביה וצפון בוקובינה. בשבוע פרשת שלח, ביום ד', נמסר לרומניה האולטימטום הידוע שבמספר ימים היא צריכה לעזוב את השטחים הנ"ל. לפי המצב המיואש והמדוכא של יהודי רומניה ע"י הרדיפות והגזרות שלא פסקו יום יום היה נדמה ליהודי בסרביה שנפתח להם עוגן הצלה, לכל הפחות הצלה פורתא; אבל לצערנו זה היה רק דיחוי לשנה וגם ההצלה המדומה הלזאת היתה רק לגוף ולא לרוח, לנפש. נשמת היהדות הבסרבאית התחילה להתפורר מיד עם כניסת הרוסים אם שלא בחוק מפורש.

הטנקים הסוביטים התחילו להיכנס לבסרביה, האוירונים כבר נראו בשמי בסרביה, הרבה אזרחים רומניים וגם מספר קטן של יהודים ברחו ועזבו את בסרביה, לקחו אתם קצת כסף, קצת זהב, באותה שעה עזבו גם תלמידי הישיבה את ישיבתם, וחזרו לביתם — מי לבסרביה גופא, מי לרומניה, גם הם עם רכושם בידם — מי בגמרא, מי ביורה דעה ומי סתם בספר רכושם הם... הרבה מהם הצליחו בקושי להגיע לביתם מחמת האנדר־למוסיא של זה יוצא וזה נכנס.

ומספר לנו מגיד־השעור האחרון ר' דוד צימרינג שליט"א, שביום חמישי של אותו שבוע, בבוקר, העירו אותו משנתו והעמידו אותו על חומרת המצב של חילופי השלטון. משפחתו היתה אז ברומניה והיה חשש שיינתק ממנה. ר' שמעון צכובל הי"ד, בא אותו בוקר לישיבה וחילק כסף לכל התלמידים, וכן למלמדים, שהיו חייבים לעזוב את קישינוב, ביום שישי הצליח ר' דוד צימרינג למצוא מקום ברכבת האחרונה שחזרה לרומניה הישנה, בדרך הפילוהו הגויים מן הקרון ונשברה רגלו, בדרך נס נשאר בחיים וזכה לעלות לארץ ישראל.

בשבת פרשת שלח, בשעה שקראו בתורה על גזר דין החמור שנגזר על

דור המדבר, צעדו כבר קלגסי הסוביטים בראש חוצות קישינוב. יכול להיות שבאותה שעה לקח ר' ישראל משגיח מפתחות הישיבה וזרקם השמימה בבקשה: רבש"ע, במטותא ממך, טול לרשותך מפתחות אלה ששמרנו עליהם קרוב למאה שנים... ובאותה שעה נדם קול התורה בקישינוב ובבסרביה ולא יסף עוד להישמע...

זכות רבותינו נוחי עדן, הקדושים והצדיקים, זכות העסקנים, הקדושים והטהורים, זכות התלמידים הקדושים שנפלו על קידוש השם, זכותם תגן עלינו ועל כל ישראל אמן! ה' יודע את האמת שכל כוונתנו היתה רק להעלות זכרם על הכתב ולהציב לישיבה יד ושם ויסלחו לי קדושי עליון אם הארכתי במקום שהיה ראוי לקצר וקיצרתי במקום שהיה ראוי להאריך... וגם מהתלמידים שנשארו בחיים הנני מבקש סליחתם אם פגעתי באיזה פרט כשהזכרתים במאמרי זה או שבכלל לא נכנסו מתוך שכחה. וה' ברוב רחמיו יערה עלינו רוח ממרומים וישלח לנו סיעתא דשמיא שנוכל להוציא לפועל מטרתנו בהנצחת הישיבה שהיתה לתפארת, לשם ולתהלה ליהדות בסרביה בכלל ולעיר ואם בישראל קישינוב בפרט.

דוד רחמני

ישיבת קישינוב

א.

בתולדות הישיבה בקישינוב יש להבחין שתי תקופות. תקופה אחת לפני המלחמה העולמית הראשונה ותקופה לאחריה. הישיבה הראשונה שבקישינוב נוסדה ע"י עשירי העיר. כעשרים שנה לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה יצאה הישיבה מרשות הציבור ועברה לרשותו של אחד מיקירי העיר, ר' שלום פרלמוטר, שקיבל על עצמו לספק את כל צרכי הישיבה. למטרה זו בנה ר' שלום מכספו בנין נהדר. הבנין הכיל חדרי לימוד, בית־כנסת, חדר אוכל ונוחיות. עקב השכלולים הנאים משכה אליה הישיבה בקישינוב תלמידים מצוינים בתורתם מכל מחוזות רוסיה. ר' שלום לא הרשה לשום איש להתערב בעניני הישיבה. הוא חשב את הישיבה לקנינו הפרטי. קודם פטירתו דאג ר' שלום לקיומה של הישיבה גם להבא, משום כך השאיר עזבון גדול בבנקים הרוסיים לשם החזקת הישיבה.

לפי חישוביו המשוערים היתה אפשרות בידי הישיבה להתקיים מהרוחים של הקרן המופקדת. כאפוטרופוס על הנכסים השייכים לישיבה מינה את חתנו ר' משה קליגמן. ובאמת לא טעה ר' שלום, הישיבה התקיימה שנים אחדות מהרווחים שקיבלה מהבנקים. ברם הגלגל ההיסטורי שחזר אחורנית בטל את תכניתו של המנוח ר' שלום. המלחמה העולמית שהציפה את העולם בנחשול

של שואות ופורעניות והמהפכה הרוסית — גרמו לביטולה של הישיבה. כל הקרנות שבבנקים שהוחזקו להחזקת הישיבה הלכו לאיבוד, בחורי הישיבה התפזרו לעברים, חלק מהם גויס לצבא. כה פנה זיו התורה וקול התורה שבת בקישינוב.

ב.

עם תום מלחמת העולם הראשונה, כשהרומנים כבשו את בסרביה והשיבו את הסדר על כנו, דרשה גם התורה את החזרתה לאכסניא שלה במטרופולין שבבסרביה. חסר היה להווי העיר קול התורה ששבת במשך שנים מספר. וראה זה פלא, ההתעוררות לא באה ע"י הציבור הגדול שהתגעגע לקול התורה, אלא ע"י אחד מטובי העם, בעל נפש טהורה הנכספת לקול התורה, ר' שלמה בבושקין ז"ל, חסיד חב"ד, אשר יסד את הישיבה מחדש. ר' שלמה ז"ל נתקל בקשיים מרובים, משום שלא מצא דירה מתאימה בשביל הישיבה, כי בנין הישיבה הקודמת הוחרם ע"י הממשלה הרומנית בשביל בית יתומים נוצרי. אבל מה הקשיים בפני רצונו העז וגעגועיו לקול התורה! הוא בא לידי הסכם עם אחד מבתי המדרש שנקרא ביה"מ הגבוה, לשפץ על חשבונו את קומת הקרקע ולהתקינה בשביל הישיבה. טרם הסתיים וכבר יצאו כרוזיו של ר' שלמה ז"ל ונשמע בכל עיירות בסרביה וכפריה: כל נער שנפשו חשקה בתורה יבוא וילמד. הנערים נהרו לישיבה ולשמחת ר' שלמה לא היה גבול. הביע את שמחתו בבקשו מבאי בית־המדרש לברכו במזל טוב על כל נער נוסף שבא לישיבה. אם כי סיפק את כל צרכי הישיבה, העמידה תחת השגחה ציבורית, בראשותם של הרב צירלסון זצ"ל והרב ר' משה הינשפרג זצ"ל. אחרי שנים מועטות ירד ר' שלמה מנכסיו והישיבה עמדה להבטל. הרב צירלסון עמד בפרץ והכניסה לחסותה של קהילת קישינוב. נבחר ועד מיקירי העיר. מבין הועד נבחר הרב משה הינשפרג זצ"ל לנשיא והרב צירלסון זצ"ל לנשיא כבוד. שלושה מחברי הועד נתמנו למפקחים על הלימודים ובראשם הרב משה הינשפרג זצ"ל. לכבודו של מיסדה המשיכו לקראה בשמה הקודם „ישיבת בבושקין". הישיבה המשיכה להתקיים בבנין הגרוע עד שהקהילה

זכתה במשפט והוציאה בנינה הקודם מידי הממשלה, והישיבה חזרה לאכסניא שלה. אז התעוררה שאלת השם. יורשו של ר׳ שלום פרלמוטר ז״ל, חתנו ר׳ משה קליגמן ז״ל, דרש כי הישיבה תקרא ישיבת פרלמוטר, כשמה בימים שחותנו החזיקה על חשבונו. אולם בכדי שלא לקפח שום תורם ומיסד הוחלט לקוראה „ישיבה ציבורית על שם פרלמוטר־קליגמן מיסודו של בבושקין״.

ג.

הישיבה התקיימה מתרומות יהודי בסרביה ומתמיכה קבועה של קהילת קישינוב. ע״י הישיבה היה קיים מטבח, וכל התלמידים שהיו מחוץ לעיר קישינוב קיבלו אוכל שלוש פעמים ביום, בלי כל תשלום. רוב התלמידים קיבלו מקום לינה בישיבה. התלמידים שלנו מחוץ לישיבה צריכים היו להתאכסן אצל בעל בית חרד. עליהם היה לבוא לישיבה בשעה שש בבקר. תלמיד לא היה רשאי לקבל הזמנה ממי שהוא להתארח אצלו בשבת, על המזמין היה לפנות לועד; אחרי חקירה ודרישה על טיב הבית המזמין החליטו על הענותם להזמנה. תלמידים נצרכים היו מקבלים גם הלבשה. ע״י הישיבה היתה גם מכבסה, התלמידים מסרו את חפציהם וקיבלום ביום שישי.

ד.

תלמידים נתקבלו לישיבה פעמיים בשנה, אחרי פסח ואחרי סוכות. התלמיד בבואו לישיבה הביא מכתב המלצה מהרב דמתא שיצא משם. לישיבה נתקבלו תלמידים שידעו חומש ורש״י וסוגיא קלה בגמרא. שלוש כיתות היו בישיבה, לכל כיתה מלמד מיוחד. בכל כיתה היה הספק קבוע שהתלמידים היו צריכים להשיג בסוף כיתה. התלמיד לא עלה לכיתה שניה עד שלא השיג את דרגת הלימוד הדרושה לפי התכנית. יוצא איפוא שהתלמידים עלו מכיתה לכיתה לפי השגיהם, אבל לא באמצע הזמן, אלא בראשית זמן הקיץ, או בראשית זמן החורף. בסיום כיתה אל״ף היה התלמיד צריך להבין שעור גמרא ותוספות, לדעת להכין בעצמו דף גמרא עם רש״י, בלי תוספות. בסיום כיתה בי״ת, על התלמיד היה לדעת להכין דף גמרא עם תוספות ונושא כליו,

בכל סוגיא שבש"ס. בסוף כיתה גימ"ל, על התלמיד היה לדעת חלק ראשון של יורה דעה. אחרי שלוש הכיתות עלה התלמיד ללמוד בבית־מדרש שבו למד בעצמו בהשגחתו והדרכתו של הרב ר' משה הינשפרג זצ"ל.

בבית־המדרש חזר התלמיד על החלק הראשון של יורה דעה, הוסיף ללמוד סימנים מחלק שני של יורה דעה, אורח חיים, אבן העזר וחושן משפט.

ה.

סדר היום של הישיבה היה: בשעה שש בבוקר התאספו כל התלמידים לבית־הכנסת לתפילת שחרית בצבור. בזמן התפילה היה נוכח אחד המלמדים. לעתים אמר אחרי התפלה דברי מוסר. בשעה שמונה, אחרי שאכלו פת שחרית נכנסו לחדרי הלימוד. בכיתות א' וב' אמר המלמד שעור עד שעה עשר וחצי. משעה עשר וחצי עד שעה אחת חזרו התלמידים על השעור, בנוכחות המלמד. בכיתה ג' בחן מורה הכיתה את התלמידים את בקיאותם במקורות: רא"ש ר"ן טור ובית־יוסף הנוגעים להלכה שעמד ללמד באותו יום. לפעמים הקדישו ימים שלמים למקורות. משעה אחת אכלו ארוחת־הצהרים ונחו עד שעה שלוש. משעה שלוש עד חמש הכין כל תלמיד בהדרכת המלמד דף גמרא, בפרקים שנועדו ללימוד עצמי. אחרי תפילת מנחה התכנסו לחדרי לימוד והמלמד בחן את התלמידים בדף הגמרא שהכינו. הלימודים בהשגחת המלמדים נפסקו בשעה שבע בערב. אחרי פת ערבית המשיכו הרבה תלמידים ללמוד עד שעה מאוחרת בלילה. מי שחזר על השעור ומי שחזר על הדף שהכין. רבים השכימו קום לעסוק בתורה. יום שישי בשבוע הוקדש ללימוד פרשת־השבוע. בסוף השבוע נערכה בחינה על הנלמד במשך השבוע. בסוף הזמן, ערב ראש־חודש ניסן ובמחצית חודש אלול נתקיימו בחינות בכל הכיתות. בבחינות השבועיות היו נוכחים: המלמד, אחד מועד המפקחים ולפעמים גם הנשיא ר' משה הינשפרג זצ"ל. ואילו בבחינות של סוף הזמן היה נוכח גם הרב צירלסון זצ"ל. בבחינה שאלו רק את הפרקים שנלמדו בשעור. לא נתנו ציונים אבל העריכו את התקדמותו של כל תלמיד, לפיה נקבע מקום לימודיו בזמן הבא. תלמיד שלא ראה סימן ברכה במשך שלושה זמנים יעצוהו לעזוב את הישיבה.

התלמידים שלמדו בבית־המדרש היו מוזמנים מפקידה לפקידה לבית הרב צירלסון זצ״ל, להשתעות ולהתחדד בדברי תורה. לומדי בית־המדרש כאשר מלאו את כריסם בש״ס ופוסקים לפי התכנית הנ״ל היו נבחנים אצל הרב ר׳ משה הינשפרג זצ״ל, שצורתה היתה שיחה ושקלא וטריא בהלכה לפי הראשונים והאחרונים. כאשר הרב מצא שהתלמיד מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, הסמיך אותו לרבנות. על סמיכה חתם רק הרב משה הינשפרג זצ״ל, כי הרב צירלסון זצ״ל לא הסמיך רווקים, אבל נשמרה הזכות לכל מוסמך לקבל סמיכה אחרי נישואיו מהרב צירלסון זצ״ל מבלי שיתהה על קנקנו.

ו.

אסור היה לתלמיד ישיבה להסתפח לאיזו חברה שהיא, הן ספורטיבית והן מפלגתית. אסור היה לו לקרוא ספרים חיצוניים. לימודים כלליים לא נלמדו בישיבה. אבל לא הפריעו לתלמיד ללמוד באופן פרטי לימודים כלליים, בתנאי שלא יטרידוהו מהלימודים. הקפידו מאוד שהתלמידים יגדלו את פיאותיהם, ואילו על לבישת בגד ארוך לא היתה הקפדה, אבל הביטו על כך בעין טובה. זמן הלימודים נמשך מר״ח מרחשון עד ר״ח ניסן ומראש־חודש איר עד ט״ו באלול.

תלמידים, ביחוד מלומדי בית־המדרש, אשר רצו להמשיך גם בימי הפגרא לא הופרעו וקיבלו את מזונם וכל השרותים.

היחס בין התלמידים ובין המלמדים היה יחס ידידותי ואבהי. התלמידים חיו ביניהם חיי חברה ואחוה. המסתכל מרחוק התרשם שבכתלי הישיבה גרה משפחה אחת גדולה המבלה את זמנה בנעימים. ולכתחילה חולקו התלמידים לזוגות ולפעמים לשלישיות, אשר בהם היה אחד תלמיד טוב, למען יוכל לעזור לחבירו.

לא הרשו לתלמידים להשתכר משעורים פרטיים או קריאה בתורה וכדומה והרוצה בכך היה צריך לקבל רשות מהמשגיח.

הבה נספר לדורות הבאים על קול התורה שנשמע בישיבת קישינוב עד שנדם. אורה הגדול יאיר כימי אור השמש.

הרב משה רבלסקי

שיטת הלימוד בישיבת קישינוב

כשאנו דור ההשמדה עומדים מיותמים ומבכים יומם ולילה, את החורבן הגדול של מבצרי התורה והחסידות בליטא ובפולין, אנו חייבים להתיחד ברטט של קדושה, כשנזכרים בישיבת קישינוב מבצר התורה ליהדות רוסיה ואוקראינה עד מלחמת העולם הראשונה ומבצר התורה אחרי מלחמת העולם הראשונה — עד ההשמדה הנוראה ליהדות בסרביה ורומניה. ואם בישיבות ליטא שמו את הדגש על חריפות והתמדה ואהבת התורה שאין אולי דוגמא בשום אומה ולשון ואם בפולין שמו את הדגש על חסידות דבקות ושמחה בלמוד התורה, כי אז ישיבת קישינוב היתה כעין מזיגה של התמדה, חריפות, חסידות וענותנות.

מספיק אם אזכיר מספר שמות של גדולי ההוראה ביהדות, ששימשו בתור ראשי הישיבה בחמישים השנים האחרונות עד ההשמדה. נתחיל, ברב הגאון הרב פרנקל שנקרא בפי כולם „דער סרוקר רב" שהיה בתקופתו לפני קרוב לחמישים שנה אחד מגאוני הדור בהלכה המעשית, ושרבים מאלה שיצקו מים על ידיו התפזרו לכל קצווי תבל בתור רבנים מפורסמים.

נזכיר גם את הגאון מטפליק, שנקרא „דער טפליקר רב" הרב שמשון אהרן פולנסקי, ואחרי ששימש בתור ראש ישיבת קישינוב עלה לישראל ושימש בירושלים ברבנות וידוע שהגאון הרב פרנק שליט"א הרב של ירושלים לא פסק בשום דבר קשה בלי לקבל את חוות דעתו. ידועה אמרתו

של הרב קוק זצ"ל עליו — כי הלמדן מספר אחד בירושלים עיר למדנים וגאונים, הוא הרב מטפליק.

נזכיר את הרב הראשי של בסרביה הרב הגאון צירלסון זצ"ל, שלמרות טרדותו בזמנו בתור מנהיג רוחני של יהדות בסרביה, היה מבלה מפעם לפעם ימים שלמים בבחינות ובשעורי תורה חריפים בישיבה.

נזכיר את הרב הגאון משה הינשפרג אב בית דין של קישינוב אשר שימש בתור נשיא ועד החינוך בישיבת קישינוב, שהיה אחד מגדולי ההוראה שרוב המחזורים הוסמכו על־ידו.

ואחרון אני מזכיר את אבי מורי הרב הגאון רב יעקב יצחק רבלסקי זצ"ל, ששימש בתור ראש הישיבה למעלה מעשר שנים לפני עלותו ארצה ואשר התגלמו באשיותו גאוניות חסידות וענותנות, כל פלפול וחריפות שהוביל לפתור את הנושא הלכה למעשה, היה כשר בעיניו, וכל חריפות שהוביל לתסבוכת של הענין לא נתן להמשיך. שיטת הלימוד של אבי זצ"ל, היתה בצורה מדעית שזה מוכרח היה להוביל לקראת הלכה למעשה בצורה קונקרטית. הוא לא נתן בשום אופן לבנות את השלד בלי שנראה בדיוק איפה המוצא. במובן זה הוא עלה בלמדנותו על עוקרי הרים מישיבות ליטא שלא תמיד הצליחו להגיע למטרה של לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא וידועה עצתו של הרב מלמד זצ"ל הידוע בתור הרב מאומן, אחד מגדולי ההלכה והיראה בדורות האחרונים שהתבטא כי בת"א נמצאים שני רבנים מומחים גדולים בהוראה המעשית הלכה למעשה אחד, אבי זצ"ל והשני הרב גרוסמן שליט"א הידוע בתור הרב מקיוב שמגלם באישיותו חסידות חבדית, למדנות ואהבת ישראל בלי גבול. מספיק אם אגלה ששניהם היו תלמידי ישיבת קישינוב מלפני חמישים שנה בתקופה אחת ושניהם תלמידים מובהקים של הרב פרנקל זצ"ל מסורוקה. ושל הרב ר' גמליאל זצ"ל.

וכדאי להתבונן בדרכי ההשגחה העליונה שגם הרב ר' גמליאל וגם תלמידו אבי זצ"ל שהלך בשיטת הלימוד בתור ראש ישיבה בדרכי רבו הגדול. שניהם זכו לעלות לארצנו הקדושה ולהנצל מהשואה האיומה.

שער זכרונות

הרב לוי הלוי גרוסמן

לזכר חבר ורע

בבואי ארצה לפני חצי יובל שנים בערך שמחתי מאוד לפגוש את רע נעורי, הרב ר׳ יעקב יצחק רבלסקי ז״ל, אשר יחדיו למדנו בישיבת קישינוב — אני בשיעורו של הרב מסורוקא, הרב פרנקל ז״ל, והוא עדיין בכיתתו של רבי גמליאל ז״ל. אחר כך עבר לשיעורו של הרב מסורוקא, ונתידדנו מאוד. בעל הדרת פנים היה, פנים קורנות ומסבירות, מתמיד גדול ובעל חוש מיוחד להוראה. בימים שבינתים — תרס״ג־תרצ״ו, לא ראינו איש את אחיו, ומה מאושר הייתי מההפתעה הנעימה לפגוש את חברי הטוב בארצנו הקדושה. הוא היה אדם בעל שיעור קומה מוסרית וחסידית, בעל הוראה מובהק, פוסק ועוסק בהלכה, וכך חידשנו את היחסים שהופסקו לתקופה ארוכה, ותמיד היינו נמצאים יחד והרבה־הרבה התבשמתי מתורתו ומנועם הליכותיו. וכך נמשכו הדברים עד לשעת פטירתו בלא־עת. בהספדי ביום השלושים תיארתי לפני רבים את קלסתר פניו כרב, כפוסק, כבעל דעה קבועה, כאדם חשוב — שזוהי מדריגה גדולה בתלמוד: „אדם חשוב שאני (שבת נא, ע׳ כתובות, ע״ז מ״ח ועוד) — וכחובב ארצנו הקדושה. ביתו היה בית פתוח לרווחה לכל המוקירים תורתו וארץ־ישראל, ובניו הולכים בדרכי האמונה.

על חייו העשירים במעולות ובמסירות יוצאת מן הכלל במה שנוגע

להרבצת תורה ולהחזרת עטרה ליושנה קיבלתי מפי השמועה, ולפיכך אסתפק בהבעת הערכתי מימי ילדותי ומזמן היותנו יחד באווירה של ארץ־ישראל. אקוה כי תלמידיו ימלאו את החסר ברשימתי.

א. שטינמן

אחינו בני ישראל שבבסרביה

אחי בני ישראל שבבסרביה, גם מדי אשתוק על אודותיכם זכור אזכרכם ורחם ארחמכם, כי רחמנים בני רחמנים הייתם תמיד.

לא עליך, גולת בסרביה, אמרו המושלים יהדות עדינה ושרידה לתורה ולתעודה מיום גלות ישראל מעל יהודה, ולא לראשך קשרו השבחים, כי מלאת תורה וחכמה ככלי מלא וגדוש. את היית רק את, רק טובה. נתברכת במידתו של אלעזר בן ערך, עליו נאמר שהוא מכריע את כולם, והיא, הלב הטוב.

היית טובת־עין, כפי שהיית טובת־יין. יש יין ויש יין. יש יין של שכורי אפרים. ויש יין המשמח לב אנוש. לא מצאתי שכורים בקרבך יהדות בסרביה הטובה, התמימה, הנעימה! אך מצאתי בך אנשים רבים, שהשמחה בלבם ואור אהבת חסד זורח בנפשם.

לך, יהדות בסרביה, חייב אני הרבה, חייב אני אולי עצם חיי וקיומי.

פעמיים עזבני גורלי ואת אספת אותי כאם רחמניה.

יכול אני אומר, כי בך עמדה עריסת המשנה שלי. הלא לא אחת העריסה לאדם, כשם שלא אחד שיר הערש בו תיישנהו אמו.

בתוך העריסה הראשונה מוטל התינוק בבשר ודם, מקופל בתוך חוסר האונים הגופני. הוא הרך הנולד סולד מכל משב־רוח של צינה, כל עמלו לינוק חלב אמו לפיו. מעט החלב הזה הוא אוצר הגנזים, האגירה שלו, לכל

חייו. מעט החלב הזה הוא מנת הברזל שלו לנועם ולמותק ולחום נפשי. וככל אשר תתהפכנה עליו המסיבות בגלגל העתים, וגם כאשר יראה עיני בשבט עברתו, ועד לעת זקנה ושיבה, בדלדול כל המעינות, שיקוי החסד הזה, חלב האם הטוב, יחזקוהו, יעודדהו, יסמכהו, יטעימהו מן המרחק של הזמן האבוד מעט מטעם גן העדן האבוד, וכי אין אנו שותים כל ימינו בכל חלב למינהו את טעם החלב ההוא?

אך גם עריסת־משנה דרושה לכל איש, בו תנענע יד רחמניה את רוחו בעודו באבה, רכה, זכה, חרדה, צופיה להידבקות רוחא ברוחא, לקישור לבבות ולאהבת רעים. גם הילד בן עשר או בר המצוה כתינוק לרוח. הוא זקוק לשיר־ערש לסמכהו נדבה, למסוך בו אהבת עולם ואמונה באדם. יש משול לעיסה, שאם אצבעות ענוגות תלושנה בה תעשינה ממנה לחם הפנים ואם אצבעות גסות תחולנה עליה תעשינה בה קרעים, שלא יתאחו עוד עולמית. אשרי מי שהיתה לו אם ועריסה. וכפלים אשרי למי שההשגחה זימנה לו בשחר ימיו ידים טובות לנענע בקצב ענוגים ותפנוקים את רוחו השוקקה לעידוד.

לכן זו אמרתי: לא בך, יהדות בסרביה, ראיתי אור העולם, אך בך ראיתי אור האדם.

אני אז בטרם בר מצוה. יתום הייתי מאב. הוצגתי בעיר מולדתי שבפודוליה לבדי, לבדי לגמרי, עזוב. עצבות ושממון בימים. פחד בלילות.

והנה אני בקישינוב בין נערי הישיבה מיסודו של שלום פרלמוטר. הנני תלמידו של רבי גמליאל. רק חדשים מעטים למדתי אצלו. יובל שנים עבר מני אז. אף צרור קטן משיחותיו של רבי גמליאל לא נפל מזכרוני עד היום. רבי גמליאל לא היה אומן פדגוג מוסמך מטעם קתדרות. לא עשה את נפש התלמיד מפולש לבלוש בו כדי למדוד טיפה לטיפה אחוז ורבע אחוז של הישגים. אך הוא היה אח וחבר, אב רחום, רופא חליינו. פיו הפיק מרגליות של מוסר וחסידות. ויותר ממה שלמד סיפר מעשיות. כל שיעור־לימוד עלה לכלל כיפור המעשה. קסמים בפיו. ואבנים טובות בלשונו. וכמה שנאמר באברהם אבינו, שכל מי שהיה מסתכל באבן הטובה שעל צווארו היה מתרפא. הוא ריפא את מדוינו הנסתרים באבנים הטובות שיצאו מפיו. כל ילד חולה

עצבות, חולה חולשת הדעת, חולה פחדים עתידים, חולה אימה שמא הוא אין ואפס ולא יגיע לשום תכלית. רבי גמליאל, כשהוא סח, נעשה העולם מלא תכלית, ואתה, הדרדק, עולה בסולם המעלות למעלה בקודש. הדור נאה זיו העולם.

רבי מוטלי, הרב מסורוקה, ראש הישיבה. מה אומר ומה אספר לזכרך המאיר לפני בכל דרך חיי. אחריך מצאתי רבנים לומדים וחריפים גדולים ממך; אך איש־חמודות כמוך לא מצאתי עוד. ולא ראיתי דומה לך לנוי, לעצה, לסייג לחכמה, לחן המידה ולהוד האצילות, לדיוק שבתנועה, למיזוג נאה של בינה וענוה, פשטות ומעשיות. כל הרואה אותך אומר מלך ביפיו תחזינה עיני, מאן מלכי רבנן. לא שמעתי מפיך אף פעם לדרוש בשבחה של תורה. לא עם הדרשנים חלקך. לא תבעת כבוד לתורה. אך אתה בהדר־חנך, במידותיך התרומיות, נתת כבוד לתורה. היית עצמך כבוד התורה. בן פורת היית ליהדות החרדית ולא הקהלת קהילות לקנא קנאת החרדיות. מרום היית מעל לענני הקנאות, כשם שנעלה היית מעל להרהרי הפלפול, למדן של פשט היית. בקי עצום. אלפי ספרים בארונך וכולם מונחים בקופסת זכרונך. אתה עצמך ארון־ספרים. כל פעם שאתה מביא בעל פה מראה־מקום מאיזה ספר, הנך ניגש לאלתר אל הארון, מכוון את ידך בדיוק כלפי מקום הספר ופותח בדיוק בדף פלוני, עמוד א׳ או ב׳. אי אתה זקוק כלל ליגיעה. אני תמיד אחשוב בך, מורי ורבי, כי מלבד כל המעלות הטובות שלך נתברכת גם בחכמת הסדר. ארון הספרים שלי קטן הרבה משלך ואיני מוצא בו את ידי ואת רגלי. אוי לי כשהנני צריך פעם לעיין באיזה ספר המונח במחתרת ארוני. כל ארוני הוא מחתרת אחת. שעות עלי לבזבז עד שהנני בא בעקבות המחופש. אך אתה מורי ורבי אור היה לך בעינים, אור בזכרונך. אין זאת כי כל האור הרב הזה שפע מתוך האור שבנפשך.

אור נפשך הרב נגלה אלי במיוחד בערבים. אתה אכסנת אותי, מורי ורבי. מפאת גילי הצעיר נתקבלתי כתלמיד שלא מן המנין ומיטה לא נתייחדה לי עדיין. בן בלי־בית הייתי משכבר. והנה נעשיתי גם חסר־מיטה. אהה, גם אתה לא היתה לך בביתך מיטה בשבילי. עני היית. הרבנית שכבה אז בחליה.

אתה התקנת את מיטתי ללילות. זה היה סידור ארוך ומייגע. כסא לכסא וקרשים על גבם. ומעליהם מצעים. וצריך לכוון היטב את המלאכה שלא תתפרק. על הרוב היא מתפרקת לאלתר וכל הבנין נופל. לא היתה ידך מאומנת, מורי ורבי, לכך. בהוצאת ספר מבוקש מן הארון למצוא מיניה וביה היית מנוסה יותר. אך מדי ערב בערב טרחת, רבי, בשבילי, מתון־מתון, במאור פנים ובלב רחום. אתה בזאת המלאכה, אשר כבדה כה בידך, רפאת בנפשי את הכאב והצער, כי הנה אני נער עזוב בעולם ללא בית ומיטה.

כשם שיש עריסת־משנה לאדם, כך יש לו בית־אב משנה, בית אב של מעלה. אתה, מורי ורבי, היית לי זאת.

איני זוכר כיצד אני, הזעירא דמן חבריא, השלא מן המנין, נעשיתי מקורב לר׳ שלום פרלמוטר בכבודו ובעצמו להיות אוכל על שלחנו בשבתות. ר׳ שלום פרלמוטר טיפוס של נגיד בישראל, הקובע ברכה, או הערכה, לעצמה. הוא מבחינתו שלו היה חד בדרא, ואולי חד בדורות. היתה לו ישיבה כולה שלו. הוא כלכל את כל מחסוריה ולא נתן לזר להתערב בה. כשנעשיתי בן בית אצלו כבר היה סגי נהור. הוא למדן חריף ובעל זכרון גדול. נוהג היה לבחון את התלמידים בערך פעמיים בשנה והוא הכיר מידת ידיעותיו של כל תלמיד ותלמיד. אהבת התורה בערה בעצמותיו. כשהוא מדבר בסוגיה של לימוד עיניו הסומאות נפקחות בחזקה ונראות כצופות ומביטות מפוכחות לתוך אור התורה. הוא שתקן ודייקן. הייתי בשבתות קורא לפניו קצת בספרים. דרך כלל היה מטיל אימה על פקידיו — ומנינם לעשרות — ועל כל אנשי ביתו ומקורביו והנצרכים לו — ומנינם הגיע למאות — אך אני הקריין שלו זכיתי לשמוע לפעמים מפיו מעין דיבור של גילוי־לב והתקרבות. יהוא שסח לי הנער מימרה אחת, שהסבירה לי דבר מה במעשי המרכבה של נפש האדם. הוא כך אמר: איש זקן ועיוור אני. כל התאוות כבר בטלו אצלי. אך עדיין יש בי תאוות התורה ותאוות הממון, להבדיל. בפעם אחרת סח לי לשון זו: כל היצרים שלי נכנסו לתוך היצר הרע של ממון.

בכל מקום ובכל זמן ובכל ישוב־אנשים יש זה לעומת זה. הקדוש ברוך הוא מכניס לתוך עולמו שניים כמו נח לתוך התיבה. כשאומרים ר׳

שלום פרלמוטר אתה אומר ממילא ר׳ אלישע הלפרין, הצד שכנגד. הלל כנגד שמאי. חסיד כנגד מתנגד. גביר כנגד גביר. ר׳ שלום פרלמוטר משמע ממון, תורה, פרישות מן הציבור, היכל השן של גביר אדיר בעל מליונים, ראש הנגידים היהודיים בגולת בסרביה. מה שאין כן בית אלישע הלפרין. כאן מלכות חסידות, כאן עשירות עממית, נגידיות של פשטות. ר׳ שלום חסוך בנים. ר׳ אלישע ראש לבית אב גדול, בנים וחתנים לומדים וחסידים. כאן ר׳ צדוק רוזנפלד, יהודי בר אוריון גדול, רחב הדעת, תקיף, בעל בעמיו. כאן משפחת שיינברג, חסידי באיאן. בהונה של משפחת הלפרין יש בעצם חלק לכל חסידי באיאן העניים והאביונים. חסידי באיאן בקישינוב זו היא פרשה גדולה, עליזה. זוכרים אתם ר׳ משה ירמוליניצר ור׳ מוטיל רוזשובר, למשל? שני צנתרא דדהבא. וכשהם פותחים פיהם לספר חסידות... נפש הנער יוצאת בדברם. אך אימתי הם פותחים את פיהם? דרך כלל הם מבוסמים. ולא משום שאנשי קישינוב הם, כי אם על שום שהם אנשי באיאן. היינו, רוב חדשי השנה הם יושבים אצל הרבי בבאיאן... אלא שהם מתארחים מפעם לפעם גם בקישינוב. בני־בית הם אצל משפחת שיינברג, שובתים על שולחנו של אלישע הלפרין, ועם ר׳ צדוק הגביר הם מתהלכים דרך חירות, טופחים על גבו ואומרים: תן תיקון, היום ראשון לשבת. ר׳ צדוק גבר אלים עומד לפניהם בדרך ארץ.

הכי זה המעט אשים זר לראש אחינו בני ישראל שבבסרביה? הו, מעינותי ההומים. רק פתחתי קצה המגופה... נקב קטן כחודה של מחט. הה, כוורת... סבובי גם סבבובי טללי־אורות. לא תחסר צפחת השמן... כד היין גאה־גאה. לא אוכל להסיר הלוט. קצר המצע. זכרונות, לאט לכם. אראכם אחי ורעי, נפשות למאות, כולכם קורנים, כולכם זכורים לי, חקוקים על לוח לבי. אחסוך את דברי לעת אחרת.

ד"ר משה שכטר

זכרונות

כמו מתוך ערפל נגלים לנגד עיני ימי שבתי בישיבת קישינוב בשנים תרס"ו־תרע"ב.

בכיתה א' של הישיבה, אחרי שעמדתי בבחינה (קריאת עמוד שלם במסכתא בבא מציעא עם פירוש רש"י), חלש על הלימודים רבי שמואל, יהודי נמוך־קומה, בעל זקן ארוך צהבהב, קפדן וחלוש בבריאותו.

בסוף שנת הלימודים חלה ונפטר וכל תלמידי הכיתה ליווהו למנוחת עולמים.

רושם כביר עשתה עלי ההלויה והקבורה (סתימת הגולל על הקבר) ואני אז בן 10—11. לילות מרובים נדדה שנתי מעיני ולא יכולתי להשתחרר מן הרושם של קבורת המת.

עברתי מכיתה לכיתה שנה שנה, ובכיתה ג' נזכר אני ברבי לייב. מלמד הכיתה „ר' לייב בעגדערער" (כלומר איש בגדר), היה יהודי גבה־קומה ורחב־כתפים. היה לן בישיבה על יד חדר הלימודים. אצלו למדנו גמרא עם תוספות ומפרשים אחרונים — מהרש"א ומהרש"ל. בכל ליל חמישי היינו ערים כל הלילה ועוסקים בפרשת השבוע עם פירוש אור החיים ולבסוף מקשיבים לדברי תורה ומוסר מפי הבחורים מהכיתות הגבוהות.

מהסוגיות הקשות שהתגברנו עליהן בכיתה זו זוכר אני את הסוגיה „תגרי לוד", ולילות כימים עשינו כדי לשננה.

בכיתה ד' היה רבי גמליאל המנצח על הלימודים. בכיתה הזאת התחלנו ללמוד פוסקים: יורה דעה, אורח חיים, אבן העזר. זכורני את השיעור הראשון בהלכות מליחה של יורה דעה עם הפרי מגדים. השיעור הזה היה שיא האמנות בהוראה של רבי גמליאל.

רבי גמליאל היה יהודי מיוחד במינו. היה הולך שחוח ופניו למטה, כאילו מבקש סליחה על שהוא תופס מקום כלשהו בעולם הזה. חושש היה שמא הוא מקפח את חלקו של מישהו וכל אחד זולתו היה לפי דעתו טוב ממנו. איש עניו היה רבי גמליאל, היה מבטל תמיד את דעתו מפני דעת אחרים; לא היה מתווכח הרבה גם עם מי שקטן ממנו בחכמה ודעת. איש בעל מוסר גבוה היה, לא היה מתלונן אף פעם, לא היה מקניט איש. בשעת קריאת השיעור לא היה מבחין אם שומעים הבחורים את השיעור או לאו, ובזה סבל רבות מקלות דעת התלמידים.

הדבר היה בולט במיוחד כאשר ר' שלום צ'ורטקובר היה בוחן את התלמידים והיה מוצא שידיעת הפרקים שעברו עליהם בשבועות האחרונים היתה לקויה. רבי גמליאל היה מקבל עליו את הדין, לא התווכח, לא גער ולא נזף בתלמידים; השתדל להצדיק ולטהר את התלמידים בכל מיני דברים ואמתלאות.

ר' שלום צ'ורטקובר, המכונה ראש הישיבה, היה טיפוס מיוחד במינו. הוא היה חסיד של הרבי מצ'ורטקוב, היה נוסע כל שנה אל הרבי, והיה מוחזק חסיד ממדרגה ראשונה, אך לא היה נקי מקבין אחדים של גאוה. אהב את הכבוד ואת השררה ולא היה איכפת לו שיתרפסו לפניו במקצת גם אלה שעולים עליו בתורה.

היה מבקר בישיבה לעיתים די קרובות לבחון את הבחורים; היה בוחר לו אחדים מבין המצטיינים והיה ממליץ עליהם לתת להם תשורות ומתנות שונות בצורה של בגדים, מעילי חורף, ולפעמים גם דמי כיס מקופת הישיבה.

אותי קירב משום־מה רבי שלום ואני הייתי אורחו לסעודה השלישית בכל שבת ושבת.

פעם אחת בא הרב י. ל. צירלסון ז"ל אל הישיבה לבחון את התלמידים ובמקרה הייתי אני הנבחן בסוגיה חמורה של "תרי משהו לא אמרינן" ואחרי שעמדתי בבחינה זו נעשיתי למקורב לביתו של הרב ומאז הייתי בין הסועדים את הסעודה השלישית בשבת על שולחנו של הרב צירלסון ז"ל.

מבין שאר האנשים הקשורים בישיבה נזכר אני בר' שמחה'לה משגיח. הוא היה הדואג למשק ולכלכלת הבחורים. ברצותו היה נותן עוד מנה של בשר או לחם לארוחה, וברצותו היה מסרב. הוא היה דואג לסידור המיטות של אלה מן הבחורים שניתנה להם הזכות לגור בתוך כתלי הישיבה. היה דואג גם לעבודה נוספת לתלמידי הישיבה שהיו זקוקים למעות כיס. אותי סידר בבית כנסת שבו היה מתפלל, בתור בעל קורא בפרשת השבוע שבת־שבת, והסכום שהייתי מקבל הספיק לי להוצאות.

נזכר אני גם ברבי שלום פרלמוטר מיסד הישיבה ומכלכלה מכספו. הוא היה מחזיק גם את מושב הזקנים בבנין הסמוך לישיבה. ראיתיו רק פעמים אחדות. מה שבלט ונחקק בזכרוני — המשקפים העבות שהיה מרכיב על חטמו; נזכר אני גם במשה'לה קליגמן חתנו של ר' שלום בעל הזקן השחור, ובאשתו שרה'לי קליגמן שהיתה מבקרת מדי פעם בפעם והיתה מחלקת במי ידיה את הארוחות לתלמידים.

בשנה האחרונה, אחרי שמילאתי כרסי בש"ס ובפוסקים, עברתי ללמוד בין הובשי בית הכנסת על יד ביתו של ר' שלום פרלמוטר. אלה היו המושלמים מבין תלמידי הישיבה שהיו ראויים במשך הזמן לקבל סמיכה לרבנות.

בפרק זמן זה קרבני אליו הרב ר' משה הינשפורג, המכונה משה'לי דיין, והזמין אותי אל ביתו ללמוד אתו יחד בכל יום ששי לפנות בוקר פעם שיעור בתלמוד ופעם שיעור בפוסקים. השיעורים האלה רוח של נשמה יתירה היה נודף מהם. הייתי מתמיד בשיעורים אלה במשך חדשים מרובים ולבסוף הסמיך אותי הרב משה'לי דיין לרבנות בשלהי שנת תרע"ב.

באותו הזמן הסמיך אותי גם רב שני בקישינוב הרב סלטנוביץ המכונה הרב מבנדרי ולבסוף קיבלתי סמיכה מאת הרב צירלסון.

כוחו ופעולתו של פרק זמן זה, בצירוף הסמיכה המשולשת, פירנסוני בוודאי גם אחרי כן, כשפניתי להשכלה כללית ולדרך חיים אחרת, ודומה שמותר לי לומר, כי מהם אני מוסיף לינוק עד עצם היום הזה.

דוד טריבמן

זכרונות של בן ישיבה

ביקורו של מר פלס בביתי עם ההצעה לכתוב זכרונות על הישיבה בקישינוב, היו לי כה פתאומיים וכה מוזרים, שברגע הראשון לא תפשתי במה הענין. יותר מארבעים וחמש שנים עברו מאז נפרדתי לא רק מישיבת קישינוב אלא גם מכל העולם שבו „ישיבה" תופסת מקום. ברצון הגורל ובגזרת החיים נתגלגלתי גלגולים רבים: פועלי־ציון; ארץ־ישראל שבימי התורכים; מלחמת העולם הראשונה — גירוש מן הארץ כנתין ארץ האויב (רוסיה); שרות בצבא הצריסטי, פעלתנות בתוך הצבא בזמן מהפכת פברואר (קרנסקי); עסקנות בין פליטי המלחמה; צ. ס.; מאסר וכלא בזמן הבולש־ביקים; חזרה לארץ בימי האנגלים וכו׳ וכו׳. היכולה הישיבה, שבה בליתי שנתיים מחיי בצעירותי, להשאיר רושם כלשהו בתוך כל המערבולת הזאת? חשבתי לתומי שכל השפעתה של „הישיבה" פגה זה כבר. והנה, ביקורו הפתאומי של מר פלס והצעתו טילטלו אותי טלטלה חזקה לעבר הרחוק, לשנת 1910. „דפדפתי" בזכרוני והבחנתי באותו החוט — החוט המקשר שבין התחלתי והמשכי — ונוכחתי שהישיבה היא־היא שהובילה אותי בדרך זו, בדרך של התמסרות מלאה לתנועה הלאומית ציונית בה בליתי ופעלתי כל ימי חיי.

ילדותי ונעורי עברו בסביבה של עיר רוסית, שבה שלטה השפה והתרבות הרוסית. אפילו בבתי „הכלי קודש" דיברו הילדים ביניהם רוסית ולא אידיש,

ורק חוג מצומצם וכמעט סגור של „אנשי שלומנו", שהתרכזו מסביב לבית המדרש החב"די עמלו קשות לתת לילדיהם השכלה מסורתית תורנית. קשה היה להשיג מלמד מתאים שידריך אותנו בלימודי גמרא. ולכן השתמשו הורי בהזדמנות שהרב ממושבה קרובה הוביל את בנו לישיבת קישינוב ונשלחתי גם אני לאותה הישיבה, על אף המרחק הרב שבין עיר מגורינו לקישינוב. לא היו ברשותי שום המלצות, וגם אמצעי הכספיים היו די מוגבלים. הייתי בחור בן 14 וכל רכושי היה בזאת שאמרו עלי שהנני „בעל תפיסה" מצוינת. הופענו יחד עם הרב לפני ראשי הישיבה דאז: ר' שלום צ'ורטקובר ור' מרדכי'לה סורוקר, הוברר לנו שמקומות פנוים ישנם רק ב„חדר" (כיתה) הרביעי, שהוא ה„חדר" האחרון שבו לומדים עוד עם מלמד. אחריו בא ה„חדר הריק", ז"א החדר שבו תלמידי הישיבה עומדים ברשות עצמם, לומדים לבדם ורק נבחנים פעם בשבוע או שבועיים לפני אותו ר' מרדכי'לה — גילי לא לגמרי התאים לכיתה ד'. ר' מרדכי'לה הטיל עלינו הכנת דף בבבא בתרא והיה אם נעמוד במבחן נתקבל ולא... אהיה נאלץ לשוב הביתה. לילה שלם ישבתי לבדי. עמלתי קשות ולמחרת ניצחתי בבחינה ונתקבלתי. — חברי בן־הרב נכשל, ורק בהשפעת אביו הרב עלה בידו להיכנס לחדר השלישי. ר' מנדל הרב שלנו הופתע מידיעותי העמוקות, — ואילו לי היה זה השיעור הראשון בחיי שלימדני: „יגעת ומצאת תאמין".

אין בדעתי — וסבורני שגם לא בדעת עורכי הספר המוקדש לזכר ישיבת קישינוב — לתאר את חיי אני בתוך הישיבה. אסתפק בציון כמה אפיזודות, שלפי דעתי הן מציינות את המיוחד של אותה הישיבה:

א) ה פ נ י מ י ה. — בחורי הישיבה, ברובם הגדול, גרו בתוך הישיבה. כל הקומה הראשונה של הבית בן הקומתים ברחוב פופובסקי 8 היתה תפוסה ע"י חדר האוכל וחדרי השינה שבהם בילו הבחורים את ימות השבוע מחוץ לשבתות. לשבת היינו הולכים ל„בעלי־בתים" לכל שלוש הסעודות. ואני, שלפי חלוקתו של ר' שמחה'לה (המנהל המשקי של הישיבה), נשלחתי לשבתות לבעל־בית בשם ר' שמואל־אבא שפירא שביתו היה רחוק מאוד מהישיבה — גם הייתי לן אצלו בשבת. בימות החול, אחרי תפילת מעריב

וארוחת הערב, היינו ממשיכים ללמוד שעתיים־שלוש — והולכים לחדרי השינה, שלכל אחד היתה בהם מיטה קבועה. הנקיון בחדרי השינה היה ממש למופת — ר׳ שמחה׳לה היה כמעט כל לילה בא לבדוק את הסדר והנקיון, וגם הגברת קליגמן (או כפי שנקראה בפיהם של בחורי הישיבה בחיבה: שרקה׳לה, בתו של מיסד הישיבה ומחזיקה הגביר ר׳ שלום פרלמוטר, היתה מבקרת לעתים די קרובות בישיבה ובחדר השינה, בודקת את כלי־המיטה והארון, ואוי לו לאותו בחור שמיטתו וחלקו בארון היו מלוכלכים או בלתי מסודרים כראוי.

ב) ה י ח ס. — לציון יחסה של הגב׳ שרקה׳לה אל בחורי הישיבה אציין את המקרה דלקמן: מעשה ונבחן בחור שבא ממקום רחוק לקישינוב. ר׳ מרדכי׳לה הבוחן התפלא מאוד מידיעותיו ומתפיסתו של אותו בחור, כמעט ילד, ומאוד רצה לקבלו לישיבה — אבל לא היה מקום בפנימיה. ר׳ מרדכי׳לה הציע לבחור לשכור לעצמו חדר או מקום לינה — והילד בתמימות ובבישנות סיפר לו שאין לו כל אמצעים לכך, ושלאביו החולה עוד כמה ילדים קטנים שעליו לפרנסם. מסר ר׳ מרדכי׳לה את הענין לשרקה׳לה, והיא שלחה שליח מיוחד לאותה העיר לבדוק את אמיתות הדבר, וכשנוכחה שהילד סיפר את האמת המרה, לא זו בלבד שהקציבה לו סכום חודשי מיוחד לשכירת חדר והוצאות־כיס, אלא גם שלחה למשפחתו של אותו הבחור קיצבה חודשית קבועה לכל זמן לימודיו בישיבה.

ג) כאמור לעיל, היה ביתו של מארחי לשבתות רחוק מאוד מהישיבה. הייתי מתפלל בשבתות באותו בית המדרש שבו התפלל ר׳ שמואל־אבא ואחר התפילה היינו הולכים יחד לביתו, אך בדרך היה עלינו לעבור את הגן העירוני או לעקוף אותו. והנה פעם אחת, בלכתנו אחר תפילת קבלת שבת הביתה, נפגש מר שפירא עם אשתו וגיסתו, שג״כ הן הלכו הביתה והן הציעו לעבור דרך הגן העירוני, שבאותו ערב ניגנה בו תזמורת של נשים. בהיכנסנו לגן ניגנה התזמורת נגינה נעימה וכל המטיילים התישבו על ספסלי הגן להאזין לנגינה וגם אנחנו בתוכם. הנגינה לקחה את לבם והם שהו זמן די

ממושך בגן. — עבר תלמיד ישיבה שחזר כבר מסעודת שבת דרך הגן וראה אותי יושב ומקשיב לתזמורת — לא ברכני לשלום ועבר בחפזון את הגן. התפלאתי על התנהגותו זו, אבל לא שמתי לב לדבר. והנה, ביום שני של השבוע הוזמנתי לחדר ההנהלה ור׳ שלום ור׳ מרדכי׳לה החלו חוקרים אותי, איך באתי בליל שבת בזמן הסעודה לגן העירוני ומה מעשי שם? סיפרתי להם דברים כהויתם והוספתי שאני רואה בהתנהגותו של הבחור מלשינות שפלה — יכול היה לשאול אותי והייתי מספר לו את האמת. ר׳ מרדכי׳לה הציע לפנות למר שפירא ולברר את נכונות דברי, ור׳ שלום טען שדוד׳ל הניקוליבי (כך קראו לי בישיבה, וכן את שאר התלמידים, על שם עיר מוצאם) לא גרם בהתנהגותו זו שנחשוד אותו בדברי שקר ו... לשמוע מוזיקה ממגנים נכרים אין בזה משום איסור, ואדרבא יש בזאת משום תענוג שבת... בשמעי את דבריו של ר׳ שלום, העזתי והדגשתי שוב את התנהגותו המכוערת של הבחור הלז (מוטקה לובלינר), והבחור הוזמן ונשאל למה לא דיבר תחילה אתי והלך ומסר לר׳ מרדכי׳לה על פגישתו אתי בגן? תירוציו לא מצאו אוזן קשבת ור׳ שלום — פסק: שמע־נא לובלינר, עלית על דרך מסוכנת. כוונותיך לא טהורות היו; לא אקרא לזאת הלשנה — אבל מידה גדולה של התחסדות יש כאן, וראה הישמר מדרך זאת... וכאילו הרגיש ר׳ שלום... שהבחור הזה עתיד להיות מגורש מהישיבה לפי דרישת הרבה תלמידים בגלל הלשנותיו על כל דבר גדול וקטן, שהביאו ממילא לשקרנות וזיופים.

הרחמן

היה בישיבה תלמיד אחד, דוד׳ל קלרשיר (מעיירה קלרש הסמוכה לקישינוב). זכרו נחרת בזכרוני ותמיד נזכרתי בו ביחס של כבוד וחיבה (לצערי לא נפגשתי אתו אף פעם). בחור צנום ורזה, בעל פנים אציליים. יפה־תואר להפליא. עינים עמוקות, מלאות תוגה. היה אהוב על כל תלמידי הישיבה, מתמיד ועילוי. לשמחתי הרבה היה שכני למיטה ורבות שוחחנו בלילות. פעם הודיע לי שהחליט לצום בכל יום חמישי בשבוע. לשאלתי מה גרם להחלטה זו? ענה: לפי דברי חז״ל „הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים״. אם כן למה ומדוע יסבלו בעולם הבא? תאר בנפשך, מר יתום

ומשפחתו, שאני אוכל אצלם בשבתות (משפחת משכילים בקישינוב, מידידיהם של משפחת ד"ר ברנשטיין כהן), הנם אנשים טובי־לב, נדבנים, מתיחסים לעניים כמו לחבריהם וידידיהם, רואים בכל בן־אדם יצור אלו־ה — אבל הם אינם שומרים כל כך על הלכות השולחן־ערוך; ראיתים פעם שותים תה בגילוי ראש — ומנת חלקם יהיה הגיהנום... לכן מתחנן אני לפני בורא העולם לבל יעניש אותם. אסבול עוד קצת, אעבוד את אלו־הי בכל נפשי וגופי ואשתדל לבקש כפרה עליהם. לא הואילו טענותי, שהוא עלול להתיש את כוחותיו ולא יוכל ללמוד תורה כראוי — מחולשת הגוף. הוא עשה את שלו, צם בכל יום חמישי. הוא השביעני לבל אספר לאיש אחד את סיבת התענית שלו. אולם בדאגתי המרובה לבריאותו פניתי לר' שלום ובלי לספר לו את תוכן שיחתנו בלילות, ביקשתיו להשפיע על הקלרשר שיפסיק את הצום שלו, ורק כשרב שלום אמר לו בגזירת רב: „הנני גוזר עליך שתפסיק את עינויי הגוף" הפסיק כעבור שלשה חדשים את צומו. אך מאז היה קם יום־יום שעה, שעה־וחצי לפני הזמן ואומר תהלים לאותה מטרה. זכורני בשבת אחת אחר הצהרים חזר מבית מארחו חיוור יותר מהרגיל ונרגש מאוד... העירני משנתי ואמר: „בוא דוד'ל, עלי לדבר אתך... נבהלתי ממראה פניו. יצאנו לחדר הלימודים, שהיה אז ריק מלומדים, והוא הוציא מכיסו עתון שבעמודו הראשון היתה מודפסת תמונתו של הגרף טולסטוי ובאותיות גדולות הודעה על מותו. תפסתי מידיו את העתון והתחלתי קורא ברעדה (לי השם טולסטוי היה מוכר עוד בביתי כי למדתי רוסית). „מי הוא הגוי הזה? שאלני, למה שם בבית משפחת יתום כולם כה נרגשים?" הסברתי לו עד כמה שיכולתי מי הוא ומה הוא טולסטוי. „כך, מלמל, הוא מחסידי אומות העולם? רבון העולמים! למה, יצרת גוים ואומות שונים — למה לא יצרת אומה אחת מכל האנשים?" ביום ב' שוב צם ועמד בתפילה זכה: „רבון העולמים, חינן קולו בתפילה, קטונתי מלהבין את מעשה ידיך. למדני בינה, חזקני ואַמצני ומחול וסלח לאלה שלא הלכו בדרכיך". כשעזבתי את הישיבה הוא נשאר בה איתן באמונתו ולבו מלא רחמים לכל יצורי אלקים.

צבי קראנקורס

קצת על הגשמיות בישיבה...

בחדר השינה

ידוע כי הבחורים קיבלו בישיבה אש"ל חינם אין כסף. היו חדרי־שינה גדולים ומרווחים ובהם מיטות ברזל לבנות ונקיות — לכל תלמיד ותלמיד מיטתו הקבועה. והנה קרה לפעמים שלבחור ותיק, שהיתה לו מיטה בחדר השינה, בא אח קטן ללמוד בישיבה, ועד שנמצא לאותו אח קטן סידור בישיבה, לקחו האח הגדול לישון עמו במיטתו. להכעיס הופיע שמחה'לה המשגיח בהשכמת הבוקר בביקור פתאומי ומצא את ה„תאומים" במיטה. תאמרו: צעק? רגז? נזף? לא מיניה ולא מקצתיה, רק עמד והכריז בקול גדול ובשמחה: „מזל טוב! יולדת יש לנו! נולד אח קטן!"... הבחור המסכן, „היולדת", לא ידע איך להימלט מחדר־השינה...

בחדר האוכל

ר' שמחה'לה היה עומד במסדרון שעל יד חדר האוכל ומחלק את המנות — לחם, מרק חם עם בשר שריחו טוב ומגרה את התיאבון (שהיה גדול גם בלאו הכי...). היו כמובן בחורים שכוח תיאבונם היה גדול פי כמה ממנת האוכל שניתנה להם ולא היו מוכנים לברך כל כך מהר, כפי שביקש המשגיח. לאחדים מן הבחורים היה מעט מזון לתוספת משלהם — פרי או עוגה מאפה־בית וכל כיוצא בזה — והיו מקנחים בזה סעודתם ובינתים

מפטפטים על הא ועל דא. ר׳ שמחה׳לה היה מכניס ראשו לחדר האוכל והיה מכריז בקולו הערב: „חברה, בענטשן!" והנה נשמע קול: „רבותי מיר ווילן עסן..." (רמז דק שהמנה היתה בגדר סעודה שאינה מספקת), אבל שמחה׳לה לא היה בא במבוכה והיה משיב בנחת, באותו קול ערב: „עסט קרענק מעתה ועד עולם...". בקיצור, היה שמח.

ומי אינו זוכר את המשחק ב„קוויטלעך" חודש לפני חנוכה וחדשיים לאחריה, כמובן — עם שומר מיוחד שישמור מפני המזיקין... כי שמחה׳לה לא היה עצלן כלל וכלל והיה בא גם בערבים ביקור פתאומי.

ולא חסרו גם אנשי „ביזנעס". לא מסחר ולא הברחות ח״ו! אלא בעלי קריאה ובעלי תקיעה וחזנים ברבים משבעים בתי הכנסת שהיו בעיר, חוץ ממנינים בבתים פרטיים ובתי אבלים ר״ל. (מן החזנים אזכיר את מאטאלע פעשטראוער ואחרים). ב„בין הזמנים" היו בחורים שלא יכלו לנסוע הביתה והיו נשארים בעיר ומחפשים מקור לפרנסה ולקיום. אלה היו מוצאים להם סידור במלאכות הנ״ל (חוץ מתקיעת שופר שהיא, כידוע, חכמה ואינה מלאכה...) — אם בעיר עצמה ואם בעיירות שבסביבה.

יעקב הורוביץ

אזכרה ימים מקדם

בשנות תר״ע—תרעב, בהיותי תלמיד בישיבת קישינוב, בחדר השני, חדרו של ר׳ לייב, הובא לקישינוב לכהן כרב ראשי הרה״ג ר׳ י״ל צירלסון.

פעם אחת ביקר הרב, יחד עם ר׳ משה׳לה קליגמן, בישיבה ובחן תלמידים אחדים בחדרנו. גם אני הייתי בין הנבחנים. נבחנתי במסכת פסחים בע״פ. כנראה ידעתי את המסכת, כי למדנוה שנה תמימה, כשש־עשרה שעות ביום.

ר׳ שמחה׳לה המשגיח היה מקפיד שהילדים המתאכסנים בישיבה ילכו לישון בשעה מוקדמת. אנו אהבנו להתאסף מדי פעם בפעם בלילות, לשבת צפופים ודחוקים זה ליד זה ולספר סיפורי מעשיות על צדיקים, על הבעש״ט, על המגיד ועל צדיקים אחרים. דבר זה היה נמשך עד שעה מאוחרת בלילה. וכשר׳ שמחה׳לה היה בא לבקר ולבדוק אם הכל ישנים במיטותיהם, ומוצא אותנו במעמד זה, היה גוער בנו בנזיפה.

פעם אחת החלטנו להשיב לו כגמולו. נמצאו בינינו צעירים אמיצי לב שנטלו על עצמם ללמדו לקח.

כאשר נשמע קול רגליו מבחוץ, עמדו וכיבו את האור, ובהיכנסו זרקו עליו שמיכה, כיבדוהו ב״מתנות יד״ אחדות, ולאחר זאת הוציאוהו החוצה המום כולו. כל זה נעשה בשקט מוחלט ואיש מאתנו לא הוציא הגה מפיו.

למחרת, בבואו להתאונן לפני הרבי על תעלולי הנערים, הודה בעצמו שהכל נעשה בשקט כזה שאין בידו לומר מי מן הנערים עשה זאת.

היה ביניגו תלמיד אחד כבן 14־15 (איני זוכר את שמו) שלמד בהתמדה עצומה, התמדה שעלתה על כל מה שתואר בספרים. פיו לא פסק רגע מגירסא. איש לא ידע מתי הוא אוכל ומתי הוא ישן. תמיד עמד על יד העמוד ולומד. פעם אחת, בהיותו כה שקוע בלימוד לא הבחין כי העריב היום והחשיך בחדר, ולפתע, כתמה מדוע פסק פתאום האור, נתקרב אל החלון כהולך לחפש את האור. הוא ניגש כנראה בכוח רב אל החלון עד שניפץ בראשו את הזגוגית ופניו נפצעו וכולו שתת דם. הוא נשלח אל החובש לחבוש פצעיו ואחר כך חזר אל תלמודו כאילו לא ארע דבר.

שמעתי כי שנים אחדות לאחר מכן נפטר מסיבוכים ומהתמדה יתירה.

*

ב„חדר הריק" (דאס לייריקע ‚חדר') היינו יושבים ולומדים בליל שישי כל הלילה — מי גמרא ומי חומש עם רש"י וכו'. ישבו כחמישים בחורים ולמדו תורה לשמה כל הלילה.

מובן שהיו ביניגו כאלה שחננם ה' בקול ערב (אחדים מהם נעשו חזנים מפורסמים. אחד מהם הוא החזן ר' ניסן טרוקר). היינו לומדים את הגמרא בניגון — והניגון, כידוע, אחד הוא ל„מאימתי קורין את שמע" ול„המחליף פרה בחמור", כלומר גם לעניני קדושה וגם להויות העולם כמאמר דוד המלך ישראל בתהילים: „זמירות היו לי חוקיך" — כשאני לומד את חוקיך כגון „המניח את הכד", אני מזמר לה'. ערב אחד ירדתי בשעה מאוחרת בלילה לרחוב ובצאתי מן החצר ראיתי כי נאספו על יד הבנין הרבה יהודים, ביניהם גם צעירים. כששאלתי אחדים מהם, מה ארע? אמרו לי שהם עומדים ומאזינים לנגינות העריבות. בשובי ל„חדר" סיפרתי ללומדים שעומדים למטה יהודים ומאזינים, אבל לא ללימוד אלא לניגון.

המשכנו ללמוד בהתמדה ובהתלהבות. וכשראינו שהשינה מתגברת עלינו, שטפנו פנינו במים קרים כדי לרענן את עצמנו וחזרנו ללימודנו עד אור הבוקר. כך נהגנו כל לילי שישי.

*

מוסר לא היו לומדים בישיבה, אולם היו משגיחים שהלימוד יהיה על טהרת הקדש, שלא נקרא עתונים, ספרים חיצוניים. היו מתנגדים גם ללימוד נ"ך, פרט לתהילים וחמש מגילות. אם נודע לר' שלום צ'ורטקובר, המשגיח הרוחני, כי נער או בחור נתפס ללימודי חול מאיזה שהוא, כולל שפת המדינה וחשבון — אחת דתו היתה להיגרש מן הישיבה.

היו מקרים שנערכו חיפושים בחדר הארגזים, המחסן, פתחו את כל הארגזים (המזוודות) של הבחורים, וכשמצאו אצל מישהו את "אהבת ציון", "אשמת שומרון" או "התועה בדרכי החיים" — היה צפוי לעונש. למחרת שמענו שהוגשה רשימה של תלמידים אחדים — ודווקא מן הטובים — גם מן החדר שלנו, שעליהם לעזוב את הישיבה. ראיתי אחרי כן אחדים שהתכוננו לנסוע לישיבת לידא וקיצצו פיאותיהם, כי שם לא היו מגדלים פיאות.

*

לא הפלפול היה יסוד הלימוד בישיבת קישינוב, אלא הבנת הש"ס לכל עומק הפשט. ואף־על־פי שהר' לייב, בבואו בבוקר להגיד את השיעור היה מביא עמו מלבד הגמרא גם 6־7 ספרי מפרשים, כגון ה"פני יהושע", הצל"ח, ה"שיטה מקובצת" ועוד (זכורני כי לימוד המשנה הראשונה בפסחים נמשך חמש שעות תמימות), לא לפלפול התכוון אלא להסברת יתר ולהבנה מעמיקה של כל מלה בגמרא, ברש'י ובתוספות, ואף לתרץ את כל הקושיות, העלולות להתעורר ממקומות אחרים בש"ס.

האוכל שהיה ניתן בישיבה (בזמני היו בה כ־120 תלמידים מכל קצוי רוסיה), היה טוב, טעים ומזין — אם כי בצמצום רב. אולם כשמישהו, מן האיסתניסים, היה מוצא כי האוכל מעלה ריח המעיד עליו שאינו טרי, היו הכל מקבלים את דעתו כדבר שאין להרהר אחריו והיו מסדרים את כל הצלחות והקערות המלאות אוכל על השולחן בשורה אחת כקרונות של רכבת, ומחזירים אותן למטבח ...

בכל זאת קיימו את המאמר "כך דרכה של תורה, פת במלח תאכל ..." בבוקר נתנו רק פת יבישה ומים חמים. מי שקיבל תמיכה מהבית

היה קונה לו עלי תה לתמצית ותתיכת דג מלוח ללפת את הפת, ומי שלא היה מקבל מהבית (ביניהם אני ואחי) היינו שמים תתיכת סוכר על גבי ברזל מלובן, וכשהיה נמס ומצהיב, היינו שמים אותו בתוך המים החמים וע"י כך קיבלו המים צבע של תה... רבים היו כמונו שהיו מסתפקים בפת חריבה ובמים חמים בלבד...

בצהרים ובערב היה האוכל טוב ומזין. כבר היו נערים שהשתכרו כסף מקריאת התורה בשבתות באחד מבתי הכנסת שבעיר והפרוטה היתה מצויה בכיסם. אני העדפתי תמיד את לימוד התורה שבע"פ על הקריאה בתורה בשבת.

בשבתות היינו הולכים כל בחורי הישיבה אל ר' זיידל שוחט לשתות תה מתוך התנור, כמובן עם סוכר. לעולם לא אשכח באיזו אהבה היה האיש הדגול הזה מקבל את הנערים. פעם אחת נטפל אלי, אחז בכנף בגדי ואמר: „ילדי ישראל — אני כפרתכם!" אנוכי בן שתים עשרה שנה הייתי והרגשתי כי אלה הם דברים היוצאים מן הלב ממש, מעומק נשמה טהורה, ולא ח"ו מן השפה ולחוץ, כדי לומר סתם מימרה של ר' יהושע בזמנו.

איש מאתנו לא שעה אף פעם לכרוזים הגדולים והצעקנים שהיו מתפרסמים בעיר גדולה כקישינוב ומכריזים על הצגות תיאטרון, ראינוע, קונצרטים וכו'. אולם עקבנו אחרי המודעות הקטנות שהיו מודיעות על מגיד שיבוא לדרוש בבית־כנסת פלוני, ב„ולשומע יגעם ותבוא עליו ברכת טוב". בישיבה לא היתה, כאמור, כל שיטה של הטפת מוסר, וללב הצעיר היה חסר כנראה, גם משהו מלבד הלימוד היבש. היינו נמשכים איפוא אחרי המגידים השונים. וזכורני פעם שהלכנו, קבוצת בחורים, לשמוע את דרשתו של מטיף ודרשן אחד, י. שור, גדול בתורה ונואם בחסד, שדרש עשרים ושתים דרשות בבתי כנסת שונים בעיר, בכל מקום דרוש אחר. היה מלהיב בדבריו, מטיף מוסר ואף עושה העויות משונות בפניו ובידיו בעמדו על הבימה עטוף בטלית, כשהוא צועק ככרוביא על הזנחת התורה וכו'. כנראה שדבריו יצאו מן הלב כי אני זוכר שהסתכלתי בפני המאזינים, מתפללי בית הכנסת „העקר שוהל", אנשים פשוטים, קצבים בעיקר, שישבו וניגבו

דמעותיהם. וכשאני נזכר בתמונה זו אני חושב בלבי: רק דור אחד עבר מאז, ואיזה שינוי עצום חל בעולם היהודי! היכן הוא הלב החם של היהודי הביסרבאי הפשוט, שהיה ער ופתוח לתורה וליהדות, לעזרת אחים! היכן היא אותה יהדות ביסרבאית?... נעלמה ואיננה ונשארו רק זכרונות...

בזמן האחרון נחלץ אחד מצעירי הישיבה לפעולה רבת־יזמה ומעוף — להקים יד ושם לכל אשר חרב לאסוננו הרב. בפעולותיו הברוכות ובמסירות נפשו החב"דית הצליח לרכז את כל תלמידי הישיבה הנמצאים בארץ, והציב שם ושארית לישיבתנו הקדושה שלא יישכח זכרה.

על כן יישר כוחו וברוך יהיה!

ד"ר אשר גולדשטיין

ר' יעקב דינר ז"ל

קישינוב — עיר ואם בישראל, עיר הידועה בגניה בשזיפיה ויתר פירותיה של בסרביה זבת החלב והיין, עיר של יהודים רחבי לב וישרי מוח, עיר הגמנסיה העברית הדתית של אגודת ישראל „מגן דוד" ועיר הישיבה המפורסמת.

שד"רי הישיבות בארץ ישראל, ליטא ופולין; שליחי העיירות ברוסיה בפגוע בהן דליקה גדולה; חזנים, סופרים, רבנים, דרשנים כי באו לבסרביה — תמיד מצאו אוזן קשבת, לב גלוי וגם ידים פתוחות שנענו ברצון לתמוך באח בצר לו ולעזור ולסייע לגחלת היהדות שבמוסדות החינוך הדתי לבל תכבה חס ושלום — והכל בעין יפה, מתוך שמחה של מצווה.

בהיסגר הישיבה הקישינובית בימי מלחמת העולם הראשונה מחוסר אמצעים, נראה הדבר כאילו אין לה כבר כל תקוה להיפתח מחדש, ורבים מילדי הפליטים ובחורי הישיבה שנמלטו לבסרביה מפרעות הדמים באוקראינה לא מצאו להם מוסד להמשיך בו את לימודי הקודש, לולא הוועד הציבורי של אנשי הסגולה בקישינוב שנתארגן מאליו תודות לעמלם הרב של מתי מספר, שעמהם נמנה ר' יעקב דינר ז"ל.

בימים המושלגים והקרים של החורף הבסרבאי ראו בבוקר השכם איש מכורבל, גבה־קומה הולך יום־יום מרחוב פונטאני שברובע העשירים למורד העיר, לרחוב פאריסייבסקי, אל בית המדרש הגבוה שבו היתה הישיבה.

ובבנין הגדול ככר חיכו לאיש ילדי המוסד להתפלל אתם. והאיש השגיח על ארוחת הבוקר, התעניין בחיי כל אחד מהבחורים, חקר לצרכיו הדוחקים של פלוני, עמד על החסר ביותר במשק הבית, בדק את כל הזקוק לתיקון שאינו סובל דחיה. והצרכים רבו והלכו מיום ליום, והגרעונות הלכו ונתווספו ולכול צריך היה למצוא תקנה במוקדם או במאוחר, ולדאוג בעוד מועד למה שנדחה למחר מחרתים.

והאיש התמיר, עטור הזקן האדמדם והעינים החיות, הפקחיות, התכופף והקמיט את מצחו וחישב חשבונות וחשב מחשבות איך להסדיר את הענינים לבל תאיים חלילה הסגירה על המוסד ואיך להמשיך ולהתמיד אף על פי כן ולמרות הכל בכל התנאים...

ובעזבו לרגע את הענינים הכספיים, יתבודד בפינה עם אחד מבחורי הישיבה המתנה לפניו את צרותיו, והוא שומע בעיון וחושב איך לחלצו מהן... ונדמה שהאיש הזה עזב את כל דאגותיו האישיות שם ברחוב הפונ־טאני, וכאן, בישיבה, אין לו כל ענין אחר מלבד המוסד התורני החינוכי וצרכיו. ושום דבר לא נראה לו קשה יותר מדי אם רק יש בו משום עזרה לקיומו של המוסד.

והאיש ההוא — הוא ר' יעקב דינר, יהודי בר־אוריין, חסיד סדיגורא, אחד מעמודי התווך של הישיבה, בעל אמונה חזקה ותמימה בצור ישראל, אחד מממשיכי המסורת היהודית של פרנסי הציבור העוסקים בתורה לשמה ובצרכי ציבור באמונה, חוליה בשרשרת הגדולה של תומכי הדת ועמודיה שבכל דור ודור.

יהודי בלי חכמות, בלי בעיות ושאלות, שהסמיך תמיד את ה„נעשה לנשמע" ושהיה מוכן לכל דבר ובלבד להגדיל תורה ולהאדירה לבל תישכח מתינוקות של בית רבן.

והאלהים המר לו בסוף ימיו ובגולה הרוסית, באנדיז' יצאה נשמתו הטהורה בסופה של מלחמת העולם השניה.

כל אלה שהכירוהו וידעוהו, כל בחורי הישיבה הפזורים כאן בארץ ובכל

העולם, זכור יזכרוהו לטובה ומתוך הכרת תודה, בעד כל אשר עשה למענם ולמען הישיבה ובייחוד בעד אותה בת־צחוק ודברי העידוד שליוו תמיד את המעשים הללו.

יהי זכרו ברוך!

הרב אהרן וסרמן

מעשה נורא שקרה בבית המדרש הגבוה בקישינוב במוצאי ש"ק פ' שלח בשנת תרפ"ג

אמרו הקדמונים: אבר אחד יש באדם ונסכוי שמו. וזה האבר נשאר קיים בקבר עד עת התחיה ואפילו שנרקבו כל העצמות. וזה האבר אינו נהנה משום אכילה כ"א מסעודת מלוה מלכה. (משנה ברורה באו"ח ס' ש').

כלפי מה הבאתי דברי רז"ל אלה? כלפי מעשה נורא שקרה בישיבה והקשור בסעודת מלוה מלכה. הרבה הרבה מים זרמו מאז בירדן. הרבה עולמות נחרבו. נחרבה העיר־ואם בישראל, דא היא קישינוב רבתי. נחרבה הישיבה. נדם קול התורה בבסרביה כולה. מוריה, מיסדיה והרבה מתלמידיה הלכו לעולמם. רבים מהם במות קדושים. הרבה עצמות נרקבו ומהם שנשרפו והיו לאפר... וגם אלה שזכו להישאר בחיים עבר עליהם מה שעבר על כלל ישראל בימי השואה, השכחה עשתה בנו שמות. הרבה הרבה שכחנו מתורת רבותינו נוחי עדן. שכחנו מידותיהם התרומיות, נימוסיהם, הילוכיהם. נהרסה החברותא, הצוותא, השבת־אחים גם יחד. נשכחו טעמי סעודות חול. סעודות שגם הן כל עצמן לא נבראו אלא לפרנס את הגוף בכדי שיהיה לו כוח להמשיך ברוח, בלימוד. נשכחו טעמי סעודות שבת. השולחנות הערוכים והארוכים והמפות הצחורות שעליהם, ור. ישראל'קל משגיח קופץ משולחן לשולחן ובודק מה חסר ומה להוסיף. פנו הודן, תפארתן, קדושתן, פנו זיון... אוי מה היה לנו, הכל מיטשטש והולך ונמחק מהמוח...

אבל סעודה אחת עודנה חיה וקיימת במוחנו. עדיין חרותה בלבנו כמו דוד מלך ישראל החי וקיים לעולם. דא היא סעודתא דדוד מלכא בביתו של רבנו ר' אלטר קופצ'יק ז"ל והי"ד. ואם אחרי כל הגירושין והנדודין, הצרות והתלאות, הגיטאות והמחנות, — אם עוד יצאנו מהשואה במשהו מצורת אדם ולא ח"ו כבהמה ממש — זה בא לנו מכוח היניקא דקדושה מסעודה זו. כאותו נסכוי שהוא קיים לעולם מכוח ההנאה של סעודה זו.

הרבה פעמים הגני עומד ומתפלא, משתאה ומשתומם, ממש פלאי פלאים — יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא! שבת, שיש בה הררים הררים מצוות, כמעט מאתים סימנים בש"ע. מסכת שלמה, שיש בה קנ"ז דפים. וחסידים ואנשי מעשה היו אומרים שאלה אותיות „זקן" (חוק בלע"ז), וזה רמז ששבת היא יסוד האמונה, עדות לחידוש העולם. וסעודת מלוה מלכה יש לה רק סימן אחד ובו סעיף אחד. סתם המחבר בש"ע או"ח סימן ש': שיסדר שולחנו במוצאי שבת... שיסדר... ז"א אין אונס, אין כאן ציווי מוחלט. ובכל זאת אמר גדול אחד שעל זה נאמר: עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים... פירוש הדברים שלא לפסוח על סעיף זה מסעודת מלוה מלכה וכן אין לפסוח על סעיף שני בסעודת ר"ח, שלה ג"כ רק סעיף אחד.

הגעו בעצמכם: שבת שעליה נצטווינו לכבדה במאכל ובמשתה ובכסות נקיה, בלחם־משנה, בבשר ודגים וכל מטעמים, וסעודת מלוה מלכה אפשר לקיימה בכזית, בשיריים של שבת, במיני תרגימא. ובכל זאת זית יש בו בנותן טעם, וזית זה ושיריים אלה רישומם ניכר בלבנו עוד היום.

ואל תחשבו שהשבתות אצלנו היו סתם שבתות. מי שלא ראה את השולחנות הערוכים ומסביבם הילדים — התלמידים ופניהם אש להבה, רק לפני רגע יצאו מבית הכנסת הקטן בקומת הקרקע שמתחת לבית המדרש הגבוה. מי שלא ראה התלמידים הללו בהתלהבותם בקבלת שבת, מי שלא ראה אחרי התפילה חסידים ואנשי מעשה יורדים מבית המדרש הגבוה, יורדים למטה לראות את הילדים בעת סעודתם. ככה אומרים: בית המדרש הגבוה... וכי לא היו בתי כנסיות ובתי מדרשות יותר גבוהים ממנו, ולמה קראו דוקא לבית מדרש זה, הגבוה? אלא משום שכל אחד ממתפלליו היה

יותר גבוה במעלות ובמידות, בקדושה ובטהרה, ביראה ובחסידות. כמו שאמרו חז"ל על הבית הגדול למה נקרא שמו גדול מפני שמגדלים בו תורה ומפני שמגדלים בו תפילה. ואם בימות החול כך — בשבת על אחת כמה וכמה. ובכל זאת נתקנאו הגדולים בקטנים והם ירדו למטה לשאוף אוירא דשבת, אוירא דקדושה דווקא אצל הקטנים. (מי אינו זוכר את ר' זלמן שו"ב שלעת זקנתו הצניע הסכין והתפרנס מקיצבה שקיבל מהקהילה ועזב את ביתו המרווח והביא את הכר והכסת שלו והיה ישן יום יום על אחד הספסלים בישיבה, וטעמו היה פשוט: שרוצה לישון במקום שקול התורה אינו פוסק בלילה. השגות כאלה! היו, אוי היו לפנים יהודים, יהודים בעלי רוח!). סוף־סוף אלה הילדים הם יותר תמימים, יותר טהורים, יותר זכים ויותר קדושים. ומשום זה ירדו הם אחרי תפילתם למטה לחדר האוכל. היו אומרים שהם יורדים לחלק את האוכל לילדים אבל ידענו שכונתם היא לזון עיניהם בקדושת השבת. ורבים מהם מיד כשירדו היו אומרים הא! הא! לאמר, ששואפים אוירא דקדושה שנהנים מזיו השכינה בבחינת ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו...

אמרתי חסידים ואנשי מעשה. ושוב מתוך שגרא דלישנא אמרתי כך. הלא כל אחד מהם היה עולם מלא... עולם בפני עצמו. חסידי סדיגורה, באיאן, צ'ורטקוב ואחדים גם צ'רנובל. ואפילו המתנגדים שבהם היו אומרים עליהם שבשבת הם יותר גבוהים. עולמות אצילים, טמירים ונעלמים. בעלי מוח... ממש מוצב ארצה וראשם מגיע השמימה, הנה פשוט ר' יעקב דינר הנגיד שבחבריא, שכבר היה קצת מודרני. סוף סוף, עשיר גדול, והרבה פעמים כשהיה בא בשבת בבוקר לתפילה היה נכנס ורץ מיד לחלונות המזרח ופותחם כדי שיצא האויר הדחוס מן התלמידים הגדולים שהיו ישנים בבית המדרש, לא היה יכול לסבול הריח... ור' אלטר היה אומר שלו היה לו שכל היה צריך לקלוט קצת דווקא מאויר זה, שאם לא כן ייהפך לדייטש שלם... ור' יעקב זה לא היה נחפז לביתו והיה יורד אחרי תפילת שבת לשבת קצת עם התלמידים ולשמש אותם. הנה ר' מאיר כהנא, תורה וגדולה במקום אחד, הנה ר' יעקב הוכמן, שאינו מבדיל כל כך בין קודש לקודש, די לו שהוא מבדיל

בין קודש לחול, וגם הוא יורד פשוט לחפש עוד שני בחורים לסעודת שבת שלו בביתו. הנה הראש־ישיבה בעצמו, ר׳ משה׳לה דיין ז״ל, בכובע הקטיפה שלו כמנהג אוקראינה, עיניו התמימות והפקחיות גם יחד והוא כלו הוד והדר, נגש לכל תלמיד, בודק המנה שלו, מצווה לשים עוד חתיכת דג, משים ידו על כל ילד, מציץ ומחייך כאילו אומר אשריכם... הנה השען ר׳ זכריה, פשוט ר׳ זכריה השען, יוצא מכליו ומתחיל מיד לרקוד ולשיר כדרכם של חסידי סלונים, והיה שר השיר הידוע של ר׳ לוי יצחק זצ״ל מברדיצ׳ב: ולו היה לי כוח... ברחובות הייתי רץ... והייתי צועק שבת! שבת שבת שבת... שבת מי יתן לי! מי יתן לי שבת! שבת שבת שבת... הרגשנו אז עולם שכלו שבת, כשראינו אותם יורדים הרגשנו שזוהי בחינת ארכין שמיא... ושוב אני אומר לכם, שמי שלא ראה שבתות אלה לא טעם טעמה של שבת מימיו...

ואין לזלזל אפילו בסעודה שלישית. אם זה היה אצל האדמו״ר ר׳ יצחק זצ״ל מסקוירא הי״ד, או אצל הגאון מהרי״ל צירלסון ז״ל והי״ד או בביתו של ר׳ משה׳לה דיין ז״ל, שולחן שולחן וטעמו המיוחד. כמה קדושה ספגנו, מידות ודרך ארץ טהרה וקדושה. ובכל זאת עולה על כל זה סעודת מלוה מלכה אצל רבנו ר׳ אלטר ז״ל. תאמרו שגדולה לגימה... והמטעמים שבביתו של ר׳ אלטר היו יותר משובחים מאשר המאכלים שבמטבח הכללי שבישיבה? אינני חושד בכם שתחשדוני בדברים כאלה. ואם בכל זאת יתעקש המתעקש ויאמר שזוהי כוחה של לגימה — הריני מוסר מודעה מראש שכל עצם סעודה זו היתה מבוססת על שיריים דשיריים, זנב דג ואולי כזית בשר ממאכלי שבת ומזה היו צריכים לחלק לפעמים לשני מנינים אברכים. ואודה ולא אבוש שהרבה פעמים לא היה כדי חלוקה אפילו ממש כעובי דינר זהב ומשום זה ביטל רבנו ז״ל שיטת החלוקה והנהיג שטת החטיפה, שכל אחד יחטוף חלקו. והוא היה אומר שבשיטת החלוקה אפשר שאחד לא יזכה בחלק, אבל אם חוטפים יש לכל אחד חלק ואם אין לו — סימן שלא חטף... ואשמו בראשו. ושמא תאמרו אם כן, מאן דאלים גבר ולאיש הזרוע לו הארץ — לא כן. הנח להם לתלמידים אלה שאם

אחד חטף יותר מדאי נתן מחלקו לחברו והוא יצא ידי חובתו סתם בלקיקת אצבעותיו, כי סוף סוף לא האכילה היתה עיקר אלא החטיפה (דאס כאפען). כך היה בדגים, כך היה בבשר וכך היה בלפת, קומפוט וצימעס (בלע"ז), אלא שבצימעס נאאיט (חומוס) גם גרגיר אחד היה מספיק, שהרי כל גרגיר בריה בפני עצמה ויש לה חשיבות. ואם זכינו פעם לשזיפים (פלאמען בלע"ז) בוודאי שהשמחה היתה במעוננו. הלא ידוע שפלאם בנוטריקון: לית אתר פנוי מיניה...

ובכן דא היא סעודתא דדוד מלכא. ובוודאי שלא הלגימה גרמה וגורמת לאותם הגעגועים שיש לנו עד היום לאותו חדר צר, ובכל זאת אף פעם לא אמר איש צר לי המקום. ז"א שצר היה... אלא שלא אמר... לא התאונן לא הרגשנו בזה. קשה להאמין שבחדר צר זה היינו מרבים בריקודים עד חצות והלאה. סימן טוב... מזל טוב... דוד מלך ישראל חי וקיים... וכך חוזר חלילה.

האמת יש להגיד שדבר אחד כן היה שלם ומיוחד לסעודה זו וזוהי הפשטידא, קיגעל בלע"ז. פשטידא זו היתה אך ורק לשם מצות סעודה זו. וקיגעל זה לא היתה הרבנית ז"ל מוסרת לנו אם לא שרו עליו מקודם מארש מיוחד. זה לא היה איזה מארש של בטהובן או שופן, זה היה המארש הידוע של ר' זכריה השען... והוא היה משים האגודל מידו השמאלית מתחת גרונו ובשאר אצבעותיו כאילו מכסה אזנו השמאלית ובידו הימנית היה מקשקש מדי־פעם בפעם באצבעותיו על חוטמו. ואל תשאלו למה עשה כך? זה המארש שלו והמימיקה שלו, וחסל. ואחרי שהושר המארש הלזה הועלתה הפשטידא ברוב פאר על השלחן. כאן יש להודות שבפשטידא זו היה כבר כדי חלוקה, אלא משום לא פלוג היינו חוטפים גם בפשטידא ומי שלא חטף היה מקבל מחברו חלק אחרי שקמץ ממנה מלוא קומצו.

אני יודע שלא תאמינו לי אם אוסיף ואספר לכם שבסעודה זו לא היו מרביצים הרבה תורה. רבנו היה אומר פעם מאמר חסידי, סיפור צדיקים ולפעמים היינו יוצאים פשוט במלתא דבדיחותא. ובכל זאת היינו יושבים בבחינת וגילו ברעדה, ועדיין שמור בזכרוני כל מאמר וכל סיפור. קשה לי להגיד ולהסביר במלים במה היה כוחה המיוחד של סעודה זו. גדולה היתה

שמחת קבלת המלכה, לבלות יום שלם אתה, אבל שבעתיים גדלו הגעגועים ברגעי הפרידה. הרגשנו בנשמה היתירה, הנפרדת מאתנו וגעגועים אלה מלוים אותנו עד היום. הריקודים האלה היו בבחינת כזיתא דפסחא והילולא פקע איגרא, ריקודים שנמשכו שעה שעתיים... אמר ה' ליעקב, דא דא... (כן כן כן), אל תירא עבדי יעקב... ניעט ניעט ניעט (לא לא לא)... עד חצות ואולי גם עד שלש בלילה. ואם אחרי כל מה שעבר עלינו עדיין רגלינו יוצאות לפעמים בריקוד או רק מכוח־כוחם של אלה הריקודים עדיין אנו רוקדים... רק בזכותם טאנצט זיך נאך...

והאמינו לי שלא הייתי מאריך בדברים אלה. סוף סוף אינני מחדש בזה שום דבר. הלא כל בית ישראל מצווים על מצוה זו ואיזה יהודי לא קיים סעודת מלוה מלכה, ואם בכל זאת אני מעלה על זכרוני אלה הימים, אלה המקומות, אלה האנשים והכל כבר חרב ונהרס והלב כואב ושותת דם; ואם כתבתי מה שכתבתי הרי זה רק משום מעשה נורא שקרה פעם במוצאי ש"ק בשנת תרפ"ג בימות הקיץ. ולא הייתי מגלה הסוד, כדרכם של חבריא ששומרים סודם באמונת אומן — אלא שרוב האנשים הקשורים במעשה זה שבקו לנו חיים והלכו כבר לעולמם ודרכו של עולם לגלות סודות כאלה אחרי עבור זמן מסוים מיום שקרו המעשים ובעלי המעשה אינם עוד.

למעשה נורא זה גרם הערשעלע דער באָבעס... הוא היה חבר מושבע לנו אלא שמטבעו היה מתנגד; לא מתנגד ממש, אלא נוטה קצת לדרך המתנגדים אשר מיד מעיינים בש"ס ופוסקים. הלא ידוע ההבדל בין חסידים למתנגדים. אלה גם אלה מקיימים המצוה אלא שלחסידים די להם שה' צוה לקיים המצוה, לשם יחוד קודשא ברוך הוא... והמתנגדים רוצים שיהיה על זה גם סעיף מפורש בש"ע, משנה מפורשת או ירושלמי שמעבר לים. לחסידים מספיק וצונו... המתנגדים שואלים והיכן צונו?... ובכן חברנו זה היה מסלסל בדקדוקי מצוות על פי הש"ע. משום דרך ארץ ומורא רבך היה גם הוא מבקר פעם בחודש בבית רבנו בסעודת מלוה מלכה. פעם העירותי לו על הזלזול מצדו בצוותא שלנו. הלך, והוציא לי מסכת שבת, ואצלם הכל בדף, והראה לי דף קי"ט ואפילו ע"ב, אצל מעשה דר' אבהו, שאכל האריה

את העגל משום שהשאיר כוליא מע"ש למלוה המלכה. כותב שם המהרש"א שחור על גבי לבן, שאם מצד הדין אפשר לקיים סעודת מלוה מלכה מכוליא אחת שנשתיירה משבת, אבל אין זה כבוד סעודת הלוית מלכתא שתהיה מכוליא אחת שנתותרה מסעודת שבת, אבל בעי סעודה באנפי נפשיה...

הרגשתי שכל כולו הוא מלא נצחון: מהרש"א מפורש! ועניתי לו על זה: בע... כונת הבע היה, סוף סוף זה רק בחידושי אגדות ולא בחידושי הלכות, ואם הוא למדן כזה שיואיל להראות לי דין זה בחידושי הלכות... והתחלתי להרבות ג"כ בבקיאות אין סומכין על אגדות... הדא אגדתא ולא למסמך עלה וכו' וכו' ואם אפילו לשיטתו שיש צורך בחידוש ממש... אז אפשר לצאת בחידושי תורה או בחידושי ניגונים... אבל הוא בשלו: סעודה באנפי נפשיה ואין סעודה אלא בבשר, בשר ממש.

ידעתי שרק ההתנגדות וההתנצחות מדברת מתוך גרונו... הלא הם בכלל מתנגדים לשיריים... והעיקר שידעתי גם הסוד האמיתי שבדבר, שהוא הולך לו לאכסניא שלו, אצל הסבתא שלו ולסבתא זו לא היו בנים כי אם בנות, ובכן הוא יהיה הקדיש שלה אחרי מאה ועשרים שנה. והיא פינקה אותו ופיטמה אותו בכל מיני מעדנים ומשום זה קראו לו הערשעלע דער באבעס. (הרשלה של הסבתא). מובן שהיא היתה מכינה ל"קדיש" שלה מלוה מלכה שגם המהרש"א לא חלם עליה ומשום שידעתי את הסוד שבדבר עניתי לו: חביבים עלי השיריים האלה מכל הסעודה של הסבתא שלך, ולא המהרש"א מדבר מתוך גרונך אלא הסעודה של סבתא... כך עניתי לו בבחינת גירא בעיניה דשטנא שלא ליתן למתנגדים שידם תהיה על העליונה. אבל בלבי חשבתי: אותו דחיתי בקש אבל מה לעשות עם המהרש"א? למה לבייש סעודה זו רק בשיריים דשיריים? מילא אי אפשר להתנהג כר' אבהו בעגלא תלתא, אבל לכל הפחות אוזא, בראוזא, תרנגולת, פרגית..

להעיר זאת לרבנו, מובן שלא היינו מעיזים. סוגיא זו של „כסף מנלן" היתה חמורה אצלו. וניצנץ איזה רעיון במוחנו, עד היום קשה לי לקבוע אם רעיון זה בא מסטרא דקדושה או להבדיל... מכוח תאוות הבשר של הערשעלע דער באבעס שהשפיעה גם עלינו.

כבר אמרתי שהיינו לומדים בבית המדרש הגבוה שבקישינוב, שהיו אומרים שאבן היסוד שלו הונחה ע"י הצדיק ר' משה זצ"ל מסבראן, והוא אמר בשעת הנחת היסוד שמקום זה עומד תחת שער השמים. בבית מדרש זה היו לומדים וגם ישנים התלמידים הגדולים. היו בו ארונות עם ספרים יקרים, כל מיני ש"סים — וילנא זיטומיר, סלאוויטא, ואפילו הש"ס הקטן למברג שלא היה דף על דף... טורים וילנא, יד החזקה וילנא מלבד ש"סים וטורים וכל מיני ספרים מכל מיני דפוסים שבישראל, על בית המדרש היתה עליה, בוידעם בלע"ז. ואם בית המדרש היה מלא קדושה, הבוידעם על אחת כמה וכמה... ספרים שבלו, ש"סים, חומשים וכל מיני ספרי קודש. סוד זה גילה לנו חברנו ישראל פוליקמן שהיו קוראים לו ישראל שוחט"ס. ובכדי שתדעו מי היה ר' שלום שוחט מספיק אם אגיד לכם שהוא היה יושב בשפיגעלבאנק, בדיוק מול ארון הקודש ולו היו מוסרים המפתחות של הגרות בשביל ההדלקות ליומי דהילולא של הצדיקים לבית ריז'ין זצ"ל. בזה תדעו כבר מעשיו וזכויותיו. ויש גם להוסיף שהוא נהרג בימי השואה על קידוש השם בחצר בית המדרש יחד עם רבנו ר' אלתר ז"ל הי"ד ובחצר בית המדרש מנוחתם. זכותם תגן עלינו ועל כל ישראל.

בנו ישראל היה חברנו. ולו היו נהירין שבילי דבית המדרש והבוידעם שלו והוא הוא שגילה לנו רז זה, ששם למעלה על הבוידעם יש אוצרות יקרים. הגישה לבוידעם לא היתה כל כך קלה. היו צריכים לעלות בסולם והסולם היה סגור במחסן העצים שבחצר. והמפתח של המחסן היה מונח סגור באחת המגרות של הבימה שהיו קוראים עליה ומפתחות המגרות היו מסורים לשמש ר' הירש שהיו קוראים לו ר' הירש דער רויטער. אנחנו הכרנו אותו כשהוא היה מעוטר כבר בזקן לבן, אלא מתוך החותם ומתוך המקומות הגלויים שבזקנו שהיה דליל אפשר היה להכיר שהעולם אינו משוגע, ואם קראו לו הירש דער רויטער בוודאי שהיה אדום בנעוריו.

ר' הירש ז"ל לא היה מוסר המפתח של המחסן בעד כל הון דעלמא. שם היו מסודרים לו העצים להסקה בימות החורף בשני התנורים המפורסמים של חרסינה שאחד עמד על יד החסידים־שטיבל, שכל האדמו"רים לבית

ריזין שהיו באים להתפלל היו מתיחדים בחדר זה והוא הוא שעמד ממש תחת שער השמים. אצל תנור זה היו רבותינו ז"ל מגידים השעורים לפני התלמידים והוא לא היה כל כך משובח ומשום זה לא היה ר' הירש מסיקו תמיד והיה משתמש על הרוב בתנור השני, שכשהיה מסיקו היה מחזיק חומו ארבעים ושמונה שעות, ושם בין התנור לבין הקיר היתה חזקתו של יאסעל קארשעווער והוא היה ישן שם בכל לילות השנה, ובשבת אחרי הצהרים היו מקיימים שם מצות עונג שבת, שינה בשבת תענוג, מנדל ראשקובר ואיציק פוצ'נטייער, אחרי שהיו חוזרים מסעודתו הדשנה של ר' אלי' קיליער והיו הולכים כאותן אוזות שאנשי־אינגריש נוהגים לפטם...

בתנור זה היה נוהג חיים בינדערער לצלות תפוחי אדמה בפתח הקטן מלמטה ויאסעל קארשעווער היה מחמם לו איזה קומקום של תה. מובן שהירש שמש לא ידע מזה. שלא ידע כל עיקר אי אפשר להגיד. בבוקר, מיד כשנכנס, היה מסתכל בתנור ומובן שהכיר שם קצת אפר למטה והיה הולך סחור סחור, מתרגז ונוהם, רוטט וחוטמו התחיל להתאדם ולהתחדד יותר, והיינו אומרים לו שמישהו הדליק סיגריה. ומכאן סימני האפר... וגם מזה לא היתה דעתו נוחה והיו תמיד צרות צרורות ואין כאן המקום להאריך...

ובכן, במחסן שבחצר היו מסודרים העצים טורים טורים, עבים לחוד ודקים לחוד וגזרי עצים לחוד אַלון לחוד ושיטה לחוד. וילדים — היה אומר ר' הירש... ילדים הם ילדים... קונדסים ויכולים להחליף היוצרות... בדרך כלל אי אפשר להגיד שר' הירש היה רע מטבעו, כפי שהיו מלעיזים עליו, אלא פשוט היה קפדן. אבל מי שמצא חן בעיניו היה מוכן לרדת אתו יחד למחסן ולעזור לו העלאת הסולם על המרפסת שמאחורי בית המדרש בכותל דרום ואשר ממנה היו עולים על הבוידעם. וכך זכינו מספר פעמים למצוא חן בעיניו ושילך אתנו למחסן להעלות הסולם, והיינו עולים על העליה. ואני אומר לכם אוצרות יקרים! ראינו שדברי חברנו ישראל שרירים וקיימים.

דרכם של העשירים שהם נהנים רק משופרא דשופרא ומהשיריים שלהם זוכים ונהנים גם הקבצנים. כך בעניינים גשמיים וכך בעניינים רוחניים. דרכם של תלמידי חכמים לקיים והצנע לכת ובימות החול היו הולכים עם

בגדים כפשוטי עם משום עינא בישא. אבל בשבת שאני... רק משי וקטיפה. דרכם של בגדי חכמים שהם בלים במהרה, כדברי חז"ל: הני מאני דרבנן דבלו מחופיא דידהו... (מחיפוך המזיקים). ושוב דרכם של ת"ח שלא לצאת בבגדים בלים ומטולאים והיו מוסרים אלה הבגדים לעניים שבעיר שגם הם היו ת"ח אלא שלא זכו לשני שולחנות. וכך זכו גם הם למשי וקטיפה. וכשלבשו אלה בגדים אפשר היה להבין מה שאמרו חז"ל יאה עניותא לישראל... פניהם פשוט צהלו... ור' נחום דולגאטש ז"ל היה אומר שדווקא כך יאה ונאה להם לקבצנים. שאם הם ילבשו בגדים חדשים מה יאמרו עליהם זיי האבן זיך אוסגעפוצט ווי די דייטשען... אבל אם הם הולכים בבגדים מיושנים יש בזה משום עטרת זקנים... כובע קטיפה מיושן זאָגט עפעס (אומר מה שהוא)...

כך בבגדים וכך במאכלים וכל מיני פירות וירקות... הביכורים, המשובחים היו קונים העשירים והשיריים היו קונים הקבצנים. תפוח שהתליע, אגס שנרקב היו קונים העניים וגם הם טעמו טעם של פרי טוב ומשובח ע"י שיריים אלה. מי לא זוכר את זלמן פרעסער (זלמן הזולל) מן המשרתים־שוהל (בית הכנסת דמשרתים) שהיה מצוי כל היום בשוק דקישינוב והיה חוזר לפנות ערב לבית הכנסת דמשרתים בסל מלא פירות משופרא דשופרא אלא שהיו קצת מתולעים או רקובים.

כך בבגדים, כך במאכלים וכך בספרים. קישינוב היתה עיר ואם בישראל. הרבה בעלי בתים תלמידי חכמים היו בה. וביניהם הרבה שתורה וגדולה שימשו בהם כאחד, וכל אחד השתעשע בקניית ספרים משופרא דשופרא. כך כל בעלי בתים דמתא. על אחת כמה וכמה הבעלי בתים של בית המדרש הגבוה. יצא ש"ס מהדורה חדשה, ש"ס וילנא, ולו היה סלביטא או זיטומיר וכבר היה ישן, קרוע קצת — היה מוסרם לתלמידים חכמים העניים ואם היה יותר מדאי קרוע היו מעלים על העליה של בית המדרש הגבוה והוא היה מכניס בביתו חדש חדיש. כך בש"ס, כך ברמב"ם כך בש"ע כך בחומשים ובשאר ספרים. אומרים שאחרי המלחמה הראשונה כשנידלדלה העיר אחרי שנכנסו הרומנים וכבשו את בסרביה ונשארו גם הרבה אלמנות, וגם הרבה מאנשי מעלה ירדו מנכסיהם, והיו מוכרים הספרים, וכשבא ר' ייקעלע,

שהיו קוראים לו דער אוקריינער רב, והוא היה קונה ספרים ושולחם לפולין, שנעשתה אחרי המלחמה הראשונה למקום תורה. אמרו ששבועות שלמים היה שולח קרונות מלאים ספרים שלא שבעה עין לראותם...

ועכשיו תבינו כבר, שכשזכינו לעלות על העליה בחרנו לנו משופרא דשופרא. הלא הש"סים הם דף על דף והיינו מצרפים זיטומיר וסלוויטא ובלבד שתצא מסכת שלמה. אצל העשירים קובע גם המראה החיצוני. אצלנו היה העיקר התוכן. היו אלה שהצליחו לחבר ולסדר יורה דעה של דפוס למברג עם הפרי מגדים למטה. והמבחר היה גדול. היו אלה שסידרו להם חמשה חומשי תורה עם מ"ב פרושים, סידורים כל בו, נהורא מעליא, ואחד הצליח לסדר לו אפילו הסידור השלם של ר' יעקב עמדין ז"ל.

מובא בספרים, שענין רכישת ספרים וסידורים בארונות יפים שקוראים לזה ביבליותיקה, גם זאת היא תאוה ככל התאוות. ואי אפשר להגיד בודאות שלא נתפשנו לאותה תאוה בשעה שהיינו על הבוידעם. מין תאוה משונה אחזה בנו. עוד ספר... עוד ספר... ומכיון שנתפשנו לתאוה זו והענין לא היה כבר כולו לשמה, אז תאוה גוררת תאוה. וראינו שם בארבע פינות הגג קיני יונים. קודם נבהלנו. מי יודע איזה גלגולים הם כאן בעליה בין אלה השמות הקדושים. אבל הרגל נעשה טבע והתחלנו לראותם פשוט כסתם יונים דעלמא. ובאותה שעה ניצנץ רעיון במוחנו. יונים אלה, בין אם הם גלגולים או סתם יונים, אפשר להדר בהם סעודת מלוה מלכה ויהיה להם גם תיקון... ושוב אני אומר לכם, שעד היום לא ברור לי אם התאוה לספרים הולידה התאוה ליונים או שכל עצם חיפוש הספרים היה שלא לשמה. דבר אחד כן ברור לי, שיונים אלה לא היה כל כך קל להגיע אליהן. כל פעם כשהיינו עולים אל העליה היה ר' הירש עומד למטה ומחזיק בסולם, מעמיד פנים שכל עצמו הוא טורח למענם שח"ו הסולם לא יתמוטט, אבל אנחנו ידענו שהוא שומר עלינו שלא נוריד מי יודע מה מן הבוידעם. ור' הירש היה מרגיש בחוטמו כל רגע שלנו אם הוא לשמה או לא. ולו חס וחלילה היינו מורידים אתנו אפילו יונה אחת, מיד היה מתחיל בסגנונו: הה בחורי ישיבה! הנה בחורי ישיבה! צא ומסור להם הבוידעם, אומרים הם שגמרות חסרות להם ובעצם יונים הם מחפשים.

ולא פעם אחת השמיע באזנינו שנדע „אַז דער בוידעם איז נישט הפקר" ואם ישאיר אותנו לבד אז בשעה אחת אנו יכולים להחריב הבוידעם כולו.

עבירה גוררת עבירה ומחשבה גוררת מחשבה. יכול להיות שזאת היתה עבירה לשמה אבל מידי עבירה לא יצאנו. נשארה לנו רק דרך אחת, להתאים מפתח למחסנו של ר׳ הירש ולהוציא משם הסולם ולתפוס כמה יונים לכבוד סעודתא דדוד מלכא. והריני מוסר מודעה מראש, שתלמידי ישיבת קישינוב לא נחשדו ח״ו על הגזל ולא היו ביניהם מפריחי יונים. יונים אלה היו יונים דעלמא ולא אנחנו טיפלנו בעסק זה שיש בו משום פסולי דרבנן וכן לא נחשדו תלמידי ישיבת קישינוב לזלזל חלילה במצות שילוח הקן. גמרא ערוכה היא: כי יקרא... פרט למזומן. וזה היה בבחינת משולחן גבוה קא זכו, ולאמיתו של דבר היה כאן רק קפריזה מצדו של ר׳ הירש ולו לא היו מלעיזים עליו שבטבע הוא רע עין היה הוא בעצמו אומר לנו: חברה שמא תראו שם יונים, בבקשה קחו לכם מהטוב בעיניכם יונים ובני יונה תור וגוזל... אלא שכל האומר שר׳ הירש ותרן הוא יותרו מעיו. אם כן, יהודי כזה מצוה ללמד אותו קצת דרך ארץ. אבל מובן שנגד ר׳ הירש אי אפשר היה לצאת במלחמה גלויה. גם התקיפים שבין הבעלי־בתים לא העיזו לעשות זאת — בפרט אנחנו דגי רקק, לכן היינו צריכים להיות ערום ביראה, לקיים מצוה זו בעקיפין. דבר זה היה אפשר לבצע רק במוצאי שבת. קודם כל בשבת היתה גם דעת ר׳ הירש נוחה קצת והיה הולך הביתה מיד אחרי הבדלה. שנית לא היה לנו מקום להחזיק היונים אלו היינו תופשים אותם בימות החול. שלישית יש בזה משום חביבות המצוה וטבוח טבח והכן... ורביעית, וכאן יש תשעה קבים אמת, במוצאי שבת גם ר׳ ישראל משגיח כאילו הפקיר את הישיבה והלך לו לביקור למשפחת הכלה שלו. ר׳ נחום ריבצ׳ינסקי ז״ל לא היתה דעתו נוחה מזה. סוף סוף הוא לא אדם מן השוק ואם הוא הולך למשפחה, מה זאת משפחה! בידי אדם אי אפשר לצמצם, שבדיוק כשהוא נכנס, הכלה יוצאת והוא נשאר עם המשפחה... ובכן זה מעשה דייטש — אבל אנחנו בדיעבד היינו שבעי רצון מביקור זה.

ובכן, נשאר לנו רק הענין של התאמת מפתח. דבר זה בקישינוב לא היה

מהדברים הקשים. הישיבה עמדה בפריסייבסקי פרעאולוק (סמטת פריסיבסקי) ומצד שני, בפטרופבלובסקי קרן יקטריניבסקי לא רחוק משם היה הטולצ׳וק. מה זה טולצ׳וק אין צורך להאריך. בכל רחבי רוסיה הגדולה ישנם שווקים מיוחדים לדברים מיושנים ובלים. ולא נבראו אלה הטולצ׳וקים אלא להרבות במחלות ושבני ישראל יוציאו פרנסתם בכבוד. כלומר הוא לא סנדלר חלילה ולא חייט חס וחלילה אלא טולצ׳וקניק. ואני אומר לכם שיהודים הוציאו מזה פרנסתם בכבוד והולידו בנים ובנות והשיאו אותם בכבוד כדרך הנגידים. ובן־ציון חסיד יוכיח, שלא היה פשוט אלא טולצ׳ולניק (סוחר בדברים מיושנים) וביתו היה פתוח לרווחה, מכניס אורחים ומאכילם בהרחבה ושמו יצא בכל קישינוב וכשנפטר הלכו אחריו כל גדולי העיר.

ולא היה דבר בעולם שאי אפשר היה להשיגו בטולצ׳וק. רצית אדרת חורף, נגשת לטולצ׳וק והמוכרים הצביעו לך מיד על אדרת שהיא ממש חדשה — אלא מה מעשיה בטולצ׳וק? פשוט איזה גביר משוגע, כדרכם של הגבירים, מצא אחרת נאה הימנה וקיים וישן מפני חדש תוציאו, אבל הישן לא ישן ממש וזנבות הטחורים יוכיחו שעדיין טרם נקרעו... רצית איזה פטרבורגער קאלאש (ערדליים) עוד מלפני המלחמה הראשונה, שוב הלכת לטולצ׳וק ויגעת ומצאת. וגם מפתחות ממפתחות שונים היו נמצאים שם. מאחורי הקלעים היו מתלחשים שאנשי עולם התחתון מסתובבים שם ורוב הסחורות גנובות הן, והם הם היו הקונים הקבועים של אלה המפתחות. אדם שעבר בשוק, חזקה שמישמשו בכיסו וחזקה על גנבי ישראל שלא יגעו לריק. אלא אנו בני הישיבה לא היינו מפחדים מהם. סוף סוף גנבי ישראל ונהגו בנו בדרך ארץ, ואפילו חשדו באחד מאתנו שיש לו משהו בכיסו, לא בדקו אחריו כדי שלא לבייש את מי שאין לו...

וכך הלכנו והתאַמנו מפתח אחד למחסנו של ר׳ הירש ואם המפתח בידינו הרי חצי המלאכה כבר נעשתה. מובן שהכל היה בסודיות גמורה. רצינו להפתיע את הרבנית. ידענו שהצטערה הרבה על זה שרבנו מפטם אותנו רק ברוחניות. לעסק זה נבחרו תלמידים שאפשר לסמוך עליהם בשעת הדחק שלא יוציאו הסוד מן החדר. קודם כל אם ייוודע זאת לר׳ הירש היה עלול

להוציא אותנו ואת כל מטלטלנו החוצה ולגזור עלינו לרדת למטה בין שאר התלמידים. ולא משום גאוה יתירה לא רצינו לישון למטה עם כל התלמידים, אלא פשוט מפני הפרעושים והיתושים והפשפשים שדרכם להתקיים בקומת קרקע. בקומת קרקע זו שמתחת לבית המדרש הגבוה היה פעם מחסן גדול שהיה שייך לבעלי הטולצ'וק, ומובן שאחרי כל השכלולים שהשקיע ר' שלמה בבושקין ז"ל אחרי מלחמת העולם הראשונה ואחרי כל השיפוצים שעשה במחסן זה לא נהפך המחסן לטרקלין ח"ו. ועדיין היו יכולים לצאת בו על הארץ תישן וחיי צער תחיה. המחסן עדיין נשאר „באשקע" (כלומר: דירת מרתף) כמו כל הבאשקעס שבקישינוב, שהיו מלאים פשפשים, הני רשיעי, שבמחשך מעשיהם. ומשום זה קשה היה להם לאלה שכבר עלו למעלה שירדו למטה. וגם כלל גדול יש: מעלין בקודש ולא מורידין.

ואל תאמרו שמכאן ראיה, שלמעלה בבית המדרש לא היו בכלל פשפשים. ולא היא. היו והיו. בכלל לא היה בקישינוב בית שלא היו בו פשפשים או סימני פשפשים. ומעיד אני עלי שמים וארץ שפעם אחת נסע ר' יעקב דינר לאחד המקומות שהנגידים היו יוצאים להינפש בימות הקיץ ושהיו קוראים להם „דאטשעס". וכפי שאמרתי כבר, כל מה שחלק הקב"ה לעשירים בעולם הזה חלק גם לעניים קרוב לדבר זה. מעין אותה הנאה. ובכן, כשיצאו לדאטשעס הנגידים שזכו לתורה וגדולה כאחד, היו משאירים בביתם בני ישיבה לשמור ביתם מכל נזק ופגע רע, ונתקיים בזה זה נהנה וזה לא חסר... מובן שהיו שומרי חינם ובכל זאת היו שומרים נאמנים. וכך נפל בגורלי יחד עם חברי ר' שמואל קיסרמן הי"ד להיות שומרים בביתו של ר' יעקב דינר כשיצא לדאטשע. מה אספר לכם, בלילה הראשונה ישבנו מספר שעות ולמדנו במסילת ישרים. פחדנו שלא ניתפש חלילה לעבור על לא תחמד. עד שהגענו לידי מסקנא, שאין בינינו ובין ר' יעקב דינר אלא הבדל בזמן. שהוא עשיר מדומה עשרות שנים ואנחנו רק חודש אחד. ומכיון שכן, התחלנו לנהוג בביתו מנהג בעל הבית. מובן שלא היינו קמצנים כר' יעקב ז"ל, הדלקנו יותר מנורות חשמל, עשינו לנו מקלחת כל יום. פעמים בשבוע אמבטיה חמה. דרכם של נגידים להרבות ברחיצה, ואינני יודע אם משום שהם אינם

נקיים מעבירות או סתם מרבים בתענוגי העולם הזה. ואני אומר לכם כמי שהדבר אצלו בדוק ומנוסה, שאין לך דבר יותר טוב בימות הקיץ כמקלחת לפני השינה. ועקיצת פשפשים מורגשת אחרי הרחיצה שבעתיים ביותר. וכך דרכם של פשפשים, שמדקדקים באורחים. וכבר בלילה הראשון אחרי הרחיצה הקיצותי משנתי כאחד שדקרו מחט. הרגשתי עקיצה מאלה העקיצות שהיינו רגילים בהן בישיבה ובקצת נופך משלהם. התחלתי להעיר את חברי: שמואל, שמואל אתה מרגיש? והוא משיב לי: כן אני מרגיש... יש גם כאן מאותה הסחורה... דרכם של נגידים שיש על יד מיטותיהם מנורות חשמל שלוחצים בכפתור והם נדלקים, לחצתי בכפתור ויהי אור... ולא זכיתי לראות ממש אלא סימני דם... ואם שר' יעקב קבע בוודאות ולחש באזני המשגיח שאנחנו מילאנו ביתו בפשפשים (אז מיר האבן איהם פאר־וואנצט די שטוב), ומי יכול לדון עם מי שתקיף ממנו, אבל אנכי על משמרתי אעמודה והנני יכול להישבע שאלה היו פשפשים שהיו מצויים בביתו של ר' יעקב בכתלים שהיו קוראים להם „שפאליר וועגט"...

ולא סיפרתי לכם כל זאת אלא להוכיח שבכל בית בקישינוב היה מסחורה זו. אלא שבכל זאת היו מדרגות, הרבה, מעט... רק סימנים... וכך היה הבדל בין בית המדרש למעלה לבין קומת הקרקע למטה, ומשום זה היינו זהירים בכבודו של ר' הירש שלא להרגיזו שלא יורידנו למטה. למעלה לבנו גס בהם וכיון דדש דש, ולמטה שוב נהיה לאורחים חדשים, וזה לא רצינו בכל מחיר. ומשום כך בחרנו לעסק זה תלמידים שומרי סוד. וגם סתם מפני הבעלי בתים. מה יאמרו הבריות, הם תומכים בישיבה ועושים את עצמן כזבולון ועלינו להיות יששכר; ומה עושים בני יששכר אלה עסוקים בהפרחת יונים! והלא כתוב והייתם נקיים וכו'... העולם לא יכול לרדת לסוף דעתנו שכוונתנו אך ורק לשם קיום מצות מלוה מלכה, בבחינת ואנוהו... ושוב היינו צריכים לתלמידים שבאמת הם יראי שמים שבשעת מעשה לא יהיו נגררים לתאות האכילה. ולכך נבחרו מהענוותנים ומשפלי־ברך שבתוכנו.

איתה שבת קיימנו מצוות סעודה שלישית בישיבה. לא הלכנו לא לשולחן האדמו"ר מסקוירא ולא לשלחנו של הרב צירלסון, כדי שמיד עם

צאת השבת נוכל להתחיל במצוה. ועדיין לבי נוקפי. יכול להיות שעברנו בזה על דברי חז"ל שאמרו אין מחשיכין על התחום... אם שיש לחלק בין החשכה של רשות להחשכה של מצוה. מידי ספק בוודאי שלא יצאנו, כי מעיקרא דדינא פירכא, שאולי לא היתה זאת החשכה של מצוה וכל מעשנו היה מעשה שטן ר"ל.

שלש סעודות בישיבה היתה סתם סעודה ולפעמים התכוון המשגיח שהילדים יצאו בסעודה זו גם את הוועטשערע, זו ארוחת ערב. מובן שאי אפשר להרגיש בארוחת ערב את הרעווא דרעווא וזה גרם לנו לירידת המוחין. ונגשנו לענין קצת בידים מסואבות. אחרי הבדלה עשה לו ר' הירש סיגריה דקה שבדקה, כדרכו בקודש. ישב לו באחד הספסלים הישנים שמצד הבימה ועישן לו בנחת רוח מיוחדת. היה בזה מעין הלוויה של הנשמה היתרה. אחרי כן קיפל טליתו והניחה במגרה למטה. הכניס את ה"הבדלה" עם ה"הדס'ל", סגר המגרה והוציא המפתחות. בדק עוד פעם, שכך היתה דרכו להרבות בבדיקות בענינים אלה. ולקח לו הבגד העליון שקוראים "אויבערשט" שהיה מונח על הספסל הקטן מול הבימה שעליו היו הולכים בהגבהה וגלילה, והלך לו. אי אפשר להגיד שלא התפלא על זה שאנו נמצאים אותה שעה בבית המדרש. הוא ידע שבדרך כלל אנו מאחרים בשלש סעודות ואלה היו הרגעים היותר נוחים לו. ומשום זה הסתכל עוד לאחוריו, כאותו זאב שבקושי חוזר לו לאחוריו. הסתכל שוב אלינו בתמהון ומרב הייימישקייט הלך לו בלי שיגיד לנו לילה טוב או שבוע טוב.

הקפדנו שכל מעשינו יהיו בזריזות ובכונה והכל לשם שמים. מיהרנו למחסן ופתחנו אותו. הוצאנו הסולם ואמרנו לשם יחוד קודשא ברוך הוא וכו' הנני מוכן ומזומן לקיים מצות מלוה מלכה. סלם ר"ת סעודת ליווי מלכה. העמדנו אותו וכיונו אותו בדיוק מתחת לדלת שבתקרת המרפסת המוליכה לעליה, לבוידעם. הסולם הזה רגליו היו עומדות במרפסת וראשו הגיע לדלת שבתקרה ואמצע שיפועו נגד חלון אחד מבית המדרש שהיה יוצא למרפסת. חלונות בית המדרש היו כפול שמונה. ז"א ארבעה בכל אגף והיות שבשביל החורף היו החלונות כפולים, יוצא שבכל חלון היו שש עשרה שמשות. שנים

החזיקו בסולם למטה, שניים עמדו סתם במשמרת שמא במקרה יבוא מישהו. ואחד יותר ארוך עלה על הסולם. אי אפשר להגיד שלא עמדנו בדחילו ורחימו... ובכל זאת גרמו העוונות וכשזה עלה למעלה ורק נגע בדלת שבתקרה פתאום עבר עלינו רגש שהדלת נופלת למטה על ראשינו ומרוב פחד עזבנו המולם לנפשו והסולם התמוטט וירד לאט לאט ונכנס בכל השמשות ושבר אותן כולן כפול שמונה בס"ה שש עשרה.

באותה שעה ראינו ממש נסים גלוים שאף אחד מאתנו לא ניזוק, בפרט זה שירד עם הסולם. והצדקנו עלינו את הדין שכך נראה שכל הענין אינו לשמה וזאת היא רק עצת היצר שעטף את עצמו באצטלא של מצות מלוה מלכה לקיים אותה בסעודה ממש כדרכו של הירשלה דער באבעס... מובן שלא נשאר לנו הרבה זמן למחשבות. כאן היינו צריכים לעשות מעשה מיד כדי לטשטש ולהסתיר הדבר. והיינו אובדי עצות בבחינת אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים... אחד מאתנו רץ חיש לביתו של רבנו לטכס עצה. רבנו ר' אלטר ז"ל היה לנו לא רק רבי אלא גם חבר. וכשנכנס אליו הרץ הכיר בו מיד שקרה משהו. והרץ נגש ישר לענין וספר לו בסודי סודות את הענין. רבנו ז"ל חייך כדרכו וסילסל בקצה זקנו ואמר לרץ: היו גנבים שם? והרץ הבין להיכן הדברים מגיעים...

קישינוב היתה עיר שרובה ישראל, וידוע שרוב גנבי ישראל נינהו. והישיבה, כפי שאמרתי כבר היתה לא רחוק מהטולצ'וק ושם היה מקור הגנבים. הגנבים בקישינוב שרצו ברחוב בריש גלי כאותם העכברושים שעל יד המאפיה של פרויקע בעקער (האופה), וגנבים אלה היו מנסים מזלם גם בישיבה. מובן שאלה לא היו המומחים שבהם, בעלי המקצוע המפורסמים, אלא סתם גנבים שגנבו פשוט למלא נפשם הרעבה. וגם הם היו עולים בסולמות דרך החלונות שלמעלה וכך היו לוקחים מן הבא בידם, "ואל יבזו לגנב כי יגנב למלא נפשו כי ירעב" אמר החכם מכל האדם.

ואני זוכר שבשנת תרפ"ב בחורף הלך אתי ר' בנציון חסיד ז"ל לטולצ'וק והוא בעצמו בחר בשבילי מעיל חורף עם צוארון שאמרו שזה קרקול נקי, והייתי מתפאר בו. וכנראה שמהשמים לא רצו להביאני לידי נסיון ואחר

שלשה ימים נגנב ממני באחד הלילות. וסיפרתי לכם זאת כדי שתדעו שזה היה דבר רגיל שגנבים יבקרו בלילות בבית המדרש הגבוה. ובכן, מה הקושי בזה להגיד שפשוט שהיו גנבים? ויונים מאן דכר שמייהו! נמנו וגמרו שזהו מעשה גנבים, הם שניסו מזלם לעלות בסולם ולהיכנס דרך החלון מלמעלה למטה והם שהתמוטטו בסולם ששברו החלונות ובזה היינו יכולים כבר לסתום פיות המקטרגים. אלא שעבירה גוררת עבירה ושקר גורר שקר, הלכנו והוצאנו את כל כלי הקודש מהארגזים. בבית מדרש זה היו שני ספסלים במזרח משני צדי ארון הקודש, ספסל אחד ממול ארון הקודש שקראו לו שפיגל באנק, ששם ישב ר' שלום שוחט ז"ל והי"ד, ובאמצע, קצת רחוק משני צדי העמוד, היו שני ספסלים קטנים בצורה של אחור וקדם, ז"א שעל כל ספסל אפשר היה לשבת משני צדדיו. אלה פניהם לדרום ואלה פניהם לצפון, בכל צד שני מקומות ישיבה. בספסלים אלה היו ארגזים. בארגזים אלה היו גרות בשביל ההדלקות וכן כלי הקודש. על ארגזים־ספסלים אלה לא ישבו סתם קטלי קני אלא חסידים ואנשי מעשה. ר' אליהו קילער ז"ל, ר' ישראל שוחט, ר' אליעזר כהן ור' אברהם קליכניק החזן הידוע וכדומה. ואינני יודע עד היום אם אלה הארגזים נבחרו לתשמישי קדושה משום שישבו עליהם חסידים ואנשי מעשה אלה, או משום שאלה הארגזים היו מיועדים לתשמישי קדושה לכן הושיבו עליהם חסידים ואנשי מעשה אלה.

הסירונו המנעולים מאלה הארגזים. ועד היום אינני יודע באיזה כוח ומאין באה לנו מומחיות זאת, מקצוע זה לפתוח מנעולים אחת־שתיים. אין זאת שגדולים דברי חז"ל הבא לטמא פותחין לו... הוצאנו את כל כלי הכסף שהיו מעטרים בהם ספרי תורה בשבת ובחג ומועד. פתחנו גם הארגזים שלנו והוצאנו כל החפצים ועשינו חבילות חבילות וזה כדי להבליט את המהומה ולהגדיל הרושם. הנה הכל היה מוכן להוציא, הגנבים כבר ארזו הכל בחבילות, וכנראה שאחד התלמידים הרגיש בזה ומשום זה עזבו הגנבים הכל וברחו על נפשם, ומתוך בהלה קפצו דרך החלון ושיברו השמשות. מובן שתלמיד זה שהיה ישן על הספסל בדרום, על יד החלון שנשבר, היה צריך

להעמיד פנים שהוא ניזוק והוא היה צריך לתחבושת, ושני תלמידים עמדו על ראשו והחליפו משעה לשעה את התחבושת. מובן שאין מאוחר ומוקדם במעשה. קודם כל הלכנו וקיימנו סעודת מלוה מלכה משיריים דשיריים ככל מוצאי שבת, אלא שהריקודים לא היו ריקודים והמארש של הפאשטידא כבר לא היה מאַרש. ראשינו היו סחור סחור, מלאים מחשבות זרות, איך לסדר — או יותר נכון איך להפוך — את בית המדרש כולו כמו שאמרנו למעלה. אותו לילה היה ליל שמורים. בבוקר השכם קמנו והיינו מוכנים לקבל הבאים במחרוזת של סיפורים של אלף לילה ויום. הראשון שנכנס היה כמובן ר׳ הירש האדום. והכרנו בו מיד שאמנם הוא אדום. חוטמו התחיל לפנות ימין ושמאל ובפיו המשיך כל הזמן פפפפ... סיפרנו לו כל הסיפור והדבר נכנס באזניו כדבר המתקבל על הדעת. והפעם הסכימה דעתו שאמנם רצוי שהתלמידים יהיו למעלה בבית המדרש ולולא אלה התלמידים היה נשאר בית המדרש בעירום ובחוסר כל. וכשירד למטה למחסן וראה שהכל על מקומות בוודאי שהיה שבע רצון. אלא מתוך שהסולם היה הסולם של המחסן הכיר בזה שהמדובר ב„היימישע גנבים״, גנבי בית, ולא יודעים היום ולא מכירים את המתפללים שאין תוכן כברם, ביום נכנס להגיד קדיש ובלילה הוא בא לגנוב.

לאט־לאט התחילו לבוא הבעלי־בתים. הראשון נכנס ר׳ מנדל שוחט, סבו של משה׳לה קופשטין שהיום הוא בערבות רוסיה ואז היה מהמצוינים שבתלמידים, אלא שהוא היה עוד קטן ובנס ניצל משיני האריות של פטלורה ודניקין י״ש והסבא ר׳ מנדל היה שומר עליו כעל בבת עינו, אלא שבקפדנות יתירה. ומעשה שהיה בסכינו הקטן. סכין זה לא היה סתם סכין אלא מהסכינים הקטנים שיש בהם כל המעלות שמונים בסכין קטן. קודם כל אחד גדול ואחד קטן, ממש קטנטן ובזה הקטנטן היה מחדד צפרנו שבה היה מסיר הסרכות הדקות שבדקות, כן היה בו גם מחלץ להוציא הפקקים מן הבקבוקים וכן אחד דק וקטן כעין קיסם שבו מנקים השינים וכן אחד צר ודק לנקות בו האזנים והקת היתה מצדף, פערלמוטער בלע״ז, ממש פערל־מוטער. וחשקה נפשו של חברנו משה׳לה בסכין זו. ולא משום שדרכם של

ילדים לשחק בסכינים. קודם כל לא היה ילד, היה כבר בר־־מצוה. שנית כבר היה לומד היטב דף גמרא וכבר התחיל גם ביורה דעה. בעצם למדנו אז הלכות תערובת אצל רבנו ר׳ יעקב רבלסקי למטה בבית הכנסת הקטן שבקומת הקרקע. אלא שהגדולים שביניגו למדו לבדם גם מקואות. וכדרכם של תלמידים המשלבים הלכה למעשה היינו מתלמדים בחיצוב מקואות בתוך המסגרת שמסביב לשולחן. וכך היינו חוצבים במסגרת מקואות־מקואות עם מעלות־מעלות, הכל לפי מידת העץ של המסגרת. בכדי לקצץ בתוך מסגרת צרה היינו צריכים לסכין קטן וחריף ומכיון שראינו את הסכין של ר׳ מנדל בידו של ר׳ משה׳לה, לא הסירונו עין ממנו, שאינו דומה חודו של סכין קטן כאותו של משה׳לה, לחודו של הסכינים שהיו נמצאים בישיבה. אלא שחוד זה לא היה רגיל למקואות אלא לסרכות, ומכיון שנתקל בעץ הקשה שבמסגרת מיד נשבר והסכין נשאר כאתרוג בלי פיטום. וכשראה זאת משה׳לה הרגשנו שעולמו חשך עליו. כנראה שנטל הסכין בלי רשות ולחזור הביתה בסכין שבור לא היה יכל שר׳ מנדל קפדן היה, ולא שהיה קמצן, אלא כדרכם של צדיקים שאין פושטין ידיהם בגזל ומשום זה ממונם חביב עליהם. דרכו של אדם שבעת צרה כליותיו יועצות לו מה לעשות. וחפרנו גומא בתוך חצר בית המדרש וקברנו הסכין, כך בלי פרסום, ואגרא דסכיניא שתיקותא. ועדיין הסכין קבורה בחצר שם לא רחוק ממחסנו של ר׳ הירש. ולא הייתי מספר לכם ענין זה. סוף סוף מעשה ילדות הוא, אלא ללמדך שסכין מסוכן ביד כל שכן... ושלא יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו... שאלמלא אימתו היתירה של ר׳ מנדל היינו מחזירים הסכין למקומו בלי לאבד אותו בידים. וכשם שהיה קפדן ודקדקן בביתו כך היה קפדן ודקדקן כהילוכו, ובמלבושיו שיהיו נקיים. וגם בלימודו היתה משנתו נקיה. ולא היתה מרבה בדברים ומה שאמר היה מנופה בשלש עשרה נפות. וכל שאלה חמורה בטריפות לא היינו שואלים לרבותינו ז״ל אלא לר׳ מנדל. והיינו עושים זאת ברשות רבותינו משום שהוא צירף הלכה למעשה וידע הלכות טרפות עם כל הדקדוקים של הפרי מגדים. ובאותו בוקר, כשנכנס ר׳ מנדל לבית המדרש מיד אחרי ר׳ הירש, פנה ימינה כדרכם של בני מעלה שפונים

רק ימינה, והיות שתמיד היה שקוע ברעיונות נתקל בחבילה וכמעט שלא נפל עליה ונבהל קצת והרים עיניו וראה את החורבן ואמר: פחד פחדים... אמרנו גם אנו: פחד פחדים... והתחלנו לגלגל הסיפור. והוא הפסיקנו באמצע. ואינני יודע אם משום שלא נכנסו הדברים באזניו, לא שמיע ליה כלומר לא סבירא ליה, או פשוט שלא רצה להכניס לאזניו דברים של מה בכך לפני התפילה.

אחריו נכנס ר׳ שלום שוחט פוסע פסיעות קצרות ועיניו שפיל ואזיל. אמרו עליו שמעולם לא הסתכל מחוץ לד׳ אמותיו. תמיד היה חדור במחשבות ובכוונות וגם הפעם לא הרגיש אפילו בכל הערבוביה, ורק כשעבר על יד ארגז הנרות וראוהו פתוח וריק אמר הוא־הא... ואם ר׳ שלום שוחט אמר הוא הא, ניכר היה שכבר יצא מכליו שלא כדרכו להיות מתון. סיפרנו לו בקצרה הסיפור ואז אמר „געלויבט דער אויבערשטער די לעכט זענען דא...״ (תודה לאל שהנרות ישנם), כי הנרות לא היו סתם נרות. הכל היה אצל ר׳ שלום במידה ובמשקל בכונה מיוחדת. אלה הם להלולא של הצדיק מסדיגורא זצ״ל, ואלה להילולא של הצדיק מריז׳ין זצ״ל וכן כל חבילה וחבילה שעתה ויומה. ומכיון שהרים עיניו ראה את הקערה עומדת על יד הבחור המחובש, ואם כן יש כבר ספק שמא נטל את ידיו בבוקר וביקש מאתנו „מ׳זאל אוסגיסען דאס נעגעל וואסער...״ (שנשפך את מי נטילת הצפרנים).

ואחריו נכנס ר׳ משה׳לה קרנקרוס. ר׳ משה׳לה שוחט כולו משי. נעליו מבריקות ממש כראי. אבק שבאבק לא נראה על בגדיו ואינני יודע אם זה היה פשוט משום „הכון...״ או כדרך תלמידי חכמים המדקדקים שלא ימצא רבב על בגדיהם. בעל מחשבות גם הוא. מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, וגם בפירוש אחר, שאפילו בזמן שראשו מגיע השמימה לא שכח שהוא מוצב ארצה. אפילו בזמן שהוא תפוש בעליונים אינו שוכח בתחתונים. גם הוא נכנס כדרכו שקוע ברעיונות אבל הרגיש מיד בחורבן ואמר מעשה נורא. אמרנו גם אנו מעשה נורא. וגלגלנו הסיפור בשעה שהלכנו אחריו למקומו במזרח, לא רחוק מארון הקודש, וכשעבר דרך החולה שהיה שוכב בצד דרום לא שכח מלבקר החולה ואמר שהוא צריך לברך הגומל...

ואחריו נכנס ר׳ משה׳לה דיין ז״ל. יש להגיד האמת שממנו פחדנו שלא יתפוס הענין. ר׳ ברוך׳ל דיין היה אומר עליו שהוא חכם לכשירצה. והיה פיקח שבפיקח. חביב היה ר׳ משה ומקובל בבית המדרש עד שמחלו לו אפילו זאת שהוא מחסידי צ׳רנוביל והיינו צריכים לעשות מאמץ חדש לטשטש הענין. שלא ילך כבר סתם מצות אנשים מלומדה, היינו צריכים להכניס נימה חדשה לעורר רחמים ותמהון. כאותה אשה שהולכת לקבץ נדבות ותינוקה על זרועה ובזמן שהיא עוברת על פתחי נדיבים היא צובטת בתינוק והתינוק מתחיל לבכות ושערי דמעות לא ננעלו. ובכן זה עשה גם החולה שלנו. הוא נאנח אנחה עמוקה וקימא לן אנחה שוברת גופו של אדם. ואמר ר׳ משה׳לה: עד שיברך הגומל יש לקרוא לרופא. אז הוציא החולה את ידו החבושה כאות שאין צורך ברופא. ואם החולה אומר שאין צריך רופא אז גם ביום הקדוש סומכין עליו. ולא קראנו לרופא. ומכיון שהחולה היה שוכב על הספסל בצד דרומית מזרחית ומכיון שמקומו של ר׳ משה׳לה דיין בבית המדרש היה בפינה מזרחית דרומית, מובן שהיה קרוב אל החולה וכל הזמן אמר מעשה נורא... ולא נתקררה דעתו עד שניגש בעצמו אל החולה ובדק את הדופק ואמר ב״ה הדופק בסדר. לא יהיה לו כלום. עדיין אנו מסופקים אם אמר שאין לו כלום או שלא יהיה לא כלום... ואחריו נכנס ר׳ אלטר ומכיון שראה את המהפכה ראה מעשה ונזכר בעצתו וחייך לו קצת כדרכו. החיוך היה כאילו אומר: „די חברה פארשטעהן א געשעפט...״ (החברה מבינים עסק). ור׳ שלום שוחט לא היתה דעתו נוחה מחיוך זה. דרכו של ר׳ אלטר שהיה מתפלל על יד הבימה משמאל וזה מאחורי השפיגעל־באנק שישב ר׳ שלום שוחט ותמיד היו ויכוחים על רקע זה. ר׳ שלום היה קצת בקפידא ור׳ אלטר היה מחייך תמיד. וכשחייך גם עכשיו אמר ר׳ שלום שוחט „מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה...״ „ער שמייכעלט נאר שטענדיק. מ׳וועט איהם טרייבען אין גיהנום און ער וועט שמייכלען...״ (אפילו כשיוליכו אותו לגיהנם הוא יחייך).

ואחריו נכנס ר׳ מאיר כהנא, אחד הגבאים של בית המדרש, שהיה בנו של ר׳ יהושע העשל הכהן, מי שהיה בקישינוב פעם אחת יודע כבר מי

היה יהושע העשל כהנא. וכשהרב צירלסון הספידו קרא עליו הפסוק: שמע נא יהושע הכהן הגדול וגו' וכדרכם של גבאים הדואגים לטובת בית המדרש שאל מיד את השמש אם ספר היטב את כלי הקודש ואם לא חסר משהו. נתן הוראה לר' הירש להביא זגג ולהכניס שמשות, שביתו של המקום ברוך הוא לא יתראה חרב. וכן צוה עליו שאם לא יוטב היום מצבו של החולה יש להכניסו לבית החולים. סוף סוף בית המדרש אינו בית חולים...

וכי אטו כרוכלא איזיל ואמנה הרושם של כל הנכנסים. לאט לאט נכנסו הבעלי בתים וכן התלמידים והדבר נעשה כבר כדבר הידוע. לא הטרחנו כבר לספר לכל אחד הסיפור. וכשנכנס רבנו ר' יעקב רבלסקי ז"ל וראה את כל המהפכה, אמר כדרכו: מה החידוש בזה? "די גרויסע שווינדלען און די קליינע גנבנען" (הגדולים מרמים והקטנים גונבים...) ולמי התכוון "גרויסע" ולמי התכוון "קליינע" עד היום לא ידוע לי. וכשנודע הדבר לר' נחום ריפטשינסקי ז"ל אמר גם הוא כדרכו, "אז ישראליקל האט אנגעהויבען וויזיטירן די כלה איז די ישיבה הפקר" (כשהמשגיח ר' ישראל התחיל לבקר הכלה שלו נשארה הישיבה הפקר). וישראליקל משגיח כנראה הכיר באשמתו ושתק. אחרת לא היה עובר על ענין כזה בשתיקה, והיה בודק ובודק עד שהיה מגיע לאמיתו של דבר. וחברא חברא אית ליה ותהי העיר כמרקחה. ותהום העיר על המעשה הנורא עד שהגיע גם לצילובקה שוהל. ואם שחברנו משה מנשה'ס לא היה מבקר בימים ההם בישיבה, בא באופן מיוחד לראות הנסים והנפלאות שקרו לנו, והטה בידו לימין ושמאל: פלאי פלאים... והגיע הדבר עד לביתו של הרב צירלסון ז"ל וכשישבתי אצלו בשבת בסעודה שאלה אותי הרבנית: ואצלך לא גנבו כלום? ועניתי: לא. והיא אמרה אז מ'איז היינט ניט זיכער מיט דעם ביסעל פארמעגען" (שהיום אין איש בטוח ברכושו). וממה שפחדתי ביותר על הפגישה הראשונה של האדמו"ר זצ"ל מסקוירא שמא ישאל על הענין. ושם אין חכמות והרי אתה בין הפטיש והסדן. מובן שאנחנו, אם לא בפירוש נשבענו הרי זה היה רצוננו. וגם אפילו לשנות לא יכולתי: סוף סוף לפני האדמו"ר אתה עומד. להחמק שלא לבוא כלל — לא יכלתי.

והתגלגל הדבר שהייתי אצלו בימות החול והוא שאל כדרכו בקודש בקיצור: „איז מען ב"ה בשלום?" (האם הוא בשלום?) ואמרתי ב"ה בשלום. ובזה הורדה האבן מעל לבי. ועדיין לבי נוקפי שמא כן הייתי צריך לספר. סוף סוף שקר אפילו בעקיפין הוא שקר.

על מה שכן היינו צריכים לברך הגומל הרי זה על כך שבקישינוב לא היה המנהג לקרוא למשטרה בענינים אלה. ידעו שהמשטרה היא יד אחת עם הגנבים וזה יכול לגרום רק צרות, כתיבת פרוטוקולים, הצהרות, עדויות וכו'. אינני יודע אם אז כבר היתה השיטה של טביעת אצבעות או החליטו הכל על הכרת הפנים. גם העתונים בקישינוב לא היו יוצאים בכותרות על דברים כאלה משום שאלה היו מעשים בכל יום בחינת תבן אתה מכניס לעפרים?

רק ב„אונזער צייט" פורסמו על הענין מספר שורות, ולא משום שבא כתב מיוחד לראיין אותנו, אלא שהיה לנו חבר שקראו לו מאיר אונגורענער הי"ד וקראו לו גם מאיר תם. ולמה קראו לו מאיר תם? שהיה עושה את עצמו כתם. שוכב ועיניו ופיו פתוחים. הוא היה קורא מסור ל„אונזער צייט", ולא שהיה קונה אותו, אלא שהיה נגש יום יום למערכת, ושם בחוץ היו מדביקים יום יום על איזה עמוד או בחלון את העתון של אותו היום על שני צדיו. והיה קורא מהחל ועד כלה. וגם היה חובב לכתוב מאמרים. והוא הוא שמסר פרטים על המקרה. וכך היה הלשון באונזער צייט: „א מעשה נורא האט זיך געטראפען דעם שבת צונאכט אין דער ישיבה וכו'..." (מעשה נורא שקרה במוצאי שבת בישיבה וכו'...) ליצני הדור אמרו שזה היה המאמר הראשון שלו שזכה לצאת לאור עולם... והרגל נעשה טבע וכך נשכח הדבר עד היום...

ושוב אני אומר לכם שלא הייתי מספר מעשה זה אלא משום שדרכו של עולם שמגלים סודות כאלה אחרי עשר שנים ואנו מה נאמר שכבר עברו יותר משלשים שנה וגם גיבורי המעשה רובם אינם בחיים לכן גליתי מה שגליתי... וכוונתי היתה גם ללמד מוסר השכל שגדולים דברי חז"ל: שעבירה גוררת עבירה וגם בני ישיבה יכולים להיתפש לעצת היצר. וכי יש לקיים

מצוה פשוט בתמימות ולא לחטט במהרש"א. ולולא היה בא הרשלה דער באבעס עם המהרש"א שלו לא היינו באים למעשה זה. ועלינו להוסיף שהרבה זמן שילשלנו פרוטות לקופת בית המדרש כדי להחזיר הנזק שגרמנו בשבירת השמשות ועדיין לבנו נוקף שמא לא כסינו כל הנזק. וגם על זה לבנו דוה שמא עברנו על דברי חז"ל שאמרו אין מחשיכין על התחום...

ובנוהג שבעולם שמגלים לא רק הסוד אלא גם השמות של בעלי הסודות ובכן גם אני אגלה לכם מי ומי השתתף במעשה זה. החולה היה פנחס בלזר, בנו של ר' אברהם חיים החסיד הידוע מבאיאן. דרכו של פנחס כדרך אביו. היה יכול לספר כל מיני בדיחות ולא לחייך אפילו. וגם מקום משכבו היה תמיד על יד החלון שנשבר. מי שעלה בסולם היה מנדל רשקבר שאביו השאיר בישיבה הניגון הידוע ל„צור משלו... יבנה המקדש..." השומרים היו ברל קובילקר ושמואל קייסרמן הי"ד. ואז עוד לא היו קרובים קרבת בשר אבל קרובים ברוח. ואותם שהחזיקו הסולם היו יאסל קורשובר ואיציק פוצינטייער הי"ד! ואינני זוכר אם השתתף גם חברנו אברהם האניג שהיו קוראים לו אברהם דער גרויסער, להבדילו מאברהם פסח'ס שהיו קוראים לו אברהם דער קליינער. ואותו תלמיד שרץ לשאול בעצת רבנו ר' אלטר היה כותב הטורים האלה, שהיו קוראים לו אַרקי ביעטשער או מעכעלס ברודער. וזכיתי להינצל מהתופת והנני מודה לאל חי וגואלי, צורי וקוני על החסד הרב שעשה אתי שנשארתי בחיים והעליתי בכתב מה שהיה עוד שמור בזכרוני, ואם טעיתי ח"ו באיזה פרט או באיזה שם, או ששכחתי לכתוב מי שהשתתף עוד אבקש מאת חונן הדעת שימחל לי כי שגיאות מי יבין.

וסיפרתי מעשה נורא זה כדי ללמד עד כמה שחביבה היתה עלינו מצות סעודת מלוה מלכה שהיינו מוכנים להיכנס אפילו לעסק ביש זה ובלבד לקיים המצוה בהידור, ביונים ובני יונים. אלא שכנראה כוונתנו היתה רצויה ומעשנו לא היה רצוי לכן עלה מה שעלה.

מובא בספרים שאותו אבר ששמו נסכוי, אינו נרקב לעולם משום שהוא טועם ונהנה רק מסעודת מלוה מלכה במוצאי שבת, ואז ממילא לא טעם מהסעודה של ערב שבת שטעם ממנה אדם הראשון לפי עצת הנחש. וממילא

לא חלה עליו קללת המות ומשום זה הוא חי וקיים לעולם. וגם סעודת מלוה מלכה יש לקיימה בלי כל פניות, בלי נדנוד דנדנוד של איזו כוונה זרה. וכנראה שכוונתנו לא היתה כל כך טהורה ולכן קרה מה שקרה. והנורא עלילות, הבוחן לבות וכליות, יזכנו בפעולות טהורות ובמחשבות נקיות, אמן סלה.

אלתר ספרא

זכרונות מחיי בישיבת קישינוב

בשנת תרפ"ד, ואני אז בן י"ב, אחרי החגים, בשעה שכל אב בישראל דואג היה לבחור את ה"חדר" ואת הרבי המתאים לבנו — זוכר אני אותו יום ואותה שעה שחזרתי הביתה ממשחקי בחוץ עם חברי בני גילי, והנה נשאלתי מפי הורי ז"ל, אם אסכים לנסוע לישיבת קישינוב ללמוד שם? לאחר שעניתי בחיוב חזרו ושאלוני אם אהיה מוכן לתנאים המקובלים שם על התלמידים, היינו: אכילה, שתיה ולינה הניתנות שם חינם לתלמידי הישיבה. גם על זה עניתי בחיוב. עלי לציין ערכה ומשמעותה של שאלה זו לגבנו, כי שלוש שנים לפני כן הסיע אבינו את אחי הגדול ממני לישיבה זו. באותו זמן היתה הישיבה מוחזקת על כל הוצאותיה בידי הנגיד הידוע ר' שלמה בבושקין והוא שהנהיג בה את המטבח הכללי. אחי שלא הורגל בכך, סירב בתחילה לתנאי זה. כפי שסופר לי אחר כך ניסה אבי בדבריו אל ר' שלמה בבושקין להשפיע עליו שיסכים לקבל ממנו את תמורת החזקתו של אחי בישיבה, אולם הלה סירב בהחלט לוותר על המצווה, ואז החליט אבי לשכן את אחי באכסניה קבועה ובכל תקופת לימודיו היה אחי מקבל סכום כסף חדשי לכלכלה. אולם מכיוון שעתה היה המצב הכלכלי שלנו בבית קשה, ביקשו לשמוע ממני את דעתי, כאמור. הסכמתי והוחלט כי אני נוסע. התפארתי בפני חברי כי עתיד אני לנסוע בקרוב. אחרי ימים אחדים ארזו את חפצי ולעת ערב נפרדתי מבני משפחתי. על אחי הגדול הוטל התפקיד להובילני

ולסדרני שם. כל הלילה, עד עלות השחר נמשכה הנסיעה ברכבת, וכשהגענו למחוז חפצנו ירדנו ועלינו לחשמלית שבה נסענו עד רחוב חרלמפובסקי פינת יקטרינובסקי ומשם הלכנו ברגל עד לרחוב סטאראיה ארמיאנסקי, מקום האכסניה של אחי. כשעברנו סמוך לבנין העירני אחי להביט בו. מראהו מאז בדמדומי שחר ניצב לנגד עיני כל אימת שאני נזכר בו.

*

אחי, שבכל ימי שהותו בישיבה למד אצל ר׳ אלתר ז״ל, היה רגיל לספר הרבה בשבחו, אם משיטתו בלימוד וכוח הסברו, ואם משיחת חולין שלו. הוא היה קשור אל ר׳ אלתר בקשרי אהבה מיוחדים של תלמיד לרבו הנערץ, ואף ר׳ אלתר חיבבו כנראה. על כן מצא עוז בנפשו לבקש את ר׳ אלתר לקבלני לחדרו, אף כי לפי ידיעותי לא הייתי כל כך ראוי לזה. מבוקשו ניתן לו, לשמחת שנינו.

באותו זמן פגש בנו ר׳ פישל זיידמן ז״ל. הוא הכיר את אבי כידיד שארחו בביתנו בכבוד רב וטרח למענו לסדר לו תעודת זהות, בהימלטו לבסרביה כפליט מפרעות אוקראינה אחרי מלחמת העולם הראשונה. עכשיו ששמע כי באתי להשתקע כתלמיד בישיבה, הביע משאלתו שאגור אצלו ואסעד על שולחנו בשבתות, בהבטיחו כי ישים עינו עלי לעזור לי בלימודי. אנו, שלא ציפינו כלל להצעה כזאת, נענינו לו ברצון ובתודה. אני נשארתי אז בבית המדרש ליד השולחן ואחי יצא לקנות בשבילי ספל, כף מזלג וסכין, וכשחזר ומסרם לי — ראה זאת ר׳ אלתר וכדרכו אמר בהלצה: עכשיו יהיה חייל ממש...

עוד באותו ערב העברנו חפצי לביתו של ר׳ פישל זיידמן שבו נשארתי להתאכסן באורח קבוע ואחי חזר הביתה. מעין תקופת־הזוהר של נערותי התחילה אז, אם כי בשעות הראשונות שנשארתי לבדי שרוי הייתי בעצבות ובגעגועים על ביתי ובני משפחתי. לבי לב נער התכווץ בי ודמעות חנקו את גרוני. בכי ילד תמים בגעגועיו על חיק משפחתו מקום שעשועיו. בעתים כאלה השגתי את כל עומק משמעותו של דבר ה׳ אל אברהם אבינו: „לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך". אכן, חייב אני הרבה לאותו יהודי יקר־

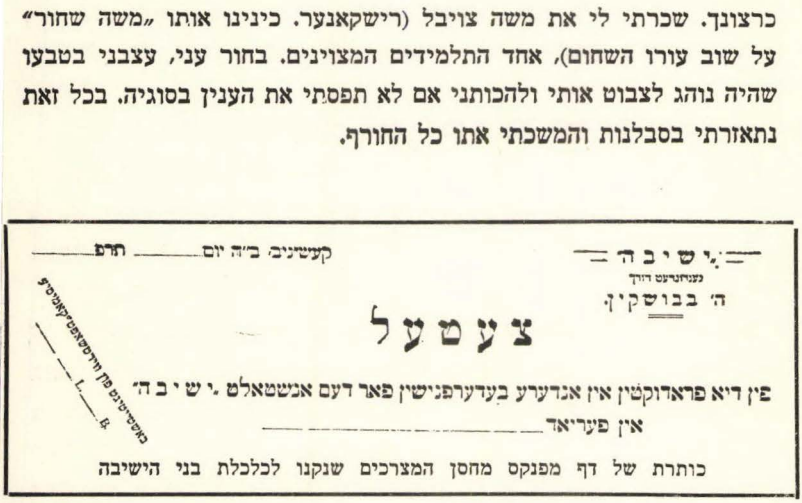
רוח, למדן ונדיב, מורי ורבי ר׳ פישל זיידמן נ״ע, עפר אני תחת רגליו, כי הוא בדרכי האבהות חיזקני ועודד את רוחי, הדריכני בדרך התורה ולימודה. הוא שעורר בי את התשוקה ללימוד, ובכל ערב כשחזרתי מבית הישיבה היה פותח בשאלותיו: מה למדנו ואיך? הספיקו לו תשובותי הקצרות והמקוטעות למען ידע מיד הסוגיה מהי והיה מסביר לי מניה וביה בעל־פה ומברר את הענין.

נוהג היה להשכים בבוקר וללמוד משניות; הוא קירבני אליו וצירפני ללימוד. ולא פעם ארע שנתקלנו באותו לימוד הגמרא במשנה שלמדנו בבוקר.

פעם אחת קרא לי ר׳ אלתר ואמר לי כי בשבוע הבא עתידים אנו ללמוד בפרק המדיר במסכת כתובות, והוסיף: כה תאמר לר׳ פישל והוא יכין אותך מראש בפרק זה. נוהג זה נקבע בינינו לתקופה מסוימת וכך יכולתי להחזיק מעמד בין גדולים ממני.

כאן עלי להזכיר את חברי התלמיד בערלי יאסר (בארבאש), שר׳ אלתר היה מכנהו „דער יאסער סוחר״. הוא היה בן למשפחה מיוחסת ועשירה ביאסי, שהכרתיה מקרוב לאחר זמן כשלמדתי בישיבת יאסי. לבערלי, זה היתה קרבה משפחתית עם ר׳ פישל, ואביו, ר׳ יהודה־ליב בארבאש (יליד ליטא, למדן ואוהב תורה), דאג לבנו וביקש מר׳ פישל שישגיח עליו ויבחון אותו בכל שבוע. בידו הפקיד את הכסף שהיה שולח מפעם לפעם למען בנו, ובערלי חייב היה לבוא כל יום אל ר׳ פישל לקבל אצלו את הכסף להוצאות היום. ממילא היה כפוף למרותו. פעם אחת בשבוע היה ר׳ פישל מאשר במכתב כי אכן נבחן אצלו בשבת. סיפרו לי כי ר׳ פישל הזמינו בתחילה לגור אצלו והוא סירב. עתה, כשבאתי אני לגור שם, נתקנא בי והיה נכסף לתפוס את מקומי, ר׳ פישל ניצל הזדמנות זו לעורר בינינו תחרות, והבטיח סכום כסף מועט למי שיטיב לדעת את השיעור. פעמים, כשהייתי אני הזוכה, היה בוכה ומצטער שאינו יכול גם הוא להיעזר ע״י ר׳ פישל בלימוד. לכן שכר לו אחד מהתלמידים המבוגרים, חיים צאצקין, שיעזור לו בלימוד השיעור ובהכנת ה„ליינען״. כל יהבו השליך על הבחור הזה והיה פטור ממאמצים

יתירים. שולט היה ברבו־עוזרו זה וגוער בו אם נכשל בשיעור. אף אני חשקה נפשי בשיטת לימוד כזאת. טיפשות היתה בי ועמדתי וכתבתי לאבי, כי הבחנתי בר, פישל שאינו נוטה עוד להמשיך ללמוד אתי, ועל כן אני מבקש סכום של 20 ליי לשבוע כדי שאוכל גם אני לשכור לי בחור עוזר. הדבר נודע לר׳ פישל והוא שאלני: הייתכן? כלום אמרתי כך שכתבת זאת לאביך? גימגמתי בלשוני. אף־על־פי־כן הבין לרוחי ואמר: אם כן, עשה כרצונך. שכרתי לי את משה צויבל (רישקאנער. כינינו אותו „משה שחור" על שוב עורו השחום), אחד התלמידים המצוינים. בחור עני, עצבני בטבעו שהיה נוהג לצבוט אותי ולהכותני אם לא תפסתי את הענין בסוגיה. בכל זאת נתאזרתי בסבלנות והמשכתי אתו כל החורף.

י ש י ב ה
נעוויאָרק דורף
ה׳ בבושקין.

קעשינעב ב״ה יום _____ תרפ _____

צעטעל

זיין דיא פראדוקטין אין אנדערע בעדערפנישין פאר דעם אנשטאלט י ש י ב ה׳
אין פעריאד _____

כותרת של דף מפנקס מחסן המצרכים שנקנו לכלכלת בני הישיבה

מאיר שילוח

שורות...

ברצוני להקדיש שורות מעטות לאלה שתרמו כה הרבה לעיצוב דמותנו הרוחנית. ולא לביוגרפיה ותולדות חייהם הדברים מכוונים, ולא לשרטוט קצר של קוי אופי בולטים, ושוב: לא תאור שלם אלא בבחינת „זעיר פה זעיר שם".

הראשון ממורי בישיבה היה ר' צבי הירש גוטמן, יהודי כשר ופשוט במובן הטוב, אתו צעד כל בן ישיבה את צעדיו הראשונים. הוא לא הפליג לעולמות העליונים, לא התהלך בגדולות, אלא התנהל לאטו לפי כשרם של תלמידיו הרכים־המתחילים, בסבלנות ללא קץ היה חוזר ומסביר ושוב משנן לנו „מאה פעמים ואחת" את הקטע הנלמד. הוא היה מטופל בילדים רכים ועני מרודה. אף פעם לא ראיתיו צוחק או מחייך, תמיד היה תפוס הרהורים, ומבעד למשקפיו העבים (קצר רואי היה) היה תמיד נבט צערו וקשי חייו, היה טיפוס של מלמד הנאמן לתפקידו, אדם העושה את מלאכתו בנאמנות באופן טבעי, ולא יודע רמיה מהי. טוב לב היה וידע לקבל יסוריו באהבה, רגש של רחמים נשאר תמיד בלב ליהודי תמים זה, ורק בסעודת פורים שהיינו עורכים אצלו היינו כולנו מתפרקים ומתעלים יחד אתו...

המורה שלאחריו ר' אלתר קופצ'יק. הוא היה בעל קומה תמירה. לימד תלמידים מתקדמים. שעורו בגמרא ותוספות היה בעל רמה גבוהה. הוא היה עמל בהכנתו. לא היה בעל תפיסה מהירה ביותר. אולם היה מעמיק

כמקדח, חודר שכבה אחרי שכבה. לאט וביסודיות היה מקיף ומשתלט על הסוגיא, ניחן בחוש פדגוגי, מנתח ומגדיר את הנושא, מבליט את תמצית הנדון, את נקודת המוקד. היתה לו גישה אישית לתלמידים, ובהרגשתנו הוא היה יותר תלמיד מבוגר מאשר מורה, פומיה לא פסק מגירסא, והיה משלב תכופות בדבריו הרבה ממוסר החיים ומשמיע־מטיף מוסר והליכות חיים, הוא היה טיפוס מקורי, וטבע מטבע עצמית־עצמאית בהליכותיו. לא הלך בדרך סלולה ושגרתית אלא חצב לו דרך תוך מאמצים אישיים בלימוד ובחיים, והשם „ר' אלתר" אומר הרבה מאד לאלה שעמדו במחיצתו ויעורר תמיד הערכה ליהודי ולמורה דגול.

אחריו היה מלמד אותנו הרב רבלסקי על ידי שעור בגמרא על כל נושאי כליה, וגם שעור ב„יורה דעה". הוא היה אדם בעל אופי, לא חת מפני איש. האמת היתה נר לרגליו, סבל רבות בגלל זה והיה מטרה למשברים, אולם הוא לא נשבר. לדעתי הוא היה טיפוס של תלמיד חכם, ואיש ציבור יותר מאשר טפוס של מלמד בישיבה. היה ער לנעשה בעולם היהודי בכלל ובעולם הציוני בפרט, בעל חוש פוליטי מפותח. היה חי בתוך הוויות העולם והקדיש להן הרבה זמן, בכל מאורע ציבורי היה הופך והופך בחריפות, ותכופות אף היה מבקר שנון. מבחינה זאת לא שובץ בתוך סגל מלמדי הישיבה. הוא היה בעל שכל ישר ובעל כושר הסברה, שיטתו היתה „על המקום", לא הביא „ממרחק לחמו" ואף לא חיבב חידושים ופלפול יתר, אלא חתר להבנת הסוגיא במקום. בגלל אפיו העצמאי לא התמזג ביותר עם תלמידיו. הוא שימש בשנים האחרונות כרב בת"א ורכש לו עמדה מכובדת, וחבל שנפטר טרם שהגיע אפילו לשיבה.

ר' משה'לה דיין (הינשפרג) ע"ה היה מלמד אותנו רק פוסקים, ואחרי לימוד של שנתיים היה מסמיך להוראה את תלמידיו, הוא היה אדם פיקח וידוע שם, למדן ועמקן, בעל תכונות אצילות ויפה־רוח, היה מקמץ בדיבורו, והכנוי „ר' משה'לה" היה מבטא את יחס הכבוד שהיו רוחשים לו. היה נושא הרבה בעול הישיבה מתוך התנדבות. תלמידיו היו ממעטים בשיחה בנוכחותו ועוסקים רק בלימוד.

ר׳ ישראל קריזלמן המשגיח, בעל מום וידוע חולי ובכל זאת כולו שופע חיים ועליזות. עומס הישיבה היה מוטל בעיקר על כתיפיו. הוא ידע להתהלך עם כל אחד כרע ואח, וחיבה יתירה היתה נודעת ממנו לכל תלמיד ותלמיד, הוא רכש את אמון כולם, הטיף והדריך במקל נועם, חדר לכל נבכי חיינו מתוך דאגה ונאמנות, ולא כסקרן העוסק בבילוש חלילה, או מבצע הוראה „מלמעלה". לולא דמיסתפינא הייתי אומר שאם העריצו את יתר המורים הרי אותו אהבו וחיבבו. הוא היה בעל שיחה נאה ובעל נועם הליכות. נחן בכושר ארגוני, ובמשברים התכופים שהיו פוקדים את הישיבה, — ובמיוחד בשטח הכלכלי — הוא הצליח להוביל את „הספינה" לחוף מבטחים. בעינינו הוא היה ה„ראש" הבלתי מוכתר, דמות מופלאה שאיחדה חזון תורה עם חוש המעשה, יושר וקסם אישי עם הכרת המציאות על כל נתיבותיה, הוא עיצב את תפקיד „המשגיח" ונסך בו הרבה נשמה, אהבה והתמסרות, ובצדק נהפך להיות ה„תלפיות" שלנו.

אין לדלג גם על שמו של ר׳ שלמה בבושקין ע״ה, ברם זכור לטוב ולשבח יהיה האיש שדאג לשיקומה של הישיבה אחרי מלחמת העולם הראשונה, וכילכלה — על מוריה ותלמידיה — מכספו, כי אכן נדיב לב ורוח היה, ועם העברת הישיבה מבית המדרש הישן לבנינה הגדול הקודם שברחוב פופובסקי 8 — בנין „פרלמוטר־קליגמן" — כאילו דחקו את רגליו והמעיטו את שמו ופעלו הגדול. יש גם להזכיר את שמו של ר׳ פישל זיידמן ע״ה שהיה בוחן אותנו בקביעות וכל אימת שהיה נכנס לישיבה למטרה זאת היה מהלך עלינו אימה ומטיל בנו מרה. קצת קפדן היה, דרש רמה ושכלול הכלים, ופניו היו קורנות מאושר כשקיבל תשובות קולעות, כי הקשר התורני בינו ובין הישיבה היה חזק ואמיץ.

בין העסקנים שדאגו — כחברי הועד — לקיום הישיבה בלטו הנגידים־הגיסים ר׳ יענקל דינר ור׳ (פיני) גרינברג (לזה האחרון שהיה למדן חריף־שכל ונמוך קומה קראנו באידיש: „קורץ און שארף") שהקדישו הרבה מזמנם ומרצם לביסוס הישיבה. ואחרון אחרון: ר׳ מ ש ה׳ ל ה קליגמן ע״ה, זה העושה והמעשה העיקרי, הגביר חסוך הילדים שהיה

שקוע בעולם הכספים ובעולם הישיבה כאחד, מבלי שדבר אחד יפריע למשנהו, בעל הליכות מודרניות וצמוד לעולם הישיבה, הציץ ולא נפגע, בעל שכל ומעוף.

יודע אני שהעיקר חסר כאן, והוא — ה ת ל מ י ד י ם למאותיהם שמילאו את כתלי הישיבה וקולם — קול יעקב — היה מנסר יום ולילה בחללה. במיוחד מתעורר אני לכך עת מסתכל אני בתמונות השונות, רובם אינם אתנו, הלכו בדרך כל קדושי הגולה, כל אחד מהם מעורר זכרונות, איש איש ורמתו, תכונתו והשגתו, הם היו כמין פסיפס מגוון שהחשק ללון באהלה של תורה איחד אותם. ובפעם המאה מתעורר הרצון לשאול: למה אני ואתה הקורא זכינו להימלט ולהיקלט בארץ החיים (תרתי משמע), והם משום מה נסחפו ונגרפו בזרם הדמים? תקצר היריעה מהכיל את שמותיהם מעשיהם ומהותם, עלינו להצמיד את מבטנו לשורה הארוכה־הארוכה הזאת העטויים בהילת הזוהר והנצח ולידום...

זכר כולם ינון לעד, ובעל הרחמים יצרור בצרור החיים את נשמתם. אמן.

מהתם — להכא

פ ג י ש ה

זה עשרים וכמה שנים חלפו מאז חברי עלה ארצה. בישיבת קישינוב ישבנו על ספסל אחד ולמדנו יחד בגמרא אחת, ואני עקבתי אז אחרי ה„דיבוק" הציוני שנכנס בו עוד בשחר נעוריו. כל ידיעה מהארץ היתה בשבילו מאורע וגרמה לו התרגשות, והוא ממש נשם מאויר הארץ, „חוצפא קדישא" היתה בו לדבר בתוך כתלי הישיבה בשבחו של הד"ר הרצל, הצטער מאוד ש„במקרה" לא היה גם ר ב... אנחנו כולנו קנאנו במקוריות שבו ובמרצו הרב לעסוק אחרי הלימודים — בשעות המאוחרות — בלמוד לשון הקודש ודקדוקה.

עם גמר לימודיו החלו לדבר בו „נכבדות", והוא בעקביותו התנה תנאי

שעל רעיית חייו לעלות אתו ארצה ולחונן את עפרה. ואמנם מצא כעבור זמן קצר את עזרו ובת זוגו, ותיכף אחרי כלולותיהם עזבו את הגולה למגינת לב הוריהם, עלו ארצה והשתקעו בירושלים עיר הקודש — כי דווקא בירושלים חשקה נפשו. זכרונו נשכח כמעט כליל מלבי.

לפני זמן מה הזדמנתי לביקור בירושלים, ויהודי בעל זקן שחרחר המתחיל להלבין בא לקראתי באחת הסמטאות, כשהוא מוביל עגלת תינוק. הוא הסתכל בי ולא גרע עיניו ממני. אף אני ראיתי בו דמות מוכרה, ובמיוחד הזכירוני עיניו במשהו רחוק־קרוב מטושטש. ולפתע קראתיו בשמו, אף הוא הכירני, וכעבור דקות ספורות קלחה ביניינו שיחה ערה באמצע הרחוב הירושלמי, ויותר על „הימים ההם" מאשר על „הזמן הזה". פרטים קטנים מהעבר הרחוק קמו לתחיה ונזכרו ברוב ענין, מורים וחברים עברו תחת שבט פינו, פה ושם נזכר שם תוך אנחה וצער על שהלך מאתנו בדרך של כל קדושי הגולה, וחיי הישיבה על פרטיהם ופרטי פרטיהם צצו ועלו מתהום הנשיה, ואנחנו נהפכנו בהרגשתנו לתלמידי הישיבה מאז, וחוויית הימים ההם אפפה אותנו והכניסה אותנו כבמטה קסם להיכלה המפואר, ואנו כאילו צמודים שוב לספסל הלימודים ומתנועעים יחד תוך הניגון הרחוק־הקרוב הידוע, נעלמו כל הענינים האחרים ברגע זה ורק: שמים וארץ — והישיבה. לפני לכתי — אחרי שיחה ממושכת — „נזכרתי" לשאול אותו על משפחתו פרנסתו ומעמדו כיום, אולם כל זה כטפל לעיקר נושאנו המשותף, ובין היתר השמעתי מחמאה ליורשו החמוד ששכב בעגלה ועקב בעיניו השחורות־הנוצצות אחרי שיחתנו ותנועת ידינו כל הזמן. „איזה ילד נחמד לך"! הערתי לו, חברי הסמיק קצת הצטחק והפטיר: „הרי זאת נכדתי, בתה של בתי הבכורה" ותוך השפלת עיניו הוסיף: „זה למעלה מחצי שנה שאני כבר סבא, כן, סבא ממש. אחרי לכתו הרהרתי בחברי־שותפי לספסל הלימודים — הסבא, ופרצופו, בעל הסנטר המחודד מאז, ללא התימת זקן בלט במיוחד עכשיו לעיני, הוא העמידני באופן מוחשי על תחנות החיים הרבות שחלפו והנן כבר מאחורינו. האם הימצאותי בין צעירים באופן יחסי, הסיחה את דעתי מ„אמת" זאת? בכל אופן התעכבתי לרגע

כדי להביט אחורה אחרי חברי ההולך ומתרחק, והצצתי אגב פגישה מקרית זאת בפינה אחת מראי החיים, וכעבור רגע המשכתי ללכת ואחר כך לרוץ לרגל עניני הנוכחיים. ואתי רצו החיים במהלכם הנצחי — — —.

ל"אור ח"ש"ס שהופיע בביתי

לזכר סבי, ר' משה מנקר, טוקרסקי, ז"ל

בישיבת קישינוב שכן כבוד הש"ס הוצאת סלאַוויטא, וז'יטומיר, הנייר היה קצת כהה־ירקרק, אולם הכריכה חזקה, ופסי עור חום לאורך הגב החיצוני של הספרים שמרו עליהם לבל יתפרקו. גילם הגיע — לפי חישובי הגימאטריא של הפסוקים שבדף השער לפ"ק — ללמעלה ממאה שנה. הם היו מנוצלים מאוד ובעיקר בעת לימוד התוספות, המרבים ב„מראה מקום", במיוחד נלמדו הסדרים נזיקין (ה„בבות" ועוד) וחלק מנשים (יבמות, כתובות, קידושין גטין ועוד) סדר קדשים לא היה נלמד, בדרך כלל.

בחור ישיבה שהגיע לפרקו ונכנס לברית האירוסין חותנו היה מעניק לו כמתנה ש"ס מהודר, וזה היה כעין חוק, כמו תיק הטלית ותפילין שהכלה היתה נוהגת לרקום לו בציורי ציצין ופרחים, והוא היה מתהדר בש"ס, מראהו לחבריו שהיו מדפדפים בו, ומגלים חידושי דפוס בנושאי־כלים שבו.

בחור ישיבה שהיה זוכר מאמר חז"ל לפי הדף היה מעורר כבוד וקנאה, וזכורני כד הוינא טליא איקלע למתא גאון אדיר — הרב מטפליק שברוסיא (הרב שמשון אהרן פולונסקי ז"ל נפטר לפני כמה שנים בירושלים), והוא היה יודע בעל פה אף את „נושאי הכלים" מלה במלה. הוא בא לבחון את בני הישיבה ושררה אז מתיחות רבה, הוא הראה ממש „מעשה להטים", והצביע בכל מאמר חז"ל שנשאל עליו על מקורו המדויק. אנחנו ראינו אותו כאדם שכוחו למעלה מדרך הטבע. חכמי התלמוד התנאים, האמוראים ומפרשיו היו בשבילנו גיבורים חיים וקרובים לנו קרבת רוח, תופשים מקום במחשבה ואף השפיעו למעשה. חבר שהיה בא לידי כעס די היה שיזכירוהו מאמר החז"ל: „כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה" וההוא היה מרפה מכעסו, ולא פעם הפסיק חבר באמצע משפט־התלונה על חברו כשמישהו היה מפליט: לשון־הרע! ועד היום הנני מאמין שאנחנו — יחד עם יתר יוצאי ישיבות שלא

התפרקו — מושפעים ממוסר התורה שספגנו שנים רבות ומאווירת כיבוש היצר שחונכנו בה, והעובדה שבין התיקים הפליליים במשטרה המדברים על אונס, שוד, רצח גניבה וכד' לא מופיעים שמותיהם של אנשים דתיים מאשרת את השפעתה המוסרית במישרים ובעקיפים של דעת התורה על לומדיה בחיי המעשה של יום יום.

חגיגת סיום של חברה ש"ס בבית המדרש הגדול שבשוק החדש אחד משלושת בתי הכנסת שנקראו „די דריי שיהלן") היה מאורע רב־ערך, ומודעות גדולות — לבוא ולהשתתף בשמחת מצוה היו מתנוססות בכל בתי הכנסיות. הרבנים הגאונים היו משמיעים חידושי „הדרן" מפולפלים הקשורים בסוגית הסיום, ולעומתם היו מקשים וסותרים את דבריהם למדני העיר, (היו מתלחשים שהיו מתכוננים ל„קרב" זה תוך עיון מוקדם), ובית המדרש היה נהפך לזירה מלווה רתחא דאורייתא, זה מותיב וזה מפרק, ופשוטי העם היו יושבים ומנענעים בראשם, פעם לצד זה ופעם לצד זה, עד שהגיע זמן הסעודה שהשתיה תפסה בה מקום חשוב ואז היו מראים הם את כוחם... כדאי להעיר שבכל אופן דיבורו וסגנונו של איש ישיבה היה מושפע בהרבה מתוך לימוד התלמוד, וגם בעניני חול היו מראים חריפות תוך תנועות ידיים וניגון מיוחד כאלו היה בזה משום „המשך" הלימוד.

אצל סבי ז"ל תפס הש"ס מקום בולט בארון הזכוכית הגדול שהיה מלא ספרים. זה היה ש"ס ווילנא, דפוס „האלמנה והאחים ראם", הכרכים עבי הכרס עמדו בשורה כחיילים וגבם כלפי חוץ על אותיותיהם המוזהבות, בפנים הופיעו כל „נושאי הכלים" ואף המהר"ם שי"ף והרש"ש נספחו אליהם, „איש לא נעדר". הנייר היה לבן ובהיר, האותיות גדולות ומאירות עיניים, השער היה משורטט ומחוטב בקווים מסובכים ומצויר בראשו בשני אריות שמשום מה דמות אדם להם. והסבא, מזוין במשקפיו הפך בו והפך בו תמיד, ובשעות המוקדמות של יום חורף, זמן רב לפני שהפציע השחר, כשבחוץ ירד שלג וסערות מלוות קור וכפור חודר עצמות השתוללו בחוץ, ישב הוא בנחת מול הגמרא, לפניו מיחם רותח־מזמזם, מאחוריו תנור מוסק ולמד תוך חמימות רבה, זימר לעצמו ניגון ממושך ורוגע, כשידו האחת נתונה בתוך

הזקן, והשניה על מצחו או ליד התנור חליפות, לפעמים אף החל להתווכח בחלל החדר כאלו נושא ונותן הוא עם „אביי ורבא" או עם אחד מבעלי התוספות ומתנצח אתם בסוגיא חמורה. תכופות היה קם והיה מוציא מסכת אחרי מסכת, ואף היה מושיט ידו בעזרת סולם לקומה העליונה של הספרים — ספרי „האחרונים" — כדי לעיין פה ושם וכך נערמה לפניו ערמת ספרים גדולה. עם השנים התפרקו הכריכות וסבא מסר אותם, לכריכה מחדש ובמקום כריכת העור באה כריכת בד. את שמות המסכתות כתב בעצמו באותיות דפוס והדביקם על הגב. והש"ס תפש שוב את מקומו הנצחי בארון. לצורך לימודי אני בישיבה קנה במיוחד מסכת כדי שלא לפגוע בשלמות הש"ס, הש"ס היה איפוא נכס רב־ערך בבית והשרה השראה של „אידישקייט" בחללו. הש"ס שקבוצתי העניקה לי עכשו (הוצאת „מקורות") אף הוא „בן למשפחת הש"סים הנ"ל, „המשך" ישראלי...

נוכח ארון הספרים

„מאז" עברו שנים רבות, השואה האיומה והקמת המדינה עוד מגבירות את התחושה של שינוי פני התקופה, האבדות בנפש ובכרוך כאחת והצורך בעיצוב יהודי אמיתי של פני חיינו המתחדשים, מגבירים בי את הרצון להיצמד לירושה הגדולה שנותרה בי מאז עזבתי את כתלי ישיבת קישינוב, והנני מנסה להתגבר על עייפות העבודה ובשעות הלילה לשאוב ממקורות התורה, אולם לא פעם תוקפת אותי הרגשת „קטונתי" עת עומד אני לפני השורות הארוכות של הספרים הנצבים כחיילים, מעוררים הם בי אי־שקט, וכמעט שהם מטילים עלי אימה, קיים אמנם רצון עז להבין את הנאמר־הנכתב בהם. הנה מציץ אלי התנ"ך — זה ספר הספרים והמסד לתורה שבכתב על מפרשיו השונים והשנונים; הנה מצד שני בולטת במיוחד שורת מסכתות הש"ס וקיים חשק לחדור לנתיביו המסובכים, לשחות ולצלול בים הגדול הזה ולדלות חומר לעיצוב ההכרה והמעשה כאחד; ליד זה נצבת לה מערכת ספרי הרמב"ם, סיכום של עולם המחשבה והמעשה ביהדות של „הנשר הגדול", ו„היד החזקה" קוראת בחזקה לעיון ולהתעמקות. בפינה אחרת מרוכזים ספרי המדרש השונים המהוים רקמה מקורית מיוחדת

על צורתם הלימודית הנצחית, ובצד שני הכרכים עבי הכרס של הפילוסופיה היהודית — על הקשת המגוונת שבהן — שתרמו כה רבות להעמקת התודעה והמחשבה היהודית. אין לדלג כמובן גם על ה„שלחן ערוך" והפוסקים השונים המהווים את המסגרת התחוקתית להסדרת חיינו היומ־יומיים, ועוד הרבה ספרים במחשבה ובהלכה המהווים המשך ליצירה התורנית־תרבותית שלנו מציצים אלי מן הדפים ולא נותנים „מנוח". ומלבד כל זה האם אפשר כיום להינזר לגמרי מסממניה של התקופה כגון הרדיו, העתון, החוברת, התנועה ועוד? ומהיכן נקח את רוחב הלב הדרוש, הידיעה, והזכרון, התפיסה וההבנה לכל זה? והלא אף הגרגירים הבודדים שנסינו לעכל הם כה מועטים, ומאין הכוח והמוח, וכושר ההיקף וההתעמקות לכל העושר־האושר הזה? ועומד לו האדם נוכח ארון הספרים חדל אונים וחסר כשרון ומהרהר על התהום בין המצוי והרצוי בין התשוקה מחד וההגבלות מאידך, ושאלה מעוררת שאלה: מה להעדיף במעט הזמן הפנוי, ואיך לכלכל ולדחוס את התוכן לתועלתו הרוחנית?

ובכל זאת — הירושה מפעפעת, דרכים נסתרות לה, „תפשת מרובה לא תפשת" — מוצא אני את עצמי לפני ספר פתוח, מתגבר מפעם לפעם ותופש את התמצית ומחייך לי חיוך ישיבתי מובהק, ואף אם קורה שהנני מוצא את עצמי מנמנם מעל המסכת אף זה לימוד הוא... ומי יודע כבשי דרחמנא — אולי דוקא אז — עת רצון היא...

התמונות הללו

„גזירה היא על המת שישתכח מן הלב", החיים הזורמים על בעיותיהם השוטפות מסיחים את הדעת, המציאות כופה עלינו את החיוניות והצמיחה, כוח היצירה הטבוע בנו מחזק־מהדק את אֵמת הבנין בידינו ונאבק עם השממה וחדלון, הכמישה והמות.

„בעל כרחך אתה חי" וכוח כוחו של מעשה בראשית מכה על קדקדינו ומצווה לגדול, אוחז בציציות ראשינו ומשמש מצבר ומדחף קדימה.

השואה מלווה אותנו כצל שחור, נעלמת ומופיעה חליפות, ומסמנת באופק

חיינו את חץ הדמים. הנה היא מרעיפה נטפי יגון ומתסיסה את תהום נשמתנו, ולפעמים היה נדמה שתצליח להוציאנו מ„המסלול", נשאג בחלל האין סוף וניילל מתוך טירוף, וכל היצירה והיש שלנו כאילו יישטפו בזרם הדם וסערת הדמע, וכל היקום ייהפך לאין ואפס נוכח עוצם האסון. אבל כוחה של השמש הזורחת על פני היום הנולד מחדש — כדרכו מימים ימימה — פוקד־מצווה על החיים ו ה ה מ ש ך, והנך „שבוי" בידי הדף היצירה ללא אפשרות של רתיעה ותהייה של ממש, וכך עולה ויורד הוא האדם ונשאר — ב ש ר ו ד ם.

והנה כבמקרה יצאו מן ההעלם התמונות שמצאו להן עד כה מקום חבוי בפינת הבית והגיעו לידי. כסרט נע הן עוברות: בני משפחה שונים, חברים מספסל הלימודים בישיבה, חדרים־משותפים בתנועה ועוד. הנה הם — בתי הישיבה, מוריה, פרנסיה. מבטי נצמד ומרצין, חוויית הימים ההם משתחזרת, הגורל המר הומחש לאור הצילום הדומם והדמויות הקפואות, ובמוח מנקרת השאלה: למה אנחנו הבודדים זכינו להיחלץ ולהסתופף בנחלת ה', והם המרובים כרעו־קרסו ונטבחו?

לכל אחד מהם שמורים זכרונות, שהחלו לצלול לעולם הנשיה, כל אחד מהווה עולם מלא ונפרד על הזכרונות האישיים הקשורים אתו, מבט העינים הוא ישיר וחד, מדובב את הלב ומרתת את נימי הנפש, והנני צובר לעולם העבר ושוקע בזכרונות והרהורים נוגים.

... דפיקה בדלת מחזירה אותי ל„עולם הזה" ומזכירה לי, ש„בן הזקונים" שלי מחכה לי. הבת מסתערת על התמונות (התחביב שלה) ורוצה הסברים על ה„סבא" בעל הזקן הלבן, על הדוד עם המגבעת השחורה והרחבה, על הדודה היושבת מן הצד, ו„על זה עם המשקפים", ועוד. ולבסוף היא מזכירה לי את הבטחתי „להרכיבה על הראש"... „וכשאומרים, צריכים לקיים, — נכון אבא"? אני נכנס ל„תפקיד", ובלב עדיין מהבהב־מכרסם צלה של התמונה, הדה העמום והעולם הגנוז בה שחלף בצורה כה טרגית. העולמות מתנגשים עד ששובבותו של הבן גוברת ומדביקה גם אותי... ובכל זאת באמצע המשחק מנצנצת־קורצת התמונה ומסתלקת שוב למקומה החבוי והשמור. אוי, התמונות הללו!

זכרונות ראשונים

יכול אני לומר: זכרונות הילדות הראשונים שלי קשורים בישיבה. מיום שאני זוכר את עצמי, זוכר אני גם את הישיבה. זמן רב לפני שנכנסתי אני עצמי ללמוד בישיבה כבר היה קיומה שלוב בחיי. ושתי סיבות היו לכך, שתים שהן בעצם שלוש. הסיבה הראשונה: הישיבה, שמשכנה באותן שנים היתה בקומת הקרקע של בית המדרש הגבוה, קרובה היתה לביתנו קרבה יתירה — פסיעות אחדות ממש. אבא ז"ל מתפלל היה בימות החול בבית המדרש הגבוה (מה שאין כן בשבתות ובימים טובים שהיה מתפלל בביתו של האדמו"ר ר' יציקל מסקווירא הי"ד), ואני כמובן, מתלווה הייתי אליו בלכתו לתפילת שחרית, מנחה־ומעריב. לכן זוכר אני את תלמידי הישיבה, הבחורים הגדולים, שהיו לומדים למעלה, בבית המדרש עצמו, עוד מאותן שנים שהייתי עדיין „ילד־חומש". בהזדמנויות אלו שהייתי בא עם אבא ז"ל לתפילה הייתי גם יורד למטה, במדריגות שהוליכו אל החצר הגדולה, מציץ לתוך חדרי הלימוד, לתוך המטבח שריחות תבשילים ערבים היו נודפים ממנו, או צופה במעשי־המשובה של הנערים הקטנים בחצר ברגעי ההפסקה המעטים שניתנו להם אחרי שעות לימוד מרובות.

הסיבה השניה להיכרותי המוקדמת עם הישיבה כפולה היא, כאמור: בהיות אבא ז"ל נשיא ועד הישיבה היו רבות מאסיפותיו של הועד מתקיימות בביתנו, וכך הייתי עד־ראיה ושמיעה לדיונים שנערכו על דרכי ניהול

הישיבה, הן מבחינה גשמית (איסוף כספים, ניהול המשק וכו') והן מבחינה רוחנית (דרך הלימוד, קביעות המסכתות ל„זמנים", מינוי מורים ומלמדים, הערכת הישגיהם של התלמידים וכו'). אך מלבד זאת היו באים כמעט ערב־ערב, או לפחות פעמים־שלוש בשבוע, התלמידים „הגדולים", הבוגרים, כלומר אלה שכבר יצאו ממסגרת הלימוד בכיתות לרשות עצמם, והיו לומדים כל היום בבית המדרש פוסקים בעיקר, כשהם מתכוננים לקבלת היתר הוראה. את אלה היה אבא ז"ל מדריך בלימודיהם ואף לומד עמהם שעות אחדות בערב, בעיקר הלכות מסוימות בחלק שני של יורה דעה, הלכות גיטין, עגונות ועוד מאבן העזר, והלכות נבחרות מחושן משפט. הראשונים הזכורים לי מבין תלמידים אלה הם: הרב ר' יחיאל מיכל וסרמן, המכהן כיום ברבנות בחולון, והרב ר' משה לינשה, המכהן כיום ברבנות באחוזה שעל הר הכרמל בחיפה — לפי מיטב ידיעתי ראשוני המוסמכים להוראה בגלגולה השני של הישיבה ופאר תלמידיה. אחריהם היו באים ללמוד בביתנו באותה דרך עצמה קבוצות־קבוצות, וכל קבוצה כזאת היתה מחזור של מוסמכים.

(במאמר מוסגר ייאמר כאן, כי מן הראוי שותיקי התלמידים ישבו ויערכו את רשימת המחזורים, מחזור מחזור ותלמידיו, במיוחד כדי להעלות את זכרם של אלה מן התלמידים שאינם עוד בין החיים — אם שהלכו לעולמם בדרך הטבע ואם שמתו מות קדושים בשנות השואה, עם שאר קדושי בסרביה ורומניה, הי"ד).

מימי לימודי הראשונים בישיבה, כשהוכנסתי לכיתה הנמוכה, זכורים לי שני דברים מבדחים. כבן שבע ומחצה הייתי, צעיר הרבה מכל שאר התלמידים ויפה הרגשתי שגם המלמד וגם חברי לכיתה נוהגים בי פינוק משני טעמים — גם מהיותי רך לשנים וגם מהיותי בנו של נשיא הועד. וחוששני לומר, כי פינוק יתר זה שנהגו בי, גם בשנים שלאחר כך, פגע במידה לא מעטה בלימודי, שכן מיעטו המורים לדרוש ממני מכפי שהיו דורשים משאר התלמידים, ודבר זה בודאי שלא היה לטובתי.

אבל, כאמור, ארעו עמי בימי לימודי הראשונים שני דברים מבדחים. לומדים היינו פרק „המניח", וכשבא, בסוף השבוע, תורי לחזור על השעור

באזני הרבי, ותירגמתי „שמואל אמר: באפילה שנו" — „שמואל זאגט: מיר האָבען געלערנט אין דער פינסטער" — פרץ צחוק מפי הרבי ומפי התלמידים. הדבר השני לא לפני הכיתה היה, אלא ביני לבין עצמי היה. משהגיעה לאזני בפעם הראשונה, לאחר שבועות אחדים, המלה „הקדש", זוכר אני כי עוד לפני שהספקתי לשמוע מפי הרבי את פירושה מדמה הייתי בלבי — אמנם כדי רגע בלבד — כי הכוונה ל„עקדיש", כלומר עקרב בלע"ז. הפעם, כאמור, לא נתגלה קלוני ברבים...

רבי זה הראשון, אם זכרוני אינו מטעיני, נקרא פינחס, שחרחר היה, פניו מלאות ועורו מבהיק וזקנו שחור וקלוש. דומני שלא לימד בישיבה אלא „זמן" אחד בלבד ולכן לא נחרת בזכרוני. לומדים היינו בחלקו המואר של ה„אולם" הגדול, זה שהיה חצוי לרוחבו בקמרון עמודים, וחציו האפלולי שימש מקום לינה לתלמידים. החלק המואר (שהיה משמש גם „חדר אוכל"), חלונותיו היו פונים לחצר שהיתה מכוסה ברובה דשא מוריק ואיזו אמת־מים (או שמא לא היה זה אלא ביב של שופכין), היתה עוברת בה ונשפכת אל הרחוב. זוכר אני כי חצר זו, שעשבים גדולים ויפים היו גדלים בה, משכה אליה את תשומת לבי ולא פעם תפסוני בקלקלתי כשאני נועץ בה עינים ומסיח דעתי מן הגמרא הפתוחה לפני...

קשה ביותר היה עלי, ב„זמן" הראשון, הלימוד בערבים. בזמן החורף לומדים היו בערבים עד השעה השמינית. הישיבה בחדר הכיתה לאור „הבליץ־לאָמפּ" שהשתלשל וירד מן התקרה, קשתה עלי במיוחד והיתה משרה עלי עגמומית יתירה. לא פעם תקפוני געגועים עזים על הבית החם והמואר (בביתנו כבר היתה באותו זמן תאורה של חשמל). ועל הטוב ייזכר ר' ישראל קרייזלמן המשגיח הי"ד, שהגה אלי תמיד חיבה יתירה (אולי על שום היותי קטן ומשום היותו הוא ר"ל חשוך בנים). והיה מעניק לי סוכריה אחת או שתים („מונפאסיה" בלע"ז), מן הקופסה הגדולה השמורה עמו בארון המזווה כדי להפיס את דעתי. בסוכריות אלו שהיו זוכים להן לפעמים גם נערים אחרים, היינו שותים תה חם שמזגנו לנו מן הדוד הגדול (בנוי היה בתוך התנור) שבמטבח.

דמויות

ר׳ ישראל משניח ה

הדמות הראשונה שבה נפגשתי בבואי ללמוד בישיבה, ואני אז בן שמונה שנים, היתה של רבי ישראל קרייזלמן הי״ד. יהודי קטן מפאת נכותו, כפוף, בעל חטוטרת, בעל זקן אדום מחודד. ומי שלא ראה את עיניו לא ראה עינים מימיו. בהיישירו מבט אליך ידעת כי כוח איתנים צפון ביהודי קטן זה. ואמנם רק לעתים רחוקות שמעתי את רבי ישראל צועק ומרוגז, ותמיד בא הרוגז לאחר שנפגש בתוקף תפקידו עם השליטים ופרנסי הישיבה. רבי ישראל קרייזלמן היה מורי ורבי הראשון שלימדני נימוסין ולהצניע לכת. מי יגלה עפר מעיניך ותראה את דור התלמידים שהקימות! לעד אזכור את הטפות־המוסר שלך עת הרגזנו את הרבי, בין אם היה זה רבי הירש או הרבי מזלישצי׳ק. קטנים היינו ומעשי־קונדס שלנו היו לשם דבר. וניתנה האמת להיאמר כי לא היתה בנו יראת חטא ביחס לרבי זה או אחר, התחצפנו לפני גדולים, אבל ממך, רבי ישראל, פחדנו, איך פחדנו! אזכור היותי בן טיפוחך וכמה ימים הסתופפתי בצל קורתך ורחל אשתך קרבתני כבן. וזוכר אני עת לקחת אותי לפגישותיך עם התקיפים ר׳ יענקל דינר ור׳ משה קליגמן, וכמה קטנים היו הם נגדך הקטן, הגיבן, שגבהך היה כגובה ילד בן שמונה! אזכור את מבטך החודר עת דיברת עם משה׳לה קליגמן או פרני אחר. בכל מהומה שהיתה פורצת בכיתה או בשעת הארוחה או התפילות — די היה שיכנס המשגיח, וגם אם לא ראוהו השגיחו בו! די היה במבט אחד שלו ומיד הושלך הס והושלטה דומיה בכל.

ולא רק במשמעת וסדר היה כוחך גדול. פעם אחת נכנסת להשליט סדר בכיתתו של רבי הירש, ואז התלונן לפניך רבי הירש כי מישהו זרה מלח לתוך ספל התה שלו. רבי הירש המסכן, שהיה עייף תמיד, נרדם מניה וביה במחילה מכבודו ואתה ניגשת לדוכן כדי ללמד במקומו. ותסלח לי רבי ישראל, אנחנו התלמידים לא ראינוך מעבר לשטנדר, אבל את קולך ביידיש עסיסית רובנאית שמענו גם שמענו! ואז היה השיעור מקבל צביון והלימוד נהפך לדבר מוחשי וחי. ובכמה תבונה היית עושה זאת, בכוח הקסמים שבעיניך! וגם לאחר שעזבת את הכיתה ורבי הירש עדיין ישן את שנתו, עוד אפשר היה לשמוע זמזומו של זבוב זמן רב. שנים מחיי הייתי מוכן לתת כדי לשמוע שוב את קולך רבי ישראל, כשאתה עומד ומפרש משנה כפי שעשית זאת אז...

תהא נשמתך צרורה בצרור החיים!

רבי משה'לה דיין

את רבי משה'לה דיין ז"ל זוכר אני מיומי הראשון בישיבה ועד יומי האחרון בה. — ביום שבו התחלתי ללמוד בישיבת קישינוב, לאחר ליל נסיעה ברכבת בסרבאית מדרום בסרביה לעיר בירתה קישינוב, הגענו אנו, כלומר אבי ואחי ז"ל ואנכי, בשעה שש בבוקר לעיר. והיות ופנינו היו מועדות לרבי משה'לה דיין, ידידו של אבא ז"ל, ואבא הסביר לנו כי אין לבוא בשעה כה מוקדמת מאחר והוא בודאי בבית המדרש, על כן נעשה חניה בבית האורחים שבו מתאכסנים רבנים וכלי קודש הבאים קישינובה. ואמנם לקחנו אבינו לבית האורחים שבעליו יהודי יקר ויפה ר' זוסיא דערבארעמדיקער, (כעבור זמן היה ידוע כחותנו של דוד דערברמדיקער). בבית האורחים התפללנו והחלפנו בגדינו ובשעה שמונה בבוקר, שמנו פעמינו לביתו של ר' משה'לה דיין. בטרם לכתנו הסביר לנו המארח „איר זאלט וויסען אז ר' משה'לה איז אי א כהן אי א בייזער. זאלט איר וויסען ווי מיט אים ארום גייען". לגבי דידנו היה בדברי רבי זוסיה מן המפחיד כי

מעולם לא היה לנו עסק לא עם כהן ולא „מיט א בייזן כהן" ובדחילו ורחימו הלכנו לביתו. את האמת עלי להגיד, כי עד היום אני חולק על דעתו של רבי זוסיה והרבה פעמים, עת פגשתיו בארץ ישראל, אמרתי לו זאת. ואם כי עד היום איני יודע אם רבי משה'לה דיין היה כהן או לא, בכל אופן אם כן היה*), הרי היה זה „כהן שדעתו יפה" ולגבי „בייז" — הרי ביחס אל אחי ואלי, ועד כמה שאני זוכר ביחס לכל בחורי הישיבה, היה כאב במלוא מובנה של המלה. התרשמותי הראשונה מרבי משה'לה היתה עמוקה ביותר: יהודי רזה, קצת כפוף, מבט חמור, ויחד עם זאת בדברו אליך היית מבחין בחיוך קונדסי, ועל הכל חכמה בעינים. עד כמה שדבר זה יהיה לכם מוזר — אבל את חכמתו הבחנת בעינים. הוא קיבל אותנו בסבר פנים יפות ולא הניח לנו עד ששתינו תה בביתו, כי זה היה התנאי שלו אחרת הוא לא ילך אתנו לישיבה (אז היתה הישיבה ברחוב פריסייבסקי וקרובה לדירתו של רבי משה'לה). השנים, רבי משה'לה ואבי, הסתגרו בחדרו וכעבור זמן מה יצאו ואבא אמר לנו: ילדים, יהיה לכם טוב בישיבה. נמצאתי למד כי סוכם בין השנים שרבי משה'לה דיין ישים עינו עלינו. ואמנם כך היה.

רבי משה'לה דיין היה מעין רקטור של הישיבה. חוץ מזה שמתפקידו היה להסמיך מבוגרי הישיבה לרבנות, הרי הוא היה מפקח על חינוכם ויותר מזה היתה עינו מפקחת על צורת לימודו של כל רבי ורבי בכתתו. והיו זמנים שתלמידים התמרדו נגד רבם — בצדק או לא בצדק — ואז היה ר' משה'לה דיין מבקר בישיבה ובודק את התלונות והרבה פעמים שמעתי מפיו: „אצל רבי אלתר דבר כזה לא יהיה (רבי אלתר היה אחד המלמדים המפוארים ביותר שהיו לישיבת קישינוב בכל הזמנים). ובזה ראינו את גדולתו של רבי משה'לה דיין כפדגוג וכמחנך. על פי רוב הוא חיפש את המגרעות במלמדים. מימרתו היתה: אין תלמיד רע, יש רבי רע. מדי בקרו בישיבה — וזאת עשה כמעט מדי יום ביומו — היה שואל לשלומי ולעתים נזף בי על כי איני כותב הביתה והעיר לי: הרי יש לך 20 מעטפות מבויילות! ובלבי,

---

*) אמנם כן היה. — המלביה"ד.

לבו של ילד שטרם מלאו לו שמונה, זע משהו, כי האמנתי שרבי משה׳לה דיין הוא נביא, על כי ידע בדיוק את מספר המעטפות שאבא שלח לנו מוכנות — רק לכתוב ולשלשל לתיבת הדואר.

עם כיתה א׳ כמעט ולא היה לרבי משה׳לה קשר. זזו היתה הכיתה של רבי הירש, ולא חלו בה שינויים כמעט בכל שמונה שנות לימוד בישיבה. רבי משה׳לה דיין היה מכנה את רבי הירש חוני המעגל, וזאת על שום שנתו: כי מסוגל היה רבי הירש זה לישון בישיבה ליד השטנדר שלו או בעמידה בכל מצב שהוא. לא כן בכיתה ב׳, ששם היו כבר הלימודים רציניים. שם היה מבקר מדי יום ביומו וביחוד ביום ה׳, שבו היינו אנו התלמידים נבחנים. ויסלח לי רבי משה׳לה דיין על החומרה שבה היה נוהג עם ילדים שהיו בניהם של „כלי קודש", וביחוד בני רבנים. מהם דרש הרבה, ועמהם החמיר במיוחד. ויום ה׳, כשהיה ר׳ משה׳לה דיין נכנס לכיתה ב׳, היינו אנו בני הרבנים ה„קרבנות" העיקריים. וזזוכר אני יום ה׳ אחד, כשנכנס ר׳ משה׳לה דיין לכיתתו של רבי אלתר, ואם זכרוני אינו מטעני הרי היה זה בדף ב׳ של מסכת גיטין, ושם ישנו תוספות מפולפל ומעמיק. ותארו לעצמכם שרבי משה׳לה דיין התחיל לחלץ עצמותיהם של צאן מרעיתו של רבי אלתר. רבי אלתר עצמו ישב חיוור וניסה בכל פעם לעזור לאחד מתלמידיו וכולנו היינו שווים אצל רבי אלתר. ור׳ משה׳לה דיין העיר לרבי אלתר: „איך בין דאך נישט געקומען איך פארהערן, און איך בעט אייך זיך נישט מישען". ואותנו, בני הרבנים, הוא לחץ ממש לקיר. לאחר שעברנו בשלום בבחינה זו מסר לי ר׳ משה׳לה דיין ד״ש מאבי מתוך מכתב שקיבל באותו יום. הרהבתי עוז בנפשי ושאלתי את רבי משה׳לה, מה ראה על ככה שנטפל במיוחד לבניהם של „כלי קודש", ועל זאת הוא ענה לי: אין רחמים בדין. ופירש לי בלשונו „אויף אזעלכע וואס דארפן אמאל פסקענען א דין איז נישטא קיין רחמנות".

כזה היה ר׳ משה׳לה דיין. הוא רצה להוציא מכל תלמיד את המקסימום וידו היתה גם קשה במלמדים.

שיטה מיוחדת פיתח ר׳ משה׳לה דיין לגבי הלומדים כבר בכיתה ג׳ אצל

הרב ר׳ יעקב רבלסקי. שם היה מבקר בכל פעם שלמדנו סימן מענין, ובמקרים כאלו היינו רואים את גדולתו של ר׳ משה׳לה דיין, ואת בקיאותו בפוסקים. וזוכר אני פעם שיחה עם רבי ומורי הרב רבלסקי ז״ל איך שהגדיר את ר׳ משה׳לה דיין בלשון זו: „אַז איך געדענק דעם פרי מגדים אויף אוסנווייניק איז קיין רבותא נישט, ווייל איך מוז דאס געדענקען, אבער משה׳לה דיין איז א גאון. ער האט א פענומענאלען זכרון״. קורת רוח מיוחדת היתה לנו כשמשה׳לה דיין קרא לנו בלילות יום ה׳ בשבוע, בזמן שהיו עקרות הבית בסביבת מגוריו באות לשאול שאלות „אויף פאקען״ או „א נאַדעל אין פופיק״. ותענוג היה לראות את אופן טיפולו בשאלה, את אופן לקיחתו את התרנגולת. באותו מעמד היה קובע את הדין ביחס לעוף, אבל לא אמר זאת בקול רם, אלא היה מצווה על האשה לחכות בפרוזדור והיה מבקש מאתנו להגיד חוות דעתנו. כמובן שכל אחד מאתנו היה מביע דעות מדעות שונות. לאחר כך היה יוצא לפרוזדור ואומר לאשה מה שאומר וחוזר לחדררו. ואנו היינו צריכים להסביר איך הגענו למסקנתנו. פגישות אלו עם ר׳ משה׳לה דיין קשה לשכוח.

גדול היה האיש וזכרו לעד לא ימוש מלב תלמידיו.

יעקב פלס

והימים ההם נזכרים...

(פרקים מחיי ישיבת קישינוב—מוקדשים למורי ר׳ אלתר הי״ד)

ר׳ אלתר, או כפי שחבריו לספסל הלמודים כינוהו: אלתר ליפקאנער, הוא שם האומר הרבה למכיריו, ואגב תאור חיי הישיבה אתעכב במיוחד על אישיותו. זכיתי להיות מתלמידיו של ר׳ אלתר, ואף הכרתיו מביקוריו אצל חותנו ר׳ אהרן דוד שו״ב מדי שנה בעיר מולדתו טלנשטי. על העירה הזאת ותושביה היה טבוע חותם הפשטות, יהודיה היו אנשים ישרים ותמימי דרך, חיו את חייהם מנותקים מן העולם הגדול ורחוקים מחיי שאון ורעש, ובעיות העולם הגדול לא העסיקו אותם במדה יתירה. החיים היום־יומיים התנהלו שם לאיטם, וגלגל המסחר ומו״מ הסתובב לו ללא עודף מרץ ויזמה מרובה. וזכורני שבבואי בפעם הראשונה לקישינוב — כרך גדול וסואן — והתאכסנתי יחד עם חברי לייב אוקשטיין במלון הטלנשטאי (דער טעלענשטער חאן), לא יכולתי לעבור בשופי את הרחוב עקב רעש החשמלית (טראמווי) כי מיום היוולדי עד גיל בר־מצוה לא יצאתי מתחומה של עיירתי, והתרגלתי רק לחיים שקטים ללא ריצה ובהלה, ואף מונית שהיתה עוברת לפעמים ברחובנו („די שמאלע גאס״) היתה מעוררת בנו סקרנות והיינו מסתכלים על „הפלא״ המשבש את חיינו הרוגעים.

בניגוד לחיי החולין היו חיי הרוח בעיירתנו די ערים ולפרקים אף גועשים־סוערים, ור׳ יענקל החרש — יהודי פשוט ותמים כל ששת ימי

המעשה — היה „מתחמם" עם אמירת התהלים בבית הכנסת הגדול בשבת אחרי הצהרים, ובלהט היה מנגן את פרקי התהלים: „ואני בתומי אלך" „אל תעזבני ד'".

ור' אהרון הכהן שהיה מתפרנס מתיקון שקי הקמח במאפייתה של ליבה האופה, היה משכים קום לבית המדרש, ואף בלילות חורף, כשהכל מכוסה מעטה של שלג צח, כבר היה יושב בשעה ארבע לפנות בוקר ליד התנור המוסק ותוך כוונה רבה וקול גדול השמיע בחלל בית הכנסת את פסוקי התהלים: „אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ד'", והפסוקים ההם חדרו עמוק לנפשי הצמאה ואף ליוו אותי בדרכי הארוכה עד סיביר הרחוקה, ועד היום רישומם ניכר.

עלי אף להזכיר את מורי הראשון לגמרא — ר' הירש לייב הי"ד — מלמד ב„תלמוד תורה" בעיירתי. הוא היה בעל כושר הסברה, היטיב — כפדגוג מומחה — לנתח את הנושא. שיטת הוראתו ודרכי לימודו עומדים לי לעזרה כיום בשמשי כמורה. אל יקופח גם חלקו של רב העיירה ר' ברוך צוקרמן שליט"א (כיום רב בקליוולאנד שבארה"ב) שהעניק לי 50 לעי דמי הוצאות הנסיעה לישיבה. כל אלה גרמו לכך שגליתי למקום תורה (לקישינוב) ולא נעשיתי זבן באחת החנויות בעיירה כהרבה מבני גילי ומעמדי.

*

לישיבת קישינוב הגעתי בקיץ תרצ"ה בעגלה. אמנם אפשר היה להגיע תוך כמה שעות באוטובוס דרך אורהיוב, אולם מחוסר כסף נאלצתי להיטלטל יומיים בעגלתו של ר' לייב קאבאק, והדרך בת ה־80 קילומטר היתה רבת קשיים, שני סוסיו עמדו בקושי על רגליהם הרזות וגלגלי העגלה התנודדו לכל עבר, ליד כל הר ירדנו ועלינו ברגל וכך הגענו בנסים למחוז חפצנו. חברי לוי פרסמן — הוותיק — הציג אותי ואת אהרון קאסקוסבקי (הי"ד) לפני המשגיח ר' ישראל קרייזלמן והוסיף מתוך הנאה עצמית: הבאתי שני תלמידים חדשים. המשגיח נעץ בנו את עיניו, נרתע והפליט תוך הצטדקות: והיכן אשכיבם? הלא הכל תפוס ומלא עד אפס מקום! לשמע הדברים נבהלתי וחששתי שאצטרך לחזור כלעומת שבאתי, אולם חברנו לוי לא אמר

נואש והוביל אותנו אל ר' אלתר ששימש שו"ב בבית השחיטה שממול הישיבה, הוא ראה בצערנו, עודד אותנו („כך היא דרכה של תורה" וכולי) ויעץ לנו לקנות מיטות מתקפלות ולהעמידן בפרוזדור ליד המדרגות המובילות לקומה השניה, וכך הווה, ומאחר שטרם קבלנו כלי מיטה, נאלצנו לישון בבגדים ולהתכסות במעיילינו וככה עבר עלינו הלילה הראשון בישיבה תוך שינה נדודה וצפיה לבאות.

מאחר שכבר למדתי גמרא בבית נתקבלתי ישר לכיתה ב'. כמלמד שימש אז בכיתה זאת ר' יצחק מטרנסילבניה. הוא היה לן ב„מושב זקנים" הסמוך לישיבה והיה היחיד שהיה לו מפתח המחבר את שני המוסדות הללו. הוא היה בעל קול ערב ובשבת היה מנעים זמירות אתנו. מחמת מחלת־עור שחלה בה הפסיק את לימודיו ור' אלתר נקבע כממלא מקומו וכך נהייתי לתלמידו.

נהגנו להסב אצלו לסעודת „מלוה מלכה" כל מוצש"ק, ואם כי מערך השולחנות לא היה לפי האופנה האחרונה, הרגשנו בכל זאת חמימות ביתית. במיוחד היינו אנחנו הטלנשטאים קרובים לביתו קרבה יתירה בזכות אשתו הרבנית, שהיתה בת עירנו. היין והחלות, הדגים והלפתן שיוו למסיבה „סעודת מצוה", הרב היה משמיע דברי תורה או היה מספר מעשה בצדיק תוך מוסר השכל, ולפעמים, כשדעתו היתה זחוחה עליו, היה משוחח שיחת חולין של ת"ח, וזכורני שפעם הסביר לנו — תוך בדיחות הדעת — מה ראו על כך החסידים לאכול באצבעות ידיהם ולא במזלג? הוא הקשה והוא תירץ: מכיון שאת ידינו הננו נוטלים ורוחצים ללא ספק עובר לאכילה, בניגוד לשטיפת המזלגות ספק שטפה המשרתת אותם ספק לא שטפה... ואברהם שמואל (כעת שמואלי מזכיר בית הדין ברחובות) היה שר ממנגינות ר' יוסל רוזנבלט כגון „את צמח דוד" וכד', והאוירה היתה מעודנת, מלבבת ומשפחתית. במיוחד התענגנו אנחנו הצעירים, שעזבנו את פינת ביתנו החם והגעגועים היו פוקדים אותנו תכופות. עלי להודות שנהניתי לא רק מדברי התורה, השירה והאוירה, אלא גם מהאכילה לשובע שזכיתי לה במסיבה הזאת, מכיון שתזונת הישיבה היתה דלה ורחוקה מלהשביע. בבוקר היינו

מקבלים מנת לחם זעומה, ולא פעם עברנו על מצוות עשה של „ובבוקר ת ש ב ע ו לחם". במבט פיקח רמז לנו המשגיח שרק שתי פרוסות הן לחם הוקנו ותו לא, ותה ממותק — מאן דכר שמיה, והסתפקנו רק בשתי סוכריות קטנות לשתיית תה. תלמידי ישיבה שהפרוטה היתה מצויה בכיסם קנו להם מכספם תוספת מזון, כגון דג מלוח וחמאה וכד', אולם רובם — ואני בתוכם —מוצאם היה מבתים לא אמידים והרגשנו לא פעם מחסור במזון. לא פעם עמדו לנו במצוקתנו „צידה לדרך" וחבילות שנשלחו מהבית, אף לי היתה צנצנת ריבה שאמי ציידה אותי בה עם נסיעתי לישיבה, ריבה מתוצרת בית. וזאת לדעת שבעיירות היתה כל משפחה רוקחת לה ריבה משזיפים, תפוחים ואגסים שאדמת בסרביה היתה מבורכת בהם, כל בני הבית היו מתגייסים להוצאת הגרעינים. הפירות, בתוספת כמות גדולה של סוכר, היו מתרקחים־מתבשלים בקלחת גדולה שעמדה על אש פתוחה ובני הבית היו בוחשים — בתורנות — בכף עץ מיוחדת למען לא תקדח הריבה ותדבק לתחתית הכלי. העשן היה מיתמר ונכנס לתוך עיניו של הבוחש שהיה מרותק לעבודתו. זאת היתה עבודה קשה וממושכת שדרשה מאמץ רב. במשפחות העניות שימשה הריבה מזון עיקרי למשך כל החורף. אמנות מיוחדת היתה השמירה עליה לבל תחמיץ־תסיס ותתקלקל, לרוע מזלי הבחנתי שרכושי היקר, — הריבה בצנצנת, התקלקלה והעלתה עובש. ניסיתי להציל את המצב ע"י הורדת העובש אולם למחרת — שוב חזר חלילה, והייתי נאלץ לצערי לותר על מזון יקר זה.

בקיץ היו הרוכלים על דוכניהם מציעים לבני הישיבה דובדבנים ופרי עץ בזול, אולם הכסף מאין יוקח? והפרוטות המעטות שנתנו לי בבית היו קדושות ליין לקידוש (הישיבה לא סיפקה מצרך זה) כי כל תלמיד היה תורם 1 לעי לרכישת יין לקידוש וכל אחד מהמשתתפים ב„מבצע" זה היה זכאי ללגום לגימה, ואוי לו לזה שלגם לגימה גדולה ויתירה מדי. נוסף לכך היינו משלמים שכר עבודה לזקנה מ„מושב הזקנים" שלידינו בעד תיקון הגרביים, 16 זוגות בעד 1 לע"י, שכר קבוע בדיוק!

לארוחת הצהרים בישלו עפ"י רוב מרק־שעועית וזכורני שפעם הזדמן

אלינו ר׳ משה׳לה קליגמן ע״ה לארוחת צהרים והמשגיח רצה לשכנעו שבמרק של ממש קא עסקינן ולא במים גרידא, ותחב את התרוד הגדול לתוך הסיר והעלה לעיניו... מספר שעועיות שבשלו ברוב גדול של קליפות, ופניו המסכנים חפו.

תכופות היה האופה מפסיק לספק לנו לחם עקב החובות שהיו חבים לו, והגזבר ר׳ שמעון צחובול הי״ד היה מתרוצץ בין הנדיבים ומטכס עצה איך לצאת מן המיצר, ואותנו היו בינתיים מפטמים ימים שלמים ב״מאמא־ליגה״, זה המאכל הלאומי הבסרבאי. כך שתלמידי הישיבה לא סבלו מעודף אוכל... ובמיוחד לא זכו לראות מאכלים טובים ומעדנים, וטבעית היתה ה״תקלה״ שארעה לנו בביתו של ר׳ משה׳לה דיין הינשפרג ע״ה, ומעשה שהיה כך היה: רבנו ז״ל השיא את בתו הצעירה טריינה׳לה (הי״ד) עם מרדכי טברסקי (הי״ד, בנו של הרבי מאזרניץ). החתונה התקיימה ברוב פאר באולמי הישיבה ביום ד׳, י״ט שבט תרצ״ט, ואנחנו הטלנשטאיים נשארנו לשמור על הבית וגלינו שם ״אוצר בלום״: עוגות, מעדנים ומעשה מאפה ודברי מתיקה לרוב. התנפלנו על ״המציאה״ כחגבים ולא השארנו אף כזית, כקינוח סעודה שמשו לנו הסיגריות שבבית, ולמרות שלא היינו מעשנים עד כה לא משה ידינו מהן עד שהרקנו את כל הקופסא וכל זה תוך הרחבת הדעת ורוח טובה, והשתדלנו לא לעבור על הלאו של ״לא תותירו ממנו עד בוקר״. בין היתר גלינו עתון אמריקאי באידיש ובו מאמר מחברו של ר׳ אלתר לספסל הלימודים בישיבה ובו הוא מתאר את ר׳ אלתר העורך תיקון חצות ולאור נר דלוק ומבליח היה רושם את תמצית חידושי התורה מיום העבר. המחבר כתב עליו בהערצה רבה ואף אנחנו התרשמנו מהמאמר. חששנו מנזיפה, אולם רבנו ר׳ משה׳לה דיין עבר על הענין בשתיקה מוחלטת. נראה שאף הוא הבין שהיינו צריכים להיות טפשים מטופשים לו היינו מסתפקים רק בשמירה גרידא בליל הלולא זה, וייתכן שבסעודה זאת לא זכינו במקרה, אלא היתה מתוכננת כשכר שמירה ופיצוי בעד אי השתתפותנו בחתונה...

הארכתי לספר כל זה למען לא תחשדו בתלמיד ישיבה שהיה להוט אחר אכילה וזלזול והסיח את הדעת במסיבת ״מלוה מלכה״ מדברי תורה, אלא

למען דעת שהיה רעב ממש ולכן יש לדונו לכף זכות כי ה"הכרח לא יגונה". ומדי דברי במורי ר' אלתר זכור אזכרנו עוד שפעם בעמדי בבוקר ליד חלון בית הכנסת בישיבה הוא בא לפתע בריצה ושאלני אם כבר אמרתי ברכות השחר וכשעניתי בחיוב הוא פנה לאחרים באותה השאלה, אח"כ נודע לנו, שהיה ספק בידו אם אמר באותו בוקר ברכות השחר ורצה לצאת ידי חובה בשמיעת הברכות מפי אחר, וכשלא הצליח היה מודאג ואם לדון לפי קווי פניו הרציניים אפשר היה לחשוש שקרה לו אסון...

מידת התמדתו בלימוד התורה היתה עצומה, וזכורני שפעם עברתי לפנות בוקר על יד דירתו (חזרתי עם עגלה עמוסה חיטה שמורה משעת קצירה למצות) ובשעות המוקדמות כבר ישב לו ליד החלון הפתוח ועסק בתורה, ואף כשביקר בטלנשטי אצל חותנו קבע לו עתים לתורה מדי יום ביומו בקלויז התחתון. ומהיכן עמדתי על כך? אלא זאת לדעת שכמעט כל בתי הכנסת של עיירתנו היו מרוכזים במקום אחד והם: בית הכנסת הגדול, ולידו בית התפילה של חסידי חב"ד, ואף ה"טאַלנער קלויז" ובית הכנסת התחתון (די אונטערשטע קלויז) היו סמוכים להם (רק בית התפילה של חסידי סאדאגורה נמצא ברחוב אחר, מול ביתו של הרב שליט"א), ובארות העיר היו מצויות ליד בתי הכנסת הללו, ומאחר שלא היו ברזים בבתים היו שואבי המים ממציאים מים לבתי העשירים תמורת תשלום ומתפרנסים על כך, ובני משפחות העניים היו הולכים בעצמם לשאוב את המים, ובלכתי פעם עם דלי המים ששאבתי מהבאר שליד הקלויז התחתון קלטה אזני קול ערב של ניגון גמרא הבוקע משם. היה זה קולו של ר' אלתר. נצמדתי לקיר והמנגינה משכה אותי בכוח טמיר ועוררה בלבי געגועים חזקים המפעפעים בי עד היום...

נוסף להתמדתו ושקדנותו היה גם עמקן בלימודו, ושח לי פעם מורי ורבי ר' דוד צימרינג שליט"א (כעת בבני ברק ובשעתו היה משתתף יחד אתו בשעור גמרא קבוע שלימד ר' משה'לה דיין ע"ה בבית המדרש הגבוה), שהיה ר' אלתר מרבה לשאול, להתוכח ולהתפלפל בעת הלימוד ושאלותיו־הערותיו היו קולעות לענין ותורמות הרבה להעמקת הסוגיא.

ומהמלמד — לסדר הלימוד בישיבה:

בכתה הגבוהה היינו מתחילים ב„שער התערובות". לימוד ההלכה וה„יורה דעה" היה אהוב עלי. במיוחד נהניתי מהלימוד אחרי שעברתי לפני זה על המקורות והראשונים, ורק אז הבנתי אל נכון את האחרונים — הש"ך הט"ז והפרי־מגדים. — ומסקנת ההלכה הופיעה כ„חיה" לעיני. ר' בן ציון שיינברג הי"ד היה מגיד את השעור, אולם מפאת חולשתו לא היה מאריך בהסבר הקטעים שב„פרי מגדים" („עיין — וי"ל"...) והיינו נעזרים ב„משמרת שלום". תכנית הלימודים היתה גדושה ופעם נסיתי ללמוד כמה לילות רצופים מחצות לילה עד אור הבוקר לאור מנורה דולקת אולם חשתי כאבי ראש וסחרחורת והפסקתי את דרך הלימוד הזאת, ואף על פי כן נבהל אבי ז"ל למראה פני בחזרי הביתה, כי הייתי רזה וחור — עור ועצמות.

*

באותו הפרק התחלנו אנחנו — בוגרי הישיבה — לתת את הדעת על „תכלית" ועתידנו, ועל מקורות פרנסתנו עם צאתנו מהישיבה. מקובל היה שאפשר למצוא מקום כשו"ב בעיירה או כפר — ולא כרב — אולם השוחטים בקישינוב סרבו ללמדנו את מלאכת השחיטה, והתהלכה שמועה שבישיבת יאסי מאפשרים לימוד האומנות הזאת. אי לזאת החלטנו לשלוח את חברנו אהרון קאסאקובסקי בחשאי למען יעמוד על אמיתת הדברים ודיוקם. כדי להעלים את הדבר מהמשגיח, קמנו — אהרן קאסאקובסקי ואני, כמלוהו עד הרכבת, — בהשכמה התגנבנו מבנין הישיבה ואף אחד לא הרגיש בכך והלכנו ברגל לאורך רחוב ניקולייעווסקי עד תחנת הרכבת. היה זה בוקר חרפי והחשמלית עדיין לא פעלה בשעה מוקדמת זאת והדרך ארוכה ארוכה ובהגיענו סוף סוף נודע לנו שהרכבת כבר יצאה, מאוכזבים חזרנו לישיבה ולמחרת הקדמנו את צאתנו והגענו במועד הנכון, אחרי יומיים חזר אהרון ותשובה שלילית בפיו, והחלטנו להישאר במקום ולהמשיך בלמודים עד גמירא. אגב: כשסיפרתי אחרי זמן מה למשגיח על נסיעת־הגישוש ליאסי, כמעט שלא האמין לי והתפלא מאוד על כך שלא הרגיש במשך יומיים בהיעדרו של תלמיד. ואמנם היודע באיזה מידה היה ר' ישראל קרייזלמן מסור לכל תלמיד

ותלמיד בישיבה וילווהו באופן מתמיד — תוך דאגה — בכל שבילי הישיבה — ישתומם אף הוא על הדבר!

בשנה האחרונה ללימודנו — שנת ת"ש, והאחרונה לקיום הישיבה, הגיעה השעה הגדולה, ואחרי מבחן ממושך ע"י מורנו ר' משה'לה דיין ע"ה הסמכנו על ידו כמורי הוראה בישראל. את נוסח ההוראה (הורמנא) הוא כתב בכתב ידו, ואנחנו — אהרון קסקובסקי הי"ד, בריל פלימן ואנכי — שמחנו על כך. ונזכרתי שלפני 5 שנים, כשהוסמך על ידו אליה' פרוכטר (כעת מנהל בנק הפוהמ"ז בירושלים), קינאנו בו. אולם כשקיבל תעודת רבנות מודפסת היו שרינו שלתעודה בדפוס אין אותו ערך אשר לתעודה הכתובה ממש בכתב ידו, והפעם זכינו אנחנו להורמנא בכתב, אטו מלתא זוטרתא! מהרנו לתרגמה לרומנית. התעודה "חיממה" ועודדה אותנו ושמרנו עליה בקפדנות יתירה. כשפרצה מלחמת גרמניה רוסיה וברחתי לרוסיה השארתיה בבית, ומי יודע מה עלה בגורלה? אולי היא עדיין תקועה באיזה פינה נדחת אי־שם.

בקיץ אותה שנה (ת"ש) ביקרתי בקישינוב, סרתי לחצר הישיבה, נמשכתי למקור נשמתי... קול התורה נדם, בבנין נעשו תיקונים ושפוצים, התבוננתי בכל פינה ופינה, הנה העצים בקצה החצר שבצלם למדתי בעת שהחום בפנים הבנין היה מחניק, מן הצד היתה קיימת עדיין הגינה שהמשגיח טיפל בה במרץ רב, הנה פרוזדור הכניסה שבו נטלו ידיים עובר לארוחות, הרמתי את ראשי והסתכלתי לחדרי השינה בקומה השניה שחלונותיהם פונים לחצר, והתחלתי לצעוד בפיק ברכיים על המדרגות המובילות לתוך הבנין, הגעתי למקום שם ישנתי בלילה הראשון בישיבה (על מיטה מתקפלת) ולא עצרתי כוח להמשיך, עמדתי כמרותק למקומי ולא ידעתי את נפשי מכאב. השקט המוזר העיק עלי והפחידני, והרהרתי: מה עומדים לעשות כאן? למה הופכים את המקום הקדוש הזה? לבית חרושת? לבית סוהר? בצעדים מהירים עזבתי את החצר, המשכתי ללכת עד קצה רחוב פופובסקי, ובפנת הרחוב הפניתי את ראשי על מנת להסתכל בפעם האחרונה על הישיבה שבמשך שמונים שנות קיומה — תר"כ־ת"ש — שמשה מגדל אור ומצבר רוחני ליהדות

בסרביה ודרום רוסיה והיום שועלים מתהלכים בה, עוד מבט רווי געגועים... ובלב דואב ורגליים כושלות נפרדתי מהבנין. ונדמה לי שהרגעים הללו בהם עמדו רגלי — כאחרון תלמידי הישיבה — על הריסות חורבנה הרוחני הם הם שדוחפים־מדרבנים אותי כיום לעשות, לפעול ולהפעיל להנצחתה, וזה שנתיים שנתגלגלה זכות על ידי והנני עוסק תוך עבודה מאומצת ורבת ברכה ב"ה להקמת מצבת זכרון למוסד כביר וקדוש זה, והנני מקוה שכל אלו שהם קשורים עם זכר הישיבה יטו שכם להגדיל ולהאדיר את המפעל הגדול הזה, והיה זה שכרנו.

שער תורה

שו"ת של הרב צירלסון ז"ל

שאלת הרב ר' יוסף לרנר

בעהי"ת ג' קרח תרצ"ט איוועשט תע"א

שוכט"ס לכבוד הרב הגאון פאר דורנו וכו' וכו'

כמוהרי"ל שליט"א צירלסון אבד"ק קעשנוב

ורב הכולל למדינת בסרביא

אח"ד מבוא השלו' כראוי וכנימוס הנני לפנות שנית לפני הדר"ג במכתב־שאלה אחרי מכתבי הנאבד, והנני מחכה ומצפה לתשובתו הרמתה דעתו הרחבה דע"ת הלכה למעשה בנדון טהרת ביתי לכתחילה.

הנה באתי הנה לעיר איוועשט ומצאתי פה מקוה העשוי' משו"ב שהי' פה טרם בואי הנה, וכפי שיש בה לדעתי הקלושה איזה פקפוקים לכן באתי במכתבי הלז לפני מעכת"ה בשאלתי אם מותר לי לסמוך במקוה זו לטהרת ביתי לכתחילה.

אופן עשיית מקות עירי הוא עז"ה: ממשיכים לה מים מבאר עמוקה ע"י „פאמפא" אולם טרם יבואו המים למקוה עשו להם מקום שימשכו ג"ט עג"ק הראוי' לבלוע (וכפי הנראה רצון העושה המקוה היתה לצרף גם דעת הפוסקים, ומרן הב"י בכלל, דס"ל דשאובה שהמשיכוה כולה ג"ט עג"ק לא הוה רק מד"ס דאל"כ הי' די לו בפחות מג"ט). ואחרי בוא המים למקוה עשה יעשו להם השקה כדי שפוה"נ ע"י קטפרס. [כי המקוה בגובה והבאר בעומק כמו 6—5 מטר] להבאר שבאו ממנה.

ונראה, כי השקה זו עשאה לחוש לדעת הרבה מן הפוסקים דס"ל דהמים

נעשים שאובין בתוך ה„פאמפא". אכן לעומת זה סמך דהשקה כזו דהיינו ע"י קטפרס הוה משקה. — וכ"נ דעת הרמב"ם ז"ל שהעתיק לשון המשנה „הניצוק הקטפרס" בלי ואו העיטוף, כלומר כשהם שניהם יחד דהיינו ניצוק שהוא טופח ע"מ להטפיח — ולא כשפוה"נ וע"י קטפרס, אינו חיבור.

והנה כפי הנראה עשו מקות עירי דוגמת מקות עיר טעקושט הסמוכה שעשוי' ג"כ בסדר הזה אך בהפרש כי שמה יש קאנאליזאציה ויבואו המים מן ה„קראן" בהמשכה ג"ט עגקר"ל להמקוה, ואח"כ יעשו לה השקה כשפוה"נ ע"י קטפרס לבאר עמוקה שיש לה מן הצד, — ולדעתי הקלושה דין שתיהם שוה לענין חשש „שאובים" כמו בה„פאמפא" ככה בה„קראן". אולם אינני מוציא לעז על טבילת אנשי עירי, ק"ו על אנשי עירי, שלא עירי כי אם על טהרת ביתי לכתחילה אני מסתפק ושואל, אם יכולני לסמוך על מקות עירי, כי קשה מאד הנסיעה לגלץ (כי מקום יותר קרוב אין לכאן שיהי' שם מקוה מחוברת לבור מי־גשמים) מדתלי בה טפלי, מלבד ההוצאה הרבה, ולתקן את מקות עירי על אופן אחר אי־אפשר מפני דוחק המקום והזמן לכן אבקשה נא את מעכת"ה חוו"ד הרחבה וכאשר יורה לנו כן נעשה.

הכ"ד הק' המשתוקק למאור תורתו ומברכו שיאריך ימים על משמרתו וישביע צחצחות צמאי תורתו.

יוסף לרנר רב דפה עיר הנ"ל

העתק תשובת הגאון צירלסון ז"ל

ב"ה ב' תמוז, תרצ"ט, קעשנוב.

חביבי הרב המופלג מו"ה יוסף נ"י, לערנער.

יישר כחו בעד דקדקו לעמוד על משמרתו באופן נאות ומהודר.

המקוה כשרה. דאף שבספר דברי חיים (סי' נח) ובספר גלות עליות (בתשובה שבסופו) החמירו באופן כנד"ד, שההשקה באה ע"י ניצוק וקטפרס, דיש לחוש שאינה חבור — מכל מקום בשעת הדחק כנד"ד יש לסמוך שפיר לכתחילה על הוראת השואל ומשיב (מהדורא תליתא', ח"ב סו"ס כ"ז) ושאילת דוד (שבסוף ספר פסקי הלכות להגאון מהרד"פ, מקארלין, סי' א', ה')

שהעלו על יסוד סברות נכונות, שאין כאן מקום לשלילת החבור מצד ניצוק וקטפרס.

אולם שבתי וראיתי, כי באמת ישנו כאן לפנינו גם מבוא אחר בשביל ישור ההדורים בענין תקון המקוה דלכתחילה גם אליבא דהמחמירים הנ"ל. כי הנקב שמתוך הצפת המקוה אל הבאר, הנעשה בשביל השקה, יהיה פתוח תמיד בשעת הטבילה, ובזה נרויח, שבהתחבר על ידי פתיחה כזו המקוה אל הבאר בתור מקוה אחת ממש, הרי יסולק מכאן לגמרי לתא דחיבור שע"י ניצוק וקטפרס; דעד כאן לא חיישינן לאלה, אלא היכא שאנו זקוקים להשקה רגעית המתרת רק מטעם זריעה, דאז אנו שוללים לזו מניצוק וקטפרס, שאינם בסוג זריעה, אבל בהשאר הנקב פתוח בשעת טבילה, דכהאי גונא לאו מטעם זריעה קא אתינן עלה, אלא מטעם התהוות המקוה עם הבאר שתחתיה למקוה אחת ממש, ממילא פשיטא דגבי התאחדות כזו אין מקום כלל למושג החשש של החיבור שבאמצעות ניצוק וקטפרס; כפי שמתבאר להמדקדק בנוגע לנדון זה בפוסקים ראשונים ואחרונים וכמו שפסק בהדיא גם הדברי חיים (שם לעיל אות ל"ח).

באם שלפי תנאי המקום והבאר יהי' באפשרות להוציא תקנתי זאת אל הפועל הרי טוב מאד; ובאם שלא יהי' באפשרות, אז יש לסמוך על הפוסקים הנ"ל (שואל ומשיב ושאילת דוד) להכשיר אפילו רק ע"י השקה רגעית.

ברגשי כבוד וברכה

(החתימה) יהודה ליב צירלססאהן

העתק תשובתי על תשובת הגאון צירלסון ז"ל

בעהי"ת ער"ח מנ"א תרצ"ט איוועשט תע"א

שוכט"ס לכבוד הרב הגאון איש אשכולות פאר דורנו וכו' וכו'

כמוהרי"ל שליט"א צירלסון אבד"ק קעשנוב

ורב הכולל למדינת בסברביא.

הן תשובתו הרמתה הגיעה לפרק התקבל והשג יד ותשוח"ח למעכת"ה

ומפני איזה טרדות אחרתי לבוא בפרק התורה, לשלם תודות למעכת"ה, ואף גם לשאול כהלכה במה שנסתפקתי בתשובתו הרמתה, — ואחר עד עתה.

חזי הוית כי קוטב תשובתו הרמה יסובב על מקוה שהבאר תחתיה, כלומר תחת רצפת המקוה, והנני מסתפק אם הוא הדין בנד"ד שהמקוה בצד הבאר לא על הבאר, כלומר שהבאר תחת רצפת המקוה, רק באופן כזה. גם הנני מסתפק ושואל אם אין בסניף שהעלה הדר"ג בסוף תשובתו — להיות נקב המקוה פתוח בשעת טבילה דבכגון דא נעשה המקוה עם הבאר מקוה אחת ממש — החשש דזוחלין המבואר ביו"ד (ר"א, נון) כי המים היוצאים מהמקוה דרך נקב ההשקה ונופלים להבאר [וכמצויר כאן] מובן כי אינם חוזרים שוב להמקוה ודעת הת' מעיל צדקה סי' לט [מובא בפ"ת ר"א ס"ק ל"ד] דבמעין עומד או זוחל למקום אחר ורק נוגע בהמקוה וכ"ש אם המקוה מקלחת להבאר [כנד"ד] אינו חיבור לענין היתר זוחלין אף כי מועיל לענין פסול שאובים.

לכן נפשי בשאלתי אם אין בפתיחת נקב ההשקה בשעת טבילה חשש זוחלין ואם אין לתקן זאת כי יעשו מתחילה השקה הגונה — כשפוה"נ — השקה הרגעית ואח"כ בשעת טבילה ישימו בנקב ההשקה ברזא מנוקבת באמצע כעובי אצבע, באופן שלא תהי' מסתמא אופן הזחילה ניכרת.

אבקשה נא את הדר"ג לסלוח לי על הטריחי אותו וישיבני נא בטובו על ספקותי הללו כי נחוצים המה לי הלכה למעשה ולמעכת"ה תהי צדקה.

הכ"ד הק' המשתוקק למאור תורתו

יוסף לערנער רב דפה

העתק תשובת הגאון צירלסון על תשובתי

ב"ה ט"ז מנ"א, תרצ"ט, קעשנוב.

חביבי הרב המופלג שליט"א.

הצדק עם כת"ר, כי לפי המתואר כאן כעת יש לעשות רק השקה רגעית כשפוה"נ אשר יסתם בשעת הטבילה.

אמנם נגד זה עומדים לפנינו הדברי חיים (סי' נח) וס' גלות עליות

בתשובה שבסופו המחמירים באופן כנד"ד, שההשקה באה ע"י ניצוק וקטפרס, — אולם אחרי שאין לכם מקוה אחרת, שפיר יש לסמוך על הוראת השואל ומשיב (מהדורא תליתאה ח"ב, סוף סימן כז) ושאילת דוד (שבסוף ספר פסקי הלכות להגאון אבד"ק קארלין (סי' א' ה') שהעלו על יסוד סברות נכונות שאין כאן מקום לשלילת חיבור ההשקה מצד ניצוק וקטפרס.

זכינן מהא דהמקוה כשרה ע"י השקה הנ"ל באין פקפוק.

(החתימה) ידידו דוש"ת יהודה ליב צירלסון

הערת המביאים לבית הדפוס

רבנו הרב ר׳ משה גינשפרג ז״ל היה כידוע גם דרשן מצוין. מפורסמות היו דרשותיו שדרש בבתי הכנסת שבסביבת מקום מגוריו — „לעמנעריע שוהל״, „שניידער שוהל״ ועוד, ה„הדרנים״ שהיה אומר בסיום המשנה ובסיום מסכתות בש״ס, ובמיוחד נתפרסם לשבח לימודו במסכת אבות, שהיו באים לשמעו יהודים מכל קצווי העיר. לא זכינו והדברים לא נשתמרו. הוא עצמו לא היה נוהג להעלות דבריו על הכתב, ואף כי פירושיו למסכת אבות, שהצטיינו בפקחות, בחכמת־חיים, בעמקות ועם זאת בפשטות רבה — הועלו בשעתם על הכתב ע״י תלמידו המובהק הרב ר׳ מיכל וסרמן (כיום רב בחולון), הנה למרבית הצער אבד כתב־יד זה מן הרב וסרמן בהיותו בגלות טרנסדניסטריה בימי השואה האיומה, ואף הוא לא הגיע לידינו. בדרך מקרה נשתמר אצל בנו של רבנו הרב ר׳ משה, הר׳ נחמן יוסף גינשפרג נ״י, היושב בשיקגו שבארה״ב, כתב־יד של דרשה זו לשבת שובה, שאנו מביאים אותה כאן. הדברים, כפי שאנו מכירים מתוך הכתב, נרשמו בשעתם, בידי אחד מתלמידיו המצוינים של הרב, ר׳ משה קופשטין, הנמצא כיום בגלות רוסיה. לא שינינו מן הדברים ולא מסגנונם אלא נתנו אותם כמות שהם, פרט לכמה וכמה פליטות קולמוס שראינו הכרח לתקנן.

הרב ר׳ משה גינשפרג ז״ל

דרוש לשבת שובה

היום שבת תשובה. אנו קוראים ההפטרה של תשובה — שובה ישראל עד ד׳ אלקיך (הושע י״ד).

מראש השנה עד יה״כ קבעו לנו חז״ל הזמן לתשובה, ובש״ק זו, אשר בה העם מופנים מעסקיהם, נתייחד עיקר הזמן לתשובה. ע״כ נהגו הרבנים והמנהיגים והמגידים לעורר את העם לתשובה להוכיח לבני ישראל עותתם לשפר מעשיהם ולהשליך מעליהם הרפש והטיט של כל השנה.

הושע בן בארי! זקן־הנביאים שבאותו הפרק, נביא התשובה, בראותו עם בני ישראל מגואלים בחטא ופשע, עצמו משובתם — התחיל לנבא להם „שובה ישראל עד ד׳ אלקיך כי כשלת בעוניך קחו עמכם דברים ושובו אל ד׳״. מה מאד יפלא בעינינו בקראנו דברי הנביא הסותרים זה את זה. בתחילה נבא „כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל״ — „כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם וגו׳״ ותוך כדי דיבור ניבא „והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם, יאמר להם בני אל חי — אמרו לאחיכם עמי, ולאחותיכם רוחמה״.

כדי לבאר סוד החזיון המוזר והתמוה הזה נביא כאן מאמר חז״ל (פסחים פ״ז.) א״ר יוחנן, הושע תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק, ואלו הן: הושע וישעיהו עמוס ומיכה. אמר לו הקב״ה להושע: בניך חטאו! היה לו לומר: בני הם? בניך הם, בני חנוניך הם, בני אברהם יצחק ויעקב, גלגל עליהם מדת רחמיך! לא דיו שלא אמר כן, אלא אמר לפניו רבש״ע,

כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת. אמר הקב"ה, מה אעשה לזקן זה? אני אומר לו, לך קח לך אשה זונה ותוליד לך בני זנונים ואח"כ אומר לו לך ושלחה מעל פניך; אם יוכל לשלחה, אף אני אשלח את ישראל, שנאמר: „ויאמר ד' אל הושע לך קח לך אשת זנונים וילדי זנונים וילך ויקח את גומר בת דבלים, וגו' ותהר ותלד לו בן. ויאמר ד' אליו קרא שמו יזרעאל כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והשבתי ממלכת בית ישראל. ותהר ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל, כי נשא אשא להם. ותהר ותלד בן, ויאמר קרא שמו לא עמי, כי אתם לא עמי. לאחר שנולדו לו שני בנים ובת אחת א"ל הקב"ה להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך, שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה? אף אתה בדול עצמך הימנה. אמר לפניו, רבש"ע! יש לי בנים הימנה ואיני יכול להוציאה ולגרשה. אמר לו הקב"ה: ומה אתה, שאשתך זונה ובניך בני זנונים, ואי אתה יודע אם שלך הם, אם של אחרים הן, כך! ישראל שהן בני, בני בחוני, בני אברהם יצחק ויעקב, אחד מארבעה קניניך שקניתי בעולמי, דכתיב „עם זו קנית", ואתה אמרת העבירם באומה אחרת! כיון שידע שחטא, התחיל מבקש רחמים על עצמו, אמר לו הקב"ה עד שאתה מבקש על עצמך, בקש רחמים על ישראל שגזרתי עליהם שלוש גזרות בעבורך. עמד וביקש רחמים וביטל הגזרות והתחיל לברך שנאמר: „והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר, והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם, יאמר להם בני אל חי, ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל, אמר, לאחיכם עמי ולאחותיכם רוחמה ואמרתם ללא עמי עמי אתה" ע"כ.

המאמר הזה אומר דרשני! וכדי לפתור פליאת הדברים נאמר כי חז"ל השכילו לתאר לנו עודף אהבת הקב"ה לישראל בזמן שהמה נדחקים ונרדפים מן האומות, ורמזו לנו חז"ל שאף שהתוכחה היא מ"ע „הוכח תוכיח את עמיתך" אעפ"כ, המוכיח באמת צריך להתבונן על עצמו ועל העם השומעים, היינו אם הוא ראוי עצמו להוכיח שאין בו שמץ חטא מכל התוכחה שמוכיח, ואם העם השומעים ראוים לפי מצבם לקבל תוכחה. כי אם מצב השומעים

פרוע לשמצה, המה בארצות גלותם בשפל המדרגה, מוטרדים למצוא פרנסתם הדלה, ועל פת לחם יפשע גבר; כל מכה וכל פגע רע באו כתומם עליהם והוה על הוה; ואם על כל אלה יבוא המוכיח לזרות מלח על פצעיהם, בוודאי יחרה אף ד' בו, כי חוץ מזה שדבריו לא יעשו שום רושם על לבות הנאנקים תחת יד האומות הרודים בם, עוד יבואו לידי ייאוש נורא לחשוב מחשבת פיגול, כי ד' עזבם והסיר השגחתו מהם, כי חטאו בכל החטאים והעוונות והפשעים שמונה אחת לאחת המוכיח בתוכחתו. ולא כן הוא! כי הקב"ה ברוב רחמיו לא יסיר השגחתו מעם ישראל בכל הזמנים ובצלו נחסה בגוים כי לד' החסד והרבה עמו פדות.

ולפי דברינו אלה, יבוארו לנו הכתובים הנפלאים.

משה רבינו, בעמדו לפני ד' בעת ששלחו לפדות את ישראל מיד המצריים, אמר "והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך ד'". כעס עליו ד', שנאמר "ויאמר אליו ד' מה זה בידיך ויאמר מטה ויאמר השליכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו". חז"ל אמרו כי נרמז בזה שנענש על שדבר סרה על עם ישראל באמרו שלא יאמינו בו ובנבואתו.

משה רבינו! בכל משנה תורה הוכיח לישראל בכל התוכחות והקללות ובפרט בפרשת נצבים וילך, הפרשה של היום, שהיא צואתו האחרונה, ובה הוא מתאר לפני ישראל כל מה שיקרה אותם באחרית הימים כל ימי גלותם, אם לא ילכו בחוקות התורה. ולא מצינו שד' כעס עליו ע"ז. מדוע?

אבל זהו אשר דברנו, שבעת תוכחתו במשנה תורה כבר היה משה אדון הנביאים ולא היה בו שום שמץ חטא. הכתוב מעיד אליו "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ד' פנים אל פנים"; כי אין הכונה שמשה ראה את פני השכינה במובן הפשוט רק במובן אחר, והוא כמו שאיש הממרה את פי ד' נקרא שהוא פונה אליו עורף ולא פנים — כן איש הממלא רצון ד' נקרא שהוא עומד פנים אל פנים לנוכח ד', כן משה רבינו השלם מכל השלמים, לא בא לידו גם דבר אחד לעשות נגד רצון ד' בעת רעה כמו בעת טובה. בזה שבחו הכתוב אשר ידעו ד' פנים אל פנים. ע"כ נקרא איש אלקים, היינו שאישיותו נדבקה לאלקים וכל מעשיו שעשה היו לרוח המקום, ע"כ כל

התוכחות שהוכיח לישראל היו ברצון ההשגחה העליונה. — ואף ישראל שהיו באותו מעמד היו ראוים, מצד מצבם, לשמוע ממנו התוכחות. כי המה היו במצבם הגשמי במעלה העליונה, עמדו בעבר הירדן — לבוא לרשת ארץ זבת חלב ודבש. לפיכך אמר להם משה רבינו: אתם נצבים היום כלכם לפני ד' אלקיכם, היינו, אתם במצבכם כיום מוכרחים אתם להיות בלא חטא, רק „לפני ד' אלקיכם", היינו, פנים אל פנים אל ד' אלקיכם.

אבל לא כן היתה מדרגת משה רבינו בעמדו אצל הסנה, כי טירון היה משה לנבואה, כדרשת חז"ל במדרש. חז"ל דרשו זאת לפי דעתי מהכתוב, כי משה בראותו הנחש נס מפניו שנאמר „וינס משה מפניו", אף שעמד אז לפני ד' ומבואר במשנה (ברכות, א"ע) כי אדם העומד לפני ד' „אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק", כי פחד ד' צריך לגרש מעליו פחד הנחש. וכיון שמשה נס מפניו, בהכרח שלא היה עוד פחד ד' לנגד עיניו עד שפחד מפני הנחש. ע"כ לא היה עוד ראוי להוכיח לבני ישראל. וגם מצב ישראל בעת ההיא, שהיו נתונים בצרה תחת היד הקשה של המצריים שעבדו בהם בפרך, וד' שמע קול צעקתם מתחת יד מעניהם ונוגשיהם וחפץ לפדותם; והיה לו למשה לדבר טובות על ישראל כדי לזרז גאולתם, והוא דבר סרה על עם ד', ע"כ חרה בו אף ד', ומשה רבינו נתרצה לקבל על עצמו את השליחות לגואלם.

ובזה יבואר לנו מאמר חז"ל (ערכין ט"ז) „רבי טרפון אמר: תמה אני אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח, אם יאמר לו טול קיסם מבין שניך, אומרים לו טול קורה מבין עיניך". מהו הלשון של קיסם וקורה? ומהו זה שאמר רבי טרפון אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח? הלא זו מצות עשה שנוהגת בכל זמן!

אבל האמת יורה דרכו, כי רבי טרפון בדייקו לומר בזמן הזה כיון לדברינו הנ"ל. — בזמנו של ר' טרפון, תיכף אחר החרבן, כשהיו ישראל נתונים תחת יד המציק אדרינוס ש"ע, שעשה נוראות בחרבן ביתר, שנהרגו בו רבבות ישראל ונהרי נחלי דם הרוו אדמת ארץ ישראל; במצב כזה בוודאי לא היה ביד מי שהוא, להוכיח לבני ישראל עותתם. ומי שהוכיח, שיאכלו

מן המותר בפיהם — וזה הפירוש של „קיסם מבין שיניך", אמרו לו „טול קורה מבין עיניך" — היינו, שהקולר תלוי בו, כי הראשים נקראו „עיני העם", כי המה צריכים להשגיח על כשרות ואם המה אינם משגיחים כראוי הלא הקולר תלוי בצואריהם. „וזה טול קורה מבין עיניך" טול קורה מבין עיני העדה שהם אינם רואים מאומה ממצב העם הפרוע לשמצה. וזהו הפירוש לדברי חז"ל כי מי שיש בידו למחות בבני דורו נתפס בשביל הדור, כי כל עותתם תלוי בו, כנ"ל.

ובזה נבוא עוד לבאר הגמרא (פסחים פ"ז) שהקב"ה הראה כעסו וחרונו על הושע הנביא, בשעה שאמר, לפי מאמרו של רבי יוחנן, „העבירם באומה אחרת", היינו, שד' יסיר השגחתו מהם והמה יתבוללו בין הגוים ושם ישראל לא יזכר עוד, ולא הזכיר לפני ד' זכות אבות, אברהם יצחק ויעקב, שהקב"ה נשבע לזכור זכותם לעולמי עד, ובזכותם מחל הקב"ה לאבותינו במדבר, בזכותם ניצלו ישראל בגלותם ובזכותם יבוא הקב"ה לגאול את ישראל גאולה שלמה, ככתוב „וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור". וזהו שדייקו חז"ל באמרם „בני אברהם יצחק ויעקב". מה עשה הקב"ה? הזכיר לו מצבו ומצב ישראל, מצבו — היינו שילך וישא אשה זונה ויוליד בני זנונים, ואח"כ אמר לו שיגרשנה והוא לא ירצה; והראה לו טעותו שאין הוא ראוי להוכיח את ישראל; וישראל במצבם לא יוכלו לקבל תוכחות, כי די להם במצבם המר. וכשראה טעותו, אשר בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם, היינו, שמלאך פניו — הנביא — הושיעם בתפילתו לבטל הגזירות. אז הקב"ה בגודל חסדו הפליא לעשות עם בני בחוניו אברהם יצחק ויעקב, ובאהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם, ואז התחיל לברכם. ואף שמקודם אמר עליהם „לא עמי", אמר כעת „בני אל חי", היינו, הבין כעת שאף שבחצוניותם המה לא עמי, כלומר אף שבסדר חייהם אינם מתנהגים עפ"י חוקי התורה, בכל זאת בפנימיותם ובסתר לבבם נמצא אור הגנוז, נר אלקים, נשמת שדי, ודי בדחיפה קלה שהאור המאיר יאיר להם בחשכת נפשם. אז אמר עליהם „בני אל חי".

וזה נראה לי באור מאמרם ז"ל (בר' רבה י"א) כיון ששקעה עליו

חמה במש"ק, התחיל החושך ממשמש ובא, באותה שעה נתירא אדם הראשון, אמר: שמא אותו שכתוב בו "הוא ישופך ראש" בא להזדוג ליי? מה עשה הקב"ה, זימן לו שני רעפים והקישן זה־בזה ויצאה האור ובירך עליה. הה"ד "ולילה אור בעדנו". היינו, א"ה אחר חטאו, בהשקיפו על העולם, ובהתבוננו על כל המעשים הנעשים תחת השמש עד סוף כל הדורות, וראה את בני ישראל נחתים שמה, ועד כמה השחיתו התעיבו בגלות המרה ועד כמה ירדה פלאים אנושיותם, והגם מושלכים בהרפש של חיים פשוטים של כל העולם, בראותו כל זאת נחרד ויאחזהו רעד, ואמר: אפשר חושך ישופני, היינו ישארו בחושך לעולם, ויתבוללו בין העמים? אז זימן לו ד' שני רעפים, הקישן זה בזה ויצאה האור, היינו, הבין שגם ברעפים החומריים הפשוטים ביותר, גם שם טמון אש, וצריך אך להקיש עליהם ויצא אור הגנוז. גם בני ישראל, אפילו היותר גסים והיותר נשחתים, אם רק היתה בהם יד האויב לדכאם ולהציק להם, נתעורר לבם עד אשר אור אלקים הגנוז בתוכו נתלהב, ויהי לאש מתלקחת להאיר את כל מחשכי נפשם, כי גם באדם היותר גס, והיותר נשחת נר ד' טרם יכבה.

ובזה תבואר לנו הגמרא (סנהדרין ל"ז), וכן איתא במדרש רבה תולדות בארוכה וע"ש: "וירח את ריח בגדיו", אל תקרי בגדיו, אלא בוגדיו. מאן אינון בוגדיו? כגון יוסי משיתא, בשעה שבקשו שונאים ליכנס להר הבית, אמרו יכנס מהם ובהם תחילה, אמרו לו: עול, ומה דאת מפיק דידך. נכנס והוציא מנורה של זהב. אמרו לו: אין דרכו של הדיוט להשתמש בזו, אלא עול זמנא תנינא ומה דאת מפיק דידך, ולא קבל עליו. אמר רב פנחס נתנו לו מכס שלוש שנים ולא קבל עליו. אמר: לא דיו שהכעסתי לאלקי פ"א אלא שאכעיסנו פעם שניית? מה עשו לו? נתנו אותו בחומר של חרשים והיו מנסרים בו, והיה מצווח ואומר: וי, אוי, אוי, שהכעסתי לבוראי! ע"כ.

כדי להבין דברי חכמים וחידותם נחוץ להקשות איזה קושיות — ועי"ז נבין דבריהם הקדושים. מהי כונתם "אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו"? — בגדיו פירושו מלבושים, "בוגדיו" פירושו פושעים, וכי באו להוציא מקרא מידי פשוטו? — ומה שייכות של יוסי משיתא שהיה בזמן החרבן, לברכת

יצחק אבינו ליעקב? ונראה לי בזה כי יצחק ראה במחזה בעת ברכו ליעקב, מצבם של ישראל בכל הזמנים; וכן דרשו חז"ל (להלן בפ' זה) על הכתוב "ויאמר יצחק ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ד'" — שיצחק ראה מקדש בנוי, וחרב, ובנוי, היינו, ראה מצב ישראל עד סוף כל הדורות, ראה סדר חיי ישראל בעתים שונות והנה הם פרועים לשמצה, אין תורה, הדור הצעיר נוטר כרמי זרים, והם מתמכרים לכל דבר־רשע וסכלות, הבנים התרחקו מאבותיהם, רומסים ברגלם כל קדשי ישראל, מתמכרים לכל דעה נכזבה, אבל אחר התבוננות הבין שכל השחתתם היא מפני סיבות צדדיות, חיצוניות, ולא פנימיות, לסיבת חינוכם, ובקרב נפשותיהם פנימה טמיר ונעלם "קול יעקב", ותארו לנו חז"ל דבריהם מתוך הבנת הכתובים שיצחק ראה לפניו את יעקב במלבושיו של עשיו, היינו, שמבני בניו יעמוד איש ישראל שחיצוניותו וסדר חייו יהיו של עשיו אבל פנימיותו יהיה של יעקב; וזהו אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו — כי המלבושים של יעקב שהיו של עשיו... רומזים על יעקב בפנימיות הבוגד בחיצוניות. ונתנו לנו כסמל ודוגמה את יוסי משיתא, הוא הציור שראה יצחק אבינו בחזיונו; כי אף שהיה בוגד בעמו, הרי אח"כ התלקח אצלו האור הגנוז בתוך לבו, וקבל על עצמו יסורי מות וצעק אוי שהכעסתי את בוראי! וברגע אחד השליך מעליו בגדי עשיו — ונשאר יעקב התם ומתמם עם ד'.

ובזה נראה לבאר מאמרם הנפלא (פסחים נ"ו) אמר ריש לקיש "ויקרא יעקב לבניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרה אתכם באחרית הימים". ביקש יעקב לגלות קץ הימין לבניו ונסתלקה ממנו שכינה. אמר: שמא ח"ו יש פסול במיטתי כאברהם שיצא ממנו ישמעאל, וכיצחק אבי שיצא ממנו עשיו? אמרו לו בניו "שמע ישראל ד' אלקינו ד' אחד". אמרו, כשם שאין בלבך אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד. מיד פתח יעקב אבינו ואמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". אמרו רבנן: היכי נעביד? נימריה, לא אמרה משה רבינו. לא נימריה? — הא אמריה יעקב. התקינו שיהיו אומרים אותו בחשאי. ע"כ.

המאמר הזה בהשקפה שטחית קשה להולמו. מאין לקחו חז"ל שיעקב

ביקש לגלות את הקץ הנעלם מאתנו עד כה? ואיך מצאו את הרעיון הזה בהבנת הכתובים?

יעקב אבינו, בדאגו כל ימיו לשלום בניו ובני בניו, עד סוף כל הדורות, בשכבו על מטתו קודם פרידתו מן העולם השפל והשכינה למעלה מראשותיו, חזה ברוח קדשו מה שראה ביציאתו מבית אביו „סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה". היינו שסולם ההתפתחות של מצב בניו בימי גלותם מוצב ארצה, שיהיו מושפלים עד לעפר „וראשו מגיע השמימה" — אבל בתנאי „וד' נצב עליו"... אם תהיה קבועה בלבם האמונה באל אחד, וגם בעת שהתורה תהיה מונחת בקרן זוית, גם בעת שיספיקו בילדי נכרים, — לא תסור רוח ישראל סבא מהם. והיה יעקב אבינו שוכב וחושב מחשבות נוגות, והשכינה המרחפת תמיד עליו נסתלקה ממנו, והוא נאנח ביאוש אפשר שיארע לי כמו לאבותי, שיצאו מהם ישמעאל ועשו המכחישים עולם? אז ענו בניו כולם ואמרו: „שמע ישראל ד' אלקינו ד' אחד", — שמע ישראל סבא, ד' אלקינו שאמונתו קיבלנו ממך, ד' אחד, כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבינו אלא אחד! אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו, אל תסתכל בהחיצוניות שלנו, שעם ישראל נראים בו סמני רקבון, עם ישראל קרוע לגזרים למפלגות שונות המתרוצצות בקרבו ויחד עם זה התורה הולכת ומשתכחת, — אבל בלבינו נמצאת הנשמה העברית אשר קראה בקול „ד' אחד"! אז הבין יעקב שקיום ישראל בעמים הוא בטוח, וסוף כל סוף יתגבר על הצרות השונות ונהרות הגלות לא ישטפוהו ויגיע אל קץ הימין. ואז פתח ואמר „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". רוצה לומר, כעת הנני בטוח שעם ישראל ורוחו רוח אלקים ממעל יהיה נשאר תמיד והתנאי של ו„ד' נצב עליו" יתקיים ויעלו ישראל למעלה על הסולם עד רום השמים.

וזהו ההסבר של מאמרם ז"ל „אמרו רבנן: היכי נעבידך? נימריה, לא אמרו משה; לא נימריה, אמרו יעקב: התקינו שיהיו אומרים אותו בחשאי". היינו, איך נתיחס לקיום ישראל ותורתו? מעבר מזה הננו רואים שגם אדון הנביאים, אף שהיה בטוח בקיום ישראל, אעפ"כ חש לזה באמרו (פרשה וילך) „כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה, הן בעודני חי עמכם היום

ממרים הייתם עם ד׳ ואף כי אחרי מותי״. ובפרט שראה שגם בניו לא הלכו בדרכיו, לא היה יכול לאמר בבטחון ״ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד״. אבל יעקב אבינו, הבחיר שבאבות, הוא היה בטוח בקיום ישראל בראותו בניו הקדושים סביב למיטתו עונים ואומרים ״שמע ישראל ד׳ אלקינו ד׳ אחד״. אז אמר בלב בטוח ״ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד״. ע״כ התקינו לאמרו בחשאי, בלי אמונה מספקת. אבל מנהגנו, וכן המנהג בכל תפוצות ישראל, בליל יום כיפור ויומו לומר בקול רם ״ברוך שם כבוד וכו׳״, כי אז אנו רואים בחוש קדושת ישראל, איך לא פג אצלם אמונתנו אמונת ישראל־סבא, כי בליל זו נקבצים בכל בתי הכנסיות אפילו הפחותים והגרועים בישראל, שבכל עתותי השנה אין להם שום שייכות עם עם ישראל וכל קניניו הרוחניים; אבל בליל יום כיפור ויומו יתנערו ויתעוררו מתרדמתם, ובאותה שעה הננו רואים אלפי יהודים עומדים עטופים בטליתיהם בדעה אחת, ובלב אחד ועונים ואומרים ״שמע ישראל ד׳ אלקינו ד׳ אחד״. אז נוכל לומר בקול רם ובבטחה ״ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד״, היינו, הננו בטוחים כי עד סוף כל הדורות יהיה שם כבוד מלכותו אחד בלב כל הכלל כולו, ואז ייאמרו עליהם דברי הושע הנביא ״בני אל חי״ ויקוים בנו דברי הנביא (מיכה ז׳) הנוספים אף הם להפטרה של היום: ״ותשליך במצולות ים כל חטאתם״, ר״ל שכל העונות והחטאים והפשעים נצללים בים הדמעות שטובע בו עם ישראל מצרותיו התכופות שלא פסקו ממנו מיום גלותו מעל אדמתו עד היום. כן דרשו חז״ל (סנהדרין צ״ח) א״ר יוחנן: אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר — חכה לו, שנאמר (ישעיהו נ״ט) ״כי יבא כנהר צר רוח ד׳ נוססה בו״, וסמיך ליה, ״ובא לציון גואל״. ר״ל כי עם ישראל מתחטאים ומתכפרים בנהרי נחלי דם ודמעות של הצרות הרבות על כן אמר ר׳ יוחנן, חכה לו (למשיח), כי ע״י הצרות — ובא לציון גואל. וכן נבא לנו ירמיהו המקונן שראה בית מקדשנו והליכת ישראל בגולה: ״בימים ההם ובעת ההיא, נאם ד׳, יבוקש עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאינה כי אסלח לאשר אשאיר״. כי מהצרות התכופות של קודם הגאולה יכופרו עוונות ישראל ועי״ז יבנה הנהרסות ונעלה לציון ברנה, כי בא לציון גואל — אמן.

שער ההמשך

א. ב. ידור

פולס נתיבות*)

בין העולים לארץ־ישראל בעניית המעפילים „ברכה פולד", הגיע לחופי תל־אביב, מאחד ממחנות־העקורים באיטליה, גם אברך גבה קומה ושחום פנים, שפפרט לעיניו השחורות־היוקדות ולרוחו הסוערת — לא הביא עמו לארצו החדשה שום רכוש אחר. שבועות אחדים עבר האברך על פני הארץ לאורכה ולרוחבה ותר אותה, כאדם הלומד פרק קשה בהלכות־החיים. וראה זה פלא: לכל מקום שאברך זה הלך, צעדה אחריו קבוצה של אברכים, שבאו יחד עמו באניית המעפילים, והם אומרים לו: „באשר תלך — נלך, ובמקום שתיקלט — ניקלט..." ולא עברו אלא שבועות מעטים בלבד ושמו של האברך, גבה הקומה ושחום הפנים, שדיבר ביידיש עסיסית, בעלת ניב בסרבאי מתנגן, נתפרסם כ„ראש קבוצת החלוצים שהגיעו באניה ברכה פולד". כך כתבו עליו עתונאים, שתיארוהו איך הוא עובר ברחוב וקבוצת „אנשיו" עמו, וכך כינוהו עסקני המפלגות השונות, שניסו לקרבו אליהם.

באיטליה במחנה העקורים לשם הגיע מבסרביה בימי מלחמת העולם, מצא לו „פטיש העסקנות" שלו — שבו ניחון כנראה מלידה „סדן" נרחב. שם היה מעין „ריש גלותא" — ראש־הקהל של קהל יהודים מבוהל ומבולבל, שברוחו השקטה הרגיע אותם והכניס אותם לחיים קהילתיים מסודרים ומתוכננים. ילדי המחנות שהתרוצצו ללא תורה וללא דרך־ארץ — מצאו עד מהרה את תקנתם ב„תלמוד תורה", שהוא ייסד וכלכל, ויהודים רעבים שסכנת

*) פורסם בשבועון „פנים אל פנים" מיום כ"ח באייר תשי"ט

גוויעה ברעב איימה עליהם — יכלו מעתה לקבל ארוחת־חנם במטבח הציבורי הכשר,ר שנוסד על ידו. וכך, מבלי משים, הפך להיות ה„מנהיג“ של הפעילים במחנות, ואלה שבאו באניה יחד עמו, או שהכירורהו משם — רצו שהוא ינהיגם גם כאן, בעלותם לארץ־ישראל.

אולם, בארץ צמצם ה„ריש גלותא“ מאיטליה את כר פעולתו הציבורית. הוא מיהר להכיר את הארץ ואת תנאיה הציבוריים והוא גמר אומר: „זה לא בשבילי“. כי כדי לנהל כאן עבודה ציבורית, הרי יש הכרח להצטרף לאיזה גוף מפלגתי, והוא סלד מרעיון זה תכלית סלידה. „הכל רק לא מפלגתיות, כי זהו סם המרעיל את חיינו“ — הוא אומר ומושך ידו מן ה„רעל“ הזה.

אבל, הרי פטור בלי כלום אי־אפשר. שכן מי שבכל נימי נפשו הוא עסקן־ציבורי, היחדול לפתע להיות כזה? לכן צמצם עצמו לפינת־עשייה אחת ובה השקיע את כל כשרונו ומרצו — הוא החל להניח יסודות לישיבות במקום שאחרים לא עשו זאת. וכדי שיוכל לבצע את אשר תכנן לו בשטח זה צירף לו שלשה דברים — א) את הרבי מליובאביטש שליט“א, שבו הוא קשור עוד מימ צעירותו; ב) את תלמידי הישיבה הגדולה, של הרב צירלסאהן הי“ד, בקישינוב — בה למד עד פרוץ מלחמת העולם השניה; ג) את מרצו הכביר וגישתו הנבונה לעניני הכלל.

מאז עברו כבר יותר מעשר שנים והוא לא רק שאינו מצטער על שבחר לו בדרך זו, אלא מאושר הנו בכך. ואם תחפש פעם יהודי שעלה לארץ ישראל לאחר השואה והוא באמת מאושר, במלוא המובן של מושג זה, אליו פפנה!

שלא על מנת לקבל פרס

נדמה, כי כבר הגיעה השעה לגלות גם את שמו. ובכן, שמו הוא כיום ר' יעקב פלס. בעבר היה נקרא: ר' יעקב פלאסק מטלנשטי, זה היה לפני ש„עיבר“ את שמו.

רכוש, אין לו גם כיום יותר מאשר היה לו ביום עלותו ארצה. אלא, שבינתיים גם הצמיח זקן שחור ונאה, שגם הוא יכול לעזור קצת במשימה הגדולה של הקמת ישיבות חדשות וכלכלתן.

„ראשונה לברכה" היתה הישיבה שנוסדה בראשון־לציון. יחד עם חבריו הרב שלמה קופצ'יק, והרב מנחם מלוב שאתם נפגש בישיבת „תומכי תמימים" תל אביב ועל ידם תוכנן היסוד לישיבה זו, שבראשה התייצב אחד ה„אריות" שבחברות חב"ד בארץ־ישראל — הלא הוא הגאון ר' שאול ברוק.

ההתחלה היתה, כמובן, עם מספר קטן של תלמידים ובצריף רעוע, ששימש פעם כבית־תפילה של החב"דניקים בראשון־לציון. אבל, לנגד עיניו של ר' יעקב פפלס, כבר הצטייר אז בניין גדול, רב חדרים וקומות. כאשר גילה ר' יעקב את פרטי תוכניתו מליבא לפומא, היו שלעגו לו, פשפוט גיחכו למראהו של „האברך התמים", המקרה בשמים עליותיו, והיו שניסו אפילו להסביר לו „שלא יהיה שוטה", כי דבר כזה לא יקום. ברם, הוא לא נרתע מפני הספקנים ולא בוש מפני המלעיגים — פרוטה לפרוטה צירף וכעבור שנים אחדות פיאר את ראשון־לציון בניין נאה ורחב־מידות, בדיוק כפי שר' יעקב ראה בחלומו...

נכון, שלא ביום אחד נעשתה המלאכה ולא בקלות נעשתה. הרבה קילו־מטרים עבר ר' יעקב ברגליו הזריזות כדי להגיע למה שהגיע. ושני יסודות קבע לעצמו, כאשר החל במלאכה זו: א) כל העבודה תיעשה שלא על מנת לקבל פרס. ב) כל הכספים הדרושים לבניין הישיבה, יגוייסו בארץ־ישראל דוקא. והוא אמר ועשה: את פרנסתו משך מהוראה בת"ת סיני בתל־אביב, כאן הוכיח את כשרונו כמחנך נעים הליכות, היודע להלך עם תלמידיו ולהצעידם בדרך התורה והמידות; ואת התרומות גייס על ידי ביקורים מתמידים מבית־כנסת לבית־כנסת, בבתי־הכנסת הרבים, שתל־אביב נתברכה בהם.

מדי שבת בשבתו, היו מתפלליו של בית כנסת אחר עדים להופעתו של אותו אברך שחור־זקן, שהופיע בבית־הכנסת שלהם וביקש את רשות הגבאים לעורר את ציבור המתפללים לתרום למען בניין הישיבה בראשון לציון. כאשר רשות זו ניתנה לו, עלה האברך לבמה ותיאר בהתלהבות את דבר בניינה של הישיבה ו„עם אלוקי אברהם" תרם בעין יפה וכמובן שהתרומות

כולן היו קודש אך ורק למטרה שלמענה נתרמו. לא חסרו גם מקרים בהם סרבו גבאים להרשות לו לנאום, או שאחד המתפללים פגע בו וטען: „די לנו בשנוררים". אבל, דברים אלו לא החלישו את ר' יעקב ואפילו לא דרבנוהו כי יגלה, שכל מה שהוא עושה זה רק מתוך התנדבות ושלא על מנת לקבל פרס איזה שהוא.

בעת ובעונה אחת הצליח גם לרכז את תלמידיה לשעבר של ישיבת קישינוב הגדולה, שעשרות מהם נמצאים בישראל ותופסים בה עמדות נכבדות, ו„אירגון תלמידי ישיבת קישינוב" לקח על עצמו את המשימה להשלים את הבניין, כזכר לישיבתם שחרבה בבירת בסרביה.

ר' יעקב מדרים

שבע שנים תמימות עסק ר' יעקב פלס בבניינה, שכלולה וכלכלתה של ישיבת ראשון־לציון — „משנת השמיטה תשי"ב עד שנת השמיטה תשי"ט — עד שהחלה לזרום לפני כחצי שנה העליה הגדולה מרומניה והרבה מן העולים נקלטו בעיר החדשה „קרית גת", 50 קילומטר דרומית מראשון־לציון.

עולים אלה וקריית העולי מהחדשה, משכו את לבו של ר' יעקב פלס. העבודה למען ישיבת ראשון־לציון שוב לא נראתה „די חלוצית" בעיניו, הוא חיפש לו שדה־פעולה חדש. את הישיבה בראשון־לציון מסר לידיהם הנאמנות של מנהליה ואילו הוא עצמו הלך ל„קרית גת".

באחד מחודשי החורף השתא, הגיע מתל־אביב לקרית גת גם ר' יעקב פלס והחל מהלך בין בתיהם של עולי רומניה, שהגיעו זה מקרוב לישראל. הוא קרא את העולים להתאסף לתפילת מנחה בבית הכנסת המקומי והודיע שלאחר התפילה ידרוש ברבים. העולים הביטו על האברך שחור־הזקן הגדול בתמהון ובמקצת חשד. „שמא רוצה כבודו להתמנות אצלנו כשוחט? ידע שיש לנו שוחט משלנו" — אמר לו אחד העולים. הוא הרגיעו: „חלילה, אין בדעתי להיות לא שוחט ולא רב". עולה אחר, שכבר הספיק להבחין שיותר מכל דבר באים לפני העולים בהצעות מפלגתיות שונות, שאל: „האם בשביל איזו מפלגה ברצונו לדרוש?" ר' יעקב התחייך במלוא הפה ואמר: „וכי מה

זה עלה על דעתך? אני אנאם בשביל מפלגות?" הסקרנות גברה ובין מנחה למעריב היה בית הכנסת, בשכון הרכבת בקריית גת, מלא מפה אל פה.

כאן שמעו העולים מפי ר' יעקב דברים כדרבונות על "חינוך הילדים ועתידם" ואף המסקנא לא איחרה לבוא: "ישיבה צריכים לייסד פה במקום הזה! יש מביניכם יהודים תלמידי חכמים? התחילו ללמד את הילדים ממחר בבוקר! פרנסה? אני אשלם את שכר המלמדים" וכדי לשכנע את השומעים, כי לא הבטחות־סרק בפיו מיהר ר' יעקב לשלוף 500 ל"י מכיסו, הניחם על השולחן והכריז: "הרי בשביל שני מלמדים משדורת לחודש אחד, למפדע אני מוכן לשלם את שכר המורים!" (ומודה ר' יעקב, כי בשעה שהבטיח מה שהבטיח לא היו בידיו שום הבטחות מהיכן יקח את התקציב לכלכלת הישיבה, "אבל ידעתי שיהיה לי" ובינתיים אפילו את ה־500 ל"י שהניח על השולחן היו בידיו רק כגמ"ח לכמה ימים, שהצליח "לחטוף" מאחד מידידיו בתל־אביב).

עוד באותו ערב נוסדה בשעה טובה ומוצלחת "ישיבת קרית גת", וכעבור ימים אחדים רתם ר' יעקב בעולה של ישיבה זו את ה"אירגון של תלמידי ישיבת קישינוב ואת המנהלים של הישיבה הליובאביטשית בלוד — ואם יאמר לכם ר' יעקב פלס, כי בעוד תקופה קצרה יתנוסס בקרית גת בניין לתפארה וישיבת "קרית גת" תשכון בו ובה תלמידים לעשרות מכל הסביבה — האמינו לו!

ואלה שתרמו לישיבת קישינוב בקרית—גת
לזכר נשמות קרוביהם ז"ל

קישינוב

משפ' קבטיאנסקי:

לזכר הוריהם ר' שמעון בן צבי דינר נפ' ד' ניסן
חי' שרה בת ר' יואל נפ' י"א חשון

הגברת טאוב:

לזכר בעלה יהודה ארי' לייב בן שלמה גליקמן נפ' ר"ח סיון

ר' יום טוב קופרשטין:

לזכר בנו אלימלך בן ר' יום טוב נפ' ר"ח מנ"א תרצ"א

מר שלומיו:

לזכר אברהם משה בר' חיים, יוסף בר' חיים, אסתר בת חיים

הרב יוסף לינשה:

לזכר ר' מרדכי מנשה בר' צבי הלוי לינשה הי"ד כ"ה תשרי
ציריל בת נפתלי מאיר לינשה הי"ד כ"ה תשרי

ר' מאיר שילוח:

לזכר משה בן ישראל ארי' טוקרסקי נפ' בחיפה ר"ח אדר
א' תשי"ט; אשתו פריל בת ר' חיים נחום נפ' י"ד ניסן תש"ט

ר' יוסף גור-ארי:

לזכר הרב זאב רוזנפלד נפ' כ"ה טבת תש"ב

הגברת מלכה פלום:

לזכר הרב עזרי׳ בן משה צבי פלום, נפ׳ ט״ו טבת הוסמך בישיבת קישינוב

מר גן:

לזכר ר׳ לוי יצחק בן יוסף גוזמן נפ׳ כ״א טבת

ר׳ צבי קרנקורס:

לזכר ר׳ אלי׳ בר׳ משה קרנקורס נפ׳ י״ט כסליו

הגברת הדסה סלומון:

לזכר ר׳ פנחס בן אלימלך נפ׳ כ״ט שבט; טובה גיטל בת מנחם מנדיל נפ׳ י״ז תשרי

ר׳ מרדכי מילגר:

לזכר ר׳ אברהם משה בר׳ שלום יוסף הכהן מיליגר; יהודית בת ר׳ יצחק דב פרפר מבנדרי

יאסי

ר׳ משה יצחק:

לזכר ר׳ יהודה לייב בן משה יצחק מושקוביץ נפ׳ ט״ז אדר ב׳ ח׳ בת ר׳ אלעזר דוד מושקוביץ נפ׳ ו׳ מנ״א

בנדרי

ר׳ קלמן רגורוצקי:

לזכר ר׳ יוסף חיים בן יעקב ישראל רגורוצקי נפ׳ י״ט כסליו תש״י; חי׳ רחל בת קלמן הכהן נפ׳ י״ז ניסן תרע״ט

אקרמן

ר׳ יוסף גור־ארי:

לזכר הרב שלמה (יונגר לייב) גור־ארי׳ נפ׳ י״ז ניסן תשי״ב

קלרש

הגברת שרה טרוקר:

לזכר ר׳ שלמה בר׳ חיים זוסיא הלוי טרוקר נפ׳ ח׳ כסליו
מירל בת חיים זוסיא טרוקר נפ׳ כ״ו טבת; אברהם בר׳ ישראל
מנדיל עטליס נפ׳ כ״ז תשרי; רחל בת ר׳ שלמה נפ׳ ערב ראש
השנה; משה בר׳ אברהם עטליס נפ׳ ר״ח אייר

יעדניץ

הגברת (ריסמן) ישר:

לזכר יוסף בר׳ שמואל לייב ישר (ריסמן) נפ׳ ח׳ כסלו תשי״ט

פעפעני

ר׳ שבתי סופר:

לזכר הר׳ ברוך בענדיט בן ר׳ דב שו״ב ע״ה נהרג על
קה״ש כ׳ תמוז; הר׳ יהושוע בר׳ חיים ע״ה נפ׳ כ״ה אדר; מרת
פייגא בת ר׳ שבתי ע״ה נהרגה על קה״ש כ׳ תמוז

טלנשטי

ר׳ יעקב פלס:

לזכר אביו טובי׳ בר׳ ברוך פלאסק נפ׳ י״ד טבת; ברוך בן
ישראל שמעון גולדשטיין נספה בתאונת דרכים ו׳ אדר
תשט״ו ומ״כ בחיפה

משפחת ליניבקר:

לזכר ר׳ לוי בן משה יעקב פטרושקה נפ׳ כ״ג כסלו תשי״ט

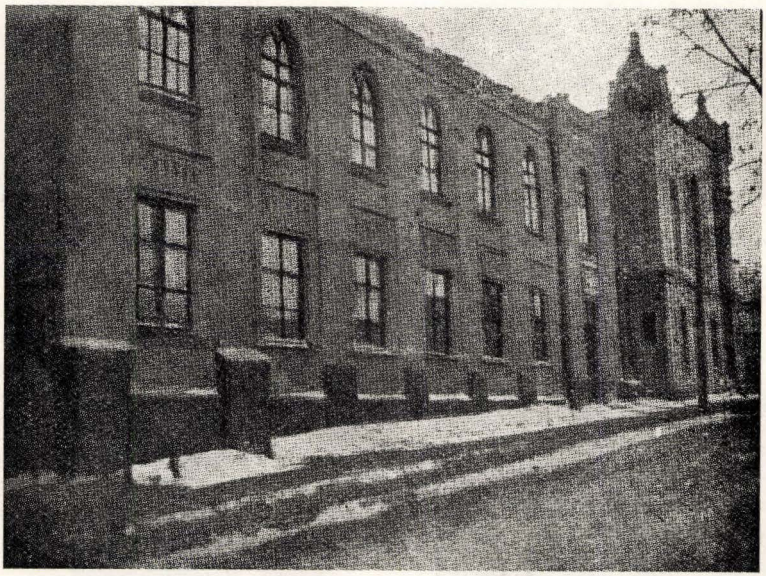
משפחת ורדי:

לזכר ר׳ ארי׳ לייב בן משה יעקב פטרושקה נפ׳ ג׳ אייר

ר׳ אברהם וקסלר (ארצות הברית):

לזכר אשתו רבקה בת מנחם מנדל וקסלר נפ׳ פורים.

שער מראות

בנין הישיבה ברחוב פופובסקי 8.

האגף בעל המגדלים שמימין — מושב־הזקנים. שני הבנינים הוקמו ע"י ר' שלום פרלמוטר

ר׳ שלום פרלמוטר

גיטל פרלמוטר

ר׳ משה קליגמן

שרה קליגמן

הרשל יאנובר ליבל אודסר

שני תלמידים (לפני מלחמת העולם הראשונה)

ר׳ גמליאל ז״ל
ראש הישיבה לפני מלחמת
העולם הראשונה

הרב ר׳ יעקב יצחק רבלסקי ז״ל
מוותיקי התלמידים וראש הישיבה
בשנות תרפ״ד—תרצ״ד וחבר בית הדין
בתל־אביב מעלותו ארצה

יושבים (מימין לשמאל): ר׳ משה חיים וסרמן, שו״ב.
ר׳ תנחום בק.
העומד: הרב ר׳ ישראל וסרמן, נכדו של ר׳ משה־חיים.

החדר הראשון. המלמד — ר׳ צבי הירש גוטמן, הי״ד

החדר השני. המלמד ר׳ אלתר יחזקאל ממרקולשטי הי״ד

חדרו של ר׳ אלתר. העומדים: ר׳ משה קליגמן, הרב ר׳ משה׳לה דיין ז״ל.

חדר־לימוד־הפוסקים חדרו של הרב ר׳ יעקב רבלסקי ז״ל

בתמונה: א. גרשטין, משה רבלסקי, מאיר שלוח, ח. קיסרמן, נחום טברסקי, בן אדמור מסקוירה, שאול רבינוביץ.

קבוצת תלמידים המתכוננים לקבלת סמיכה עם מורם הרב ר' משה גינשפרג

י ו ש ב י ם (מימין לשמאל): משה קופשטין, יוסף לרנר, הרב ר' משה גינשפרג, דוד רחמני, נחום טברסקי הי"ד. ע ו מ ד י ם (חברי הנהלת הישיבה): ר' משה קליגמן, ר' יעקב דינר, —, ר' פנחס גרינברג, ר' שמעון צכובל, ר, זאב סילצקי, ר' א. וילנסקי.

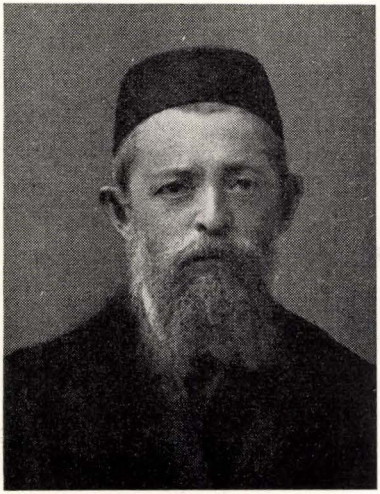
כ נ " ל, — (מימין לשמאל): מאיר שלוח (שליאכובוי), יעקב קויפמן (קריאוליונר), הרב ר' משה גינשפרג, משה טפרמן, ר' ישראל קרייזלמן המשגיח הי"ד, ליבל בראגישר.

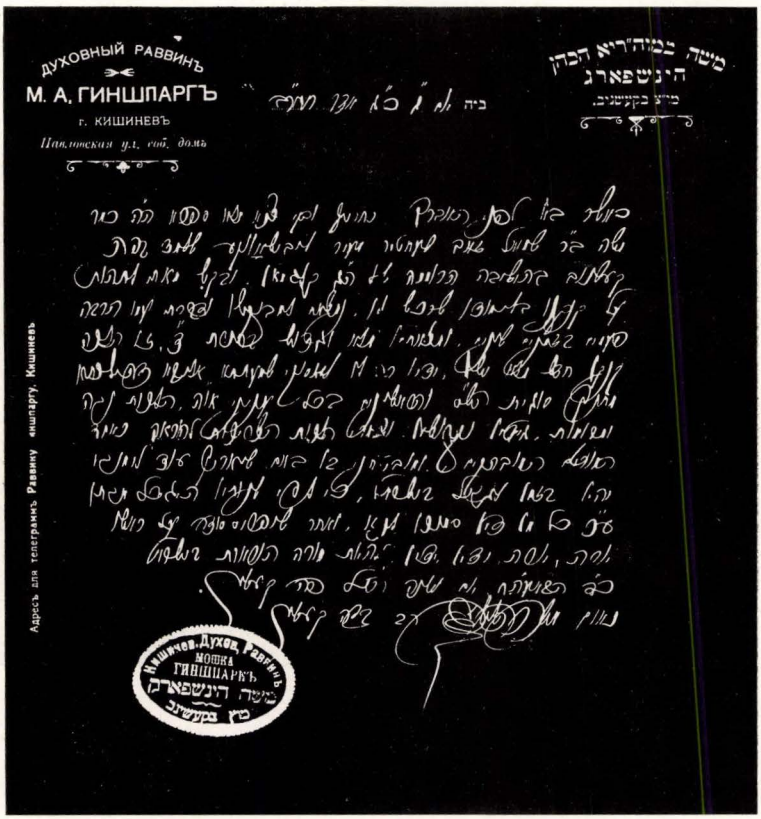
קבוצת תלמידים בבית הכנסת של הישיבה.
מימין לשמאל: יוסף צימרינג הי"ד, יוסף לרנר, פסח לרנר ז"ל, דוד רחמני (דרבנדינר), אבא צימרינג

יושבים (מימין לשמאל): אפרים סויבלמן, יוסף רזניק, זלמן ליב מטראנסילבניה, מרדכי שמעון לנקסנר, שלמה רבינוביץ.
עומדים: ניסן קוזמינסקי (יואלי), יצחק צימרינג, אליעזר צורף (כפרי).

הרב ר׳ משה גינשפרג ז״ל (ר׳ משה׳לה דיין)

היתר הוראה חתום בידי הרב ר׳ משה גינשפרג ז״ל, שניתן לאברך משה ב״ר שמואל זאב שעחטיר, כיום הרופא הידוע ד״ר משה שכטר בת״א.

הרב י. ל. צירלסון, רבה הראשי של קישינוב,
עם קבוצת עסקנים ליד הכניסה לבנין הישיבה.

הרב י. ל. צירלסון הי"ד בכנסיה הגדולה השלישית של אגו"י במרינבד

יהודא ליב צירלסאהן

קטעים מתשובה ששלח הרב י. ל. צירלסון
עוד ממקום כהונתו הקודם, פרילוקי. בסופה
רומז הרב ז"ל כי הוא עומד להעתיק בקרוב
את מקום מגוריו (לקישינוב).

ועידת רבני בסרביה, שנערכה בקישינוב בתרפ"ט (הצילום נעשה בחצר הישיבה)

שורה ראשונה: —, —, ר' משה קליגמן, —, הרב י. ל. צירלסון, הרב משה גינשפרג, —, —, —, —, האדמו"ר ר' חנוך הניק, זילברפארב.

שורה שניה: הרב ז. מלמוד, הרב ד. מייטוס, ר' נחום דולגץ', —, הרב ישעיה רייכר, —, הרב י. פוסק, —, —, הרב א. פולינקובסקי, —, —, הרב ל. שטרנברג.

שורה שלישית: ר'יעקב דינר, —, הרב ברוך צוקרמן, —, —, הרב קפליבצקי, —, הרב א. קושנר, —, —, הרב חכמוביץ, הרב י. פלאם.

שורה רביעית: —, —, —, ר' א. גוזמן, ר' זאב רייטיק, הרב בנציון שינברג, ר' אלתר קופציק, —, ר, יוסף אפלבוים, ר, פנחס גרינברג, ר' זאב רוזנפלד, ר' אהר'לה, ר' הירש גוטמן.

בחדר האוכל של הישיבה.
עומד ליד החלון: ר׳ ישראל קרייזלמן המשגיח, הי״ד.

מפעילי אנשי הוועד של הישיבה ראש
וראשון לדואגים לעניני כלכלתה.
ר׳ יעקב דינר ז״ל

בחדר האוכל של הישיבה.

עומדים מימין: ר׳ יוסף רוזנברג, הרב ר׳ משה גינשפרג. ליד התנור עומד ר׳ נחום רבצ׳ינסקי.

הכנס הראשון של תלמידי קישינוב שבו הוחלט על הקמת יד ושם לישיבה.
יושבים בשורה הראשונה (מימין לשמאל): הרב א. גוניק, הרב ר' מיכל וסרמן, הרב ר' אהרן וסרמן, ר' יצחק דרייזן, הרב ר' א. אורנשטין, הרב ר' לוי גרוסמן, הרב ר' יוסף לינשה, הרב ר' זוסיא מלמוד.

סיום הש"ס בכנס השני של תלמידי הישיבה.
למעלה: הרב ר' מיכל וסרמן, הרב י. אפרתי, הרב ר' לוי גרוסמן, הרב ר' זוסיא מלמוד, ר' ניסן טרוקר

חברי הועד להנצחת זכר הישיבה

יושב: הרב ר' לוי גרוסמן.

עומדים: הרב ר' מיכל וסרמן, הרב י. פלס, נ. גינתון,
הרב ר' אהרן וסרמן

לוח שיש להקדשת הבנין לזכר ישיבת קישינוב

מצד ימין רשומים ראשי הישיבה, מוריה ומלמדיה; מצד שמאל: שמות מיסדי הישיבה, מנהליה ועסקניה.

קבוצת תלמידים מישיבת „אחי תמימים" ליובאביטש בראשון לציון, באולם הבנין שהוקדש לזכר ישיבת קישינוב.

לוח שיש בבנין שהוקדש לזכר הישיבה, לרישום שמותיהם של תלמידי ישיבת קישינוב ששחל"ח.

N. DINAH SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ
770 EASTERN PARKWAY
BROOKLYN 13, N. Y.
SLocum 6-2919

נחמה דינה שניאורסאהן
ליובאוויטש

ב"ה, א' טבת תשי"ח
ברוקלין

הועדה להנצחת ישיבת קישינוב

ע"י ישיבת חבי"ר ראשון לציון.

שלום וברכה!

בנועם קבלתי מכתבם אשר איגוד תלמידי ישיבת קישינוב לשעבר, החליטו להנציח את ישיבת קישינוב, על ידי בנין קומה שניה בישיבת אחי תמימים בראשון לציון, שתקרא הקומה על שם ישיבת קישינוב

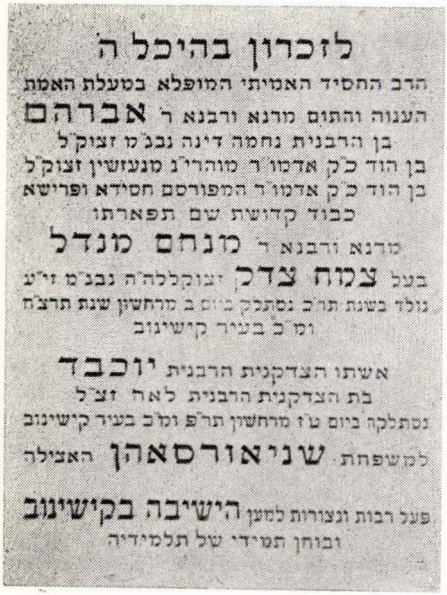
ומסגיר הנני בזה המחאה השתתפותי בזה, ותפץ ה' בידכם יצליח לגמור בנין הקומה וגם לתמוך ביד רחבה את הלומדים בה. וכל הישיבה כולה.

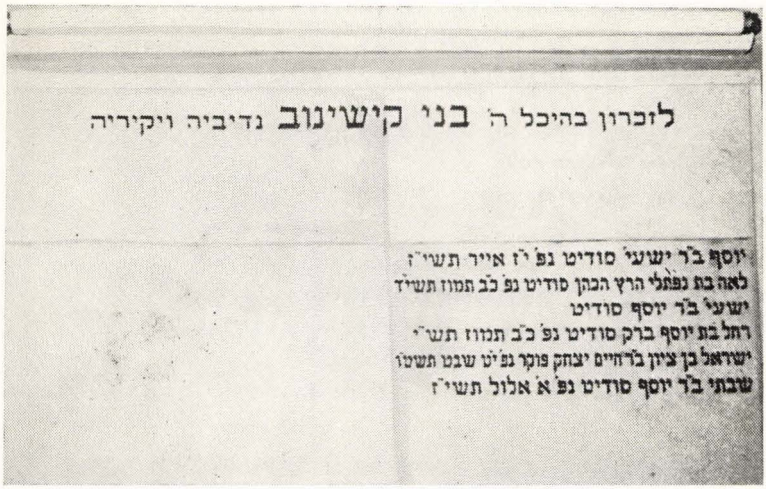
בברכה

נחמה דינה שניאורסאהן

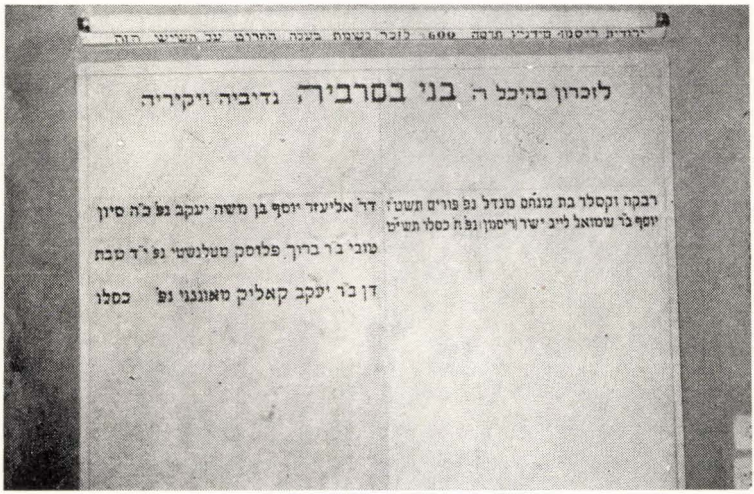
למעלה: מכתב ששיגרה הרבנית נחמה דינה שניאורסון, אשת האדמו"ר מליובאזביטש זצ"ל, לועדה להנצחת זכר הישיבה.

למטה: לוח שיש שנחרת עליו שם הרב ר' אברהם שניאורסון זצ"ל, אביה של הרבנית — מיקירי קישינוב ומחשובי אנשי חב"ד.

לוח שיש, בבנין שהוקדש לזכר הישיבה, לרישום שמותיהם של נדיבי קישינוב ויקיריה. הי"ד

לוח שיש כנ"ל, לרישום שמותיהם של נדיבי בסרביה ויקיריה הי"ד.

מנחם מענדל שניאורזאהן
ליובאוויטש

770 איסטערן פארקווי
ברוקלין, נ. י.

RABBI MENACHEM M SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N Y.

HYacinth 3-9250

ב"ה, כ"ז אדר ב' ה'חשי"ט
ברוקלין, נ.י.

הנהלת ישיבה קריית גת
מסונפת לישיבה תו"ה בלוד

ה' עליהם יחיו

שלום וברכה:

הנני מאשר קבלת מכתבם מי"ם אדר שני והקודמו עם המצו"ב,

ואני תפלה, אשר חפץ ה' בידם יצליח לבסס הישיבה ולהרחיבה, הן בכמות (מספר התלמידים) והן באיכות (רמת הלימודים),

אשר בכל עת ובכל מקום נצטוינו על תלמוד תורה ביראת שמים ו(גדול) התלמוד שמביא לידי מעשה, לימוד על מנת ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים כו', ועל אחת כמה וכמה בדורנו זה דעקבתא דמשיחא חושך כפול ומכופל, שזה עוד מגדיל ביותר וביותר ההכרח דנר מצוה ותורה אור ומאור שבתורה זו פנימיות התורה, ואף כי בארצנו הק' ארץ אשר עיני הוי' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה,

והבטיחונו חז"ל לפום גמלא שיחנא, אשר נותן התורה ומצוה המצוה הוא המשגיח על כל אחד ואחד בהשגחה פרטית, ונותן היכולת הכח והאפשריות למלא צוויו, ולא עוד אלא גם בשמחה ובטוב לבב, וכדברי חז"ל וכן לדבר הלכה (שבת ל,ב).

ויהי רצון אשר, כתחילת התוספתא שם, תשרה שכינה במעשה ידיהם מתוך שמחה של מצוה זו, ותחברה ברכה ה' והצלחה בכל ענייני הישיבה האמורה, וזה ישמש ג"כ צנור וכלי לברכת השי"ת והצלחה בכל הענינים, גם הפרטים, של התלמידים הר"מים הר"י ההעלה והתסכין דאוריתא, הם ובני ביתם שיחיו.

בכבוד ובברכה לבשורות טובות מהצלחתם
סופלגה בכל האמור

נעם לי לקרוא בהפרטי-כל ע"ד ראשית פעולות משרד ישיבה תומכי-תמימים דלוד בעניני סניף זה דישיבה קריה גת, ובמתני בהצלחתה. וסוסג"ב המחאה מהמשרד דכאן-בתור השתהפות ראשונה.

מכתב ברכה מאת כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש להנהלת ישיבת קרית-גת.

קבוצת תלמידים — פליטי רומניה ובסרביה שהגיעו לא מכבר ארצה — בישיבת גת מיסודו של איגוד תלמידי ישיבת קישינוב

ר' יעקב טסלר, שהגיע זה מקרוב מרומניה, הוא אב לילד בישיבה והוא עוזר לר' יעקב פלס בביצוע המשימה הקשה של ביסוס הישיבה והרחבתה.

ר׳ יעקב פלס — מיסדו ומנהלו של אגוד תלמידי ישיבת קישינוב ומפעליו בשיחה עם אהד מתושבי קרית גת שהגיע זה עתה מסיגט (רומניה).

אחדים מחברי הועד (ר׳ יעקב פלס, הרב ר׳ מיכל וסרמן, הרב ר׳ אהרן וסרמן) בביקורם בישיבת קרית גת בעת בוחנם את תלמידי הישיבה.

וועד הישיבה

האחים הרבנים ר׳ מיכל ור׳ אהרן וסרמן, תלמידי ישיבת קישינוב בעבר, מהווים ביהד עם פלס, ר׳ אהרן רוזנטל ור׳ יעקב יעקובוביץ׳ את וועד הישיבה.

לפני שלושה חדשים למד ר' יוסף כ"ץ תורה ממש עם אותם הילדים בסיגט, שברומניה, עתה הוא מלמדם תורה בכיתה המכינה של ישיבת „קרית גת".

תמונה שנערכה בהשתתפות רבנים ואישים מכל רחבי הארץ, לציון הנחת אבן הפינה לבניין ישיבת קרית נטע שיוקם בקרוב בע"י הרב יצחק קורלנד

ה ת מ ו ר ה

קדש לביסוס ישיבת קרית־גת.